

T.C

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA YOZGAT'TA ASAYİŞ

MUSTAFA DOĞRU

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSTANBUL, 2018

T.C

YEDİTEPE ÜNİVERSİTESİ

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI YILLARINDA YOZGAT'TA ASAYİŞ

MUSTAFA DOĞRU

DANIŞMAN

PROF. DR. TÜLAY ALİM BARAN

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKİLAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

İSTANBUL, 2018

ÖZET

Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Yozgat'ta Asayiş

Bu çalışma I. Dünya Savaşı yıllarında Yozgat'ta yaşanan asayiş olaylarını içermektedir. Araştırmamızda savaş yıllarında otorite boşluğundan kaynaklanan ortamda meydana gelen gasp, cinayet, hırsızlık gibi olayların yanı sıra hapishanelerde meydana gelen çeşitli asayiş olayları yer almaktadır. Ayrıca Osmanlı Devleti egemenliği altında yüzyıllarca refah içerisinde yaşayan, yapmış oldukları hizmetler ve sadakatleri karşılığında “Millet-i Sadıka” olarak anılan Ermenilerin, yabancı devletlerin kışkırtmaları ve milliyetçilik duyguları ile ayaklanmaları sonucunda Yozgat'ta çıkardıkları olaylar yer almaktadır. Araştırma genel olarak Başbakanlık Osmanlı Arşiv belgelerine dayanmaktadır. Bu çalışmanın amacı savaş yıllarında Yozgat'ta meydana gelen asayiş olaylarını, sebepleri ve sonuçları ile birlikte aydınlatmak ve günümüze olan yansımalarını açığa çıkarmaktır. Araştırmamız sonucunda Yozgat'ta savaşın getirmiş olduğu kargaşa ve otorite boşluğu sebebiyle yüzlerce kişinin öldüğü, yaralandığı, mallarının yağma edildiği ortaya çıkmıştır. Vilayet-i Sitte'ye komşu olan Yozgat'ın da Ermeni olaylarından nasibini aldığı ve olayların sonucunda şehir genelinde yaşayan Ermenilerin ve Müslüman ahalinin ne şekilde etkilendiği belgelerle ortaya konulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Yozgat, I. Dünya Savaşı, Asayiş, Ermeni Meselesi

ABSTRACT

Public Order in Yozgat in the course of World War I

This study contains Public Security Incidents, experienced in Yozgat Province during the First World War. As well as the incidents such as seizure, murder, theft which took place in an environment caused by authority gap during the war, several security incidents taking place in prisons are included in the study. Furthermore, Armenian upheavals are also included, which took place in Yozgat as a result of insurrection due to provocations of foreign countries and feelings of nationalism by Armenians, who lived well under the sway of Ottoman Empire for centuries and that are called as Loyal Nation thanks to their loyalty and services performed thereof. The study is generally based on Prime Ministry Ottoman Archive Documents. The objective of this study is to shed light on the public security incidents, experienced in Yozgat Province during the war in consideration of their reasons and results and reveal their reflections on the present day. As a consequence of the study, it was revealed that hundreds of people were injured, killed and their goods were plundered as a result of the disorder and authority gap, caused by the war in Yozgat. It was proved with documents that Yozgat, which is a neighbor of Vilayet-i Sitte (i.e., Six Provinces), had also its share from Armenian upheavals and how the Armenians and Muslim community, living all around the city, were affected following the incidents.

Key Words: Yozgat, World War First, Public Order, Armenian Question

İÇİNDEKİLER

ÖZET	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ	VII
YOZGAT'IN TARİHÇESİ.....	1
1.1. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE BOZOK SANCAĞI.....	3
1.2. ÇAPANOĞULLARI VE BOZOK (YOZGAT)'UN KENT OLARAK YÜKSELİŞİ	7
1.2.1. ÇAPANOĞLU MUSTAFA BEY	9
1.2.2. ÇAPANOĞLU SÜLEYMAN BEY	11
1.3. AKDAĞMAĞDENİ'NDE GİZLİ HİRİSTİYANLAR VE İSTAVRİLER.....	15
2. BÖLÜM.....	18
YOZGAT'TA YAŞANAN ASAYİŞ OLAYLARI.....	18
2.1. EŞKİYALIK OLAYLARI.....	20
2.2. HAPİSHANELER MESELESİ	31
2.3. TECAVÜZ VE KIZ KAÇIRMA OLAYLARI	42
2.4. İDAM VE CİNAYET OLAYLARI	46
2.5. HIRSIZLIK, GASP VE YARALAMA OLAYLARI.....	53
3.BÖLÜM.....	66
I. DÜNYA SAVAŞ'INDA ERMENİLER	66
3.1. YOZGAT'TA YAŞANAN ERMENİ OLAYLARI	70
SONUÇ.....	93
KAYNAKÇA.....	97
EKLER.....	102

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1	Yozgat Sancağı'nın 1907 Yılı Nüfusu	6
Tablo 2	Yozgat Sancağı'nın 1914 Yılı Nüfusu	19
Tablo 3	1914 Yılında Yozgat Sancağı'nda Gregoryan Ermeni Nüfusu	71

ÖNSÖZ

I. Dünya Savaşı'nda Osmanlı Devleti birçok cephede savaşmış, üç milyona yakın erkek nüfusunu silah altına almak zorunda kalmıştır. Birbirinden uzak birçok cephede savaşan devlet, asker ihtiyacını karşılamak için taşrada bulunan jandarma birliklerinden dahi yararlanmak zorunda kalmıştır. Bu durum ülke genelinde asayişin bozulmasına ve devlet otoritesinin sarsılmasına yol açmıştır. Güvenliğin ve otoritesinin azalmasının akabinde, suça meyilli kişiler tarafından çeteler kurulmuş, posta arabaları basılmış ve hırsızlık olayları yaşanmıştır. Buna bağlı olarak gasp, cinayet ve adam yaralama olaylarında ciddi şekilde artış olmuştur.

Çalışmanın amacı I. Dünya Savaşı yıllarında Yozgat genelinde yaşanan asayiş olaylarını belgeler ışığında ortaya çıkarmaktır. Yozgat kentiyle alakalı bu konuda daha önce herhangi bir çalışma çalışmanın yapılmamış olması, bu araştırmanın temel dayanak noktası olmuştur.

Çalışmada ilk olarak Yozgat'ın tarihçesi hakkında genel bir bilgi verilmiştir. Osmanlı kayıtlarında bir mezra olarak görünen Yozgat'ın, Çapanoğulları ile birlikte nasıl geliştiği, şehir haline geldiği ve nasıl yönetildiği anlatılmıştır. Kısmen mamur ve otoritenin hissedildiği bir kent olan Yozgat, Çapanoğullarından sonra liyakatli yöneticilerin gelmemesi ile birlikte huzur ortamından uzaklaşmıştır.

Savaş ortamının yarattığı kaos ve yıkım doğal olarak kendini Yozgat'ta da hissettirmiştir. Yıllarca Osmanlı Devleti çatısı altında huzur ve güven içerisinde yaşayan Ermeniler, yabancı devletlerin kışkırtmaları ve milliyetçilik duyguları ile ayaklanmışlar, çeşitli isimler adı altında çeteler kurarak emelleri doğrultusunda olaylar çıkartmışlardır. Osmanlı Devleti tüm bu olanlara karşı kayıtsız kalmamış, ancak gerekli tüm tedbirleri almış olmasına rağmen ayaklanmalar yatışmayınca Sevk ve İskân Kanunu çıkartılmıştır. Yozgat genelinde yaşayan Ermeniler bu kanun dâhilinde Suriye civarına zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Ermeniler savaşın sonunda geri dönmüş, zamanla Ermeni sorunu içinden çıkılmaz bir hal almış ve yeni Türk devletinin kurulmasıyla beraber, ülkedeki tüm azınlıklar gibi Ermeniler de Türk vatandaşı kabul edilerek sorun aşılmaya çalışılmıştır.

Osmanlı Devleti bir imparatorluk olduğu için bünyesinde çeşitli milletler bir arada yaşamakta idi. Yozgat da karakteristik bir imparatorluk şehri olup Müslümanların yanında

gayrimüslimlerinde meskûn olduğu bir kent idi. Ülke genelinde nadir görülen, gerçek dinini saklayarak Müslüman görünme hadisesi Yozgat'ta da kendini göstermiştir. Çalışmamızın dikkat çekici konularından biri olan İstavriler topluluğu, aslen gayrimüslim olmasına rağmen yıllarca Müslüman olarak kendilerini göstermişler, sonrasında ise tekrar Hıristiyan olduklarını iddia ederek karışıklık çıkarmışlardır. Bu konuda ayrıntıları ile birlikte aydınlatılmaya çalışılmıştır.

Çalışmam esnasında benden yardımlarını esirgemeyen, değerli hocam Prof. Dr. Tülay ALİM BARAN ile maddi ve manevi desteğini gördüğüm değerli eşim Fatma GÜNAYDIN DOĞRU'ya teşekkür ederim.

1. GİRİŞ

YOZGAT'IN TARİHÇESİ

Yozgat şehrinin bulunduğu Bozok bölgesi, çok eski medeniyetlere ev sahipliği yapmış, ilk Tunç çağlarından beri insanların yerleşim yeri olarak seçtiği bir yer olmuştur. Ancak Bozok bölgesinde bulunan Yozgat şehri bu duruma istisna teşkil etmiştir. Zira ilk çağlarda yerleşim yeri olarak seçilen yerler, genelde ticaret yolları üzerinde kurulurdu. Yozgat'ın ticaret yollarının dışında olması, adından söz ettiren bir mekân olmamasına sebep olmuştur. Yozgat, bölgenin Osmanlı hâkimiyetine girdiği ilk yıllara ait en eski Osmanlı kayıtlarında (1530'lu yıllar) bir mezra olarak yer almıştır.¹ Çapanoğlu ailesi dikkatini buraya yoğunlaştırıp, imar edene kadar da böyle kalmıştır.

Yapılan kazı çalışmalarından Bozok Sancağı'nın bulunduğu bölgenin yerleşim tarihinin M.Ö 3000 yıllarına, ilk Tunç çağının başlarına kadar uzandığı bilinmektedir. İlk Tunç çağının en önemli şehirlerinden olan Alishar, Yozgat il sınırları içerisinde yer almaktadır.² Anadolu'da kurulan ilk büyük ve teşkilatlı devlet Hititlerdir. Bu devletin çekirdeğini ise tarihi sınırları içerisinde Yozgat bölgesi teşkil etmiştir. Hititlerin başkenti Hattuşaş ve Alacahöyük, Yozgat'a yakın yerlerde kurulduğu için, Hitit hâkimiyeti Yozgat ve çevresini etkilemiştir.³

Hititlerin ünlü Kadeş Savaşı'ndan sonra zayıflayıp yıkılmasıyla, Anadolu farklı devletlerin arasında çekişme alanı haline gelmiş ve M.Ö. 546 yılında Pers egemenliğine girmiştir. Büyük İskender'in Pers Devleti'ne son vermesiyle Anadolu bu defa Makedonya topraklarına katılmış ancak Makedonya, Anadolu'da güçlü bir hâkimiyet kuramadığından, M.Ö. 2. yüzyılda bu toprakları Romalılar ele geçirmiş ve uzun müddet de egemenliği altında tutmuşlardır.⁴

Roma İmparatorluğu'nun M.S. 395 yılında ikiye ayrılmasıyla Anadolu toprakları Bizans Devleti'nin kontrolüne girmiştir. XI. yüzyıla kadar Anadolu toprakları Bizans hâkimiyetinde kalmıştır. Bugünkü Yozgat bölgesini içine alan eski Bozok Sancağı, Bizans

¹ Orhan Sakin, *Tarihten Günümüze Bozok Sancağı ve Yozgat*, Doğu Yayınevi, 2012, s. 216.

² Ahmet Akgündüz, *Yozgat Temettuat Defterleri*, Yimpaş Holding Yayınları, 2000, s. 58.

³ Akgündüz, *a.g.e.*, s. 59.

⁴ A. Fevzi Koç, *Bütün Yönleriyle Yozgat*, Kardeş Matbaası, 1963, s. 12.

devrinde askeri bölgeler olarak adlandırılan "Thema"lardan Kharsianon Theması içinde yer almıştır.⁵

Bozok bölgesinin Türk hâkimiyetine girmesi 1071 yılında Bizans ile Büyük Selçuklu Devleti arasında yapılan Malazgirt Savaşı ile başlamıştır. Bölge ilk olarak Danişmendlilerin egemenliğinde kalmış ancak, Anadolu Selçuklu Devleti hükümdarı II. Kılıçarslan tarafından Danişmendlilerin ortadan kaldırılmasıyla bölge Anadolu Selçuklu Devleti'nin topraklarına ilhak edilmiştir. Anadolu Selçuklu Devleti zamanında bölge hızla Türkleşmiş ve imar edilmiştir. Kısa, fakat parlak bir devirden sonra 1243 yılında Moğollar ile yapılan Köseadağ Savaşı'nda Selçuklu Devleti ağır bir yenilgi almış ve yıkılma sürecine girmiştir. Moğollar Anadolu'yu valiler ile yönetmiş, Sivas Valisi Demirtaş, kayınbiraderi Eretna'yı yerine bırakarak Mısır'a kaçınca bu civarda Eretna Devleti kurulmuştur.⁶

1381 yılında bölgede bu defa da Kadı Burhaneddin Beyliği kurulmuş, bu beyliğin zayıflamasıyla bölge ilk defa 1393 yılında Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetine geçmiştir. Yıldırım Beyazıt'ın Timur ile 1402 yılında yaptığı savaşa müteakip bölge Dulkadir Beyliği'nin egemenliğine girmiştir. Dulkadir Beyliği hiçbir zaman tam bağımsız olmamış, coğrafi olarak Osmanlı ile Memluk Devleti'nin arasında bulunduğu için bazen Osmanlı devletinin bazen de Memluk Devleti'nin tesiri altında kalmıştır. Osmanlı devletinin, Dulkadir Beyliği üzerinde etkisinin yoğun olduğu dönemlerde Fatih Sultan Mehmet tarafından Şehsüvar Bey, Dulkadir Türkmenlerinin başına bey olarak tayin edilmiştir. Ancak ilerleyen zamanlarda Şehsüvar Bey'in Osmanlı'ya karşı soğuk davranmasıyla, Osmanlı'nın himayesini kaybetmiş ve Memluklar ile yapılan savaşta yaşamını yitirmiştir. Daha sonra sırası ile Alaüddevle ve Şehsüvaroğlu Ali Bey, beyliğin başına geçmiştir.⁷

Yavuz Sultan Selim Şehsüvaroğlu Ali Bey'i üstün hizmetleri dolayısı ile Dulkadir Beyliği'nin başına getirmiş ancak bağımsız hareket etmemesi ve her zaman Osmanlı Devleti'ne sadık kalması şartını koymuştur. 1514 yılında bey olan Şahsüvaroğlu Ali, bağımsız hareketleri, ortaya koyduğu başarıların vermiş olduğu kıskançlıklar ve Ferhat Paşa'nın etkisi ile 1522'de Kanuni Sultan Süleyman zamanında çocuklarıyla birlikte Tokat'ta katledilmiştir.⁸ Böylece Dulkadir Beyliği tamamen sona ermiş ve toprakları

⁵ Nigar Esüntimur, *Yozgat ve Çevresinden Yapılan Ermeni Tehciri ve Yargulamaları (1914-1923)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 1.

⁶ Koç, *a.g.e.*, s. 13.

⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Cilt 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1988, s. 260.

⁸ Sakin, *a.g.e.*, s. 47.

Osmanlı Devleti'ne katılmıştır. Osmanlı Devleti bu beyliği, Maraş ve Bozok olarak iki müstakil sancak halinde teşkilatlandırmıştır.

Yozgat'ta tarih boyunca hüküm süren devletleri kronolojik olarak şu şekilde sıralayabilir:

- 1) MÖ 3000-2000: İlk Tunç Çağı
- 2) MÖ 1650-1460: (Eski) Hitit Krallığı Dönemi
- 3) MÖ 1460-1200: Hitit İmparatorluk Dönemi
- 4) MÖ 1200-1170: Ege gök kavimleri hareketi
- 5) MÖ 1170-676: Hitit İmparatorluğunun yıkılması ve Frig yerleşmesinin başlaması
- 6) MÖ 676-600: Frig Krallığının yıkılması ve Kimmer üstünlüğü
- 7) MÖ 600-546: Lidya egemenliği
- 8) MÖ 546-334: Pers İmparatorluğu dönemi
- 9) MÖ 334-280: İskender ve Diadoklar dönemi
- 10) MÖ 280-85 Galatlar dönemi
- 11) MÖ 85-MS 395 Roma İmparatorluğu dönemi
- 12) 395-1075 Bizans Egemenliği
- 13) 1075-1175 Yozgat'ın Danişmentoğulları tarafından fethi
- 14) 1175-1318 Anadolu Selçukluları dönemi
- 15) 1318-1340 İlhanlı Hakimiyeti
- 16) 1340-1381 Eretna Beyliği dönemi
- 17) 1381-1398 Kadı Burhaneddin Hakimiyeti
- 18) 1381-1402 Osmanlı dönemi
- 19) 1402-1514 Dulkadir Oğulları dönemi
- 20) 1514-1922 II.Osmanlı dönemi⁹

1.1. OSMANLI DEVLETİ DÖNEMİNDE BOZOK SANCAĞI

Osmanlı Devleti döneminde 1530'a kadar Bozok, konargöçer Türkmenlerin yaşadığı bir mezra idi. 1530 yılındaki tahrir defterine göre 8417 haneden oluşmaktadır.¹⁰ İlerleyen zamanlarda Kırşehir ve Bozok kazalarından müteşekkil bir sancak olan Bozok,

⁹ Z. Ahmet Bağdatlı, *Tanzimat Dönemi Yozgat Kasabasının Sosyo-Ekonomik Yapısı*, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2001, s. 9.

¹⁰ Rafet Metin, *XVI. Yüzyılda Orta Anadoluda Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, ve Keskin Örneği)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2007, s. 94.

1558 yılında müstakil bir sancak halini almıştır. Bozok Sancağı aynı yıl Bozok ve Akdağ olmak üzere iki kazaya ayrılmıştır. 1556 yılında Bozok'ta 14251 hane vardır.¹¹

Çapanoğullarının bölgeye önem vermesi ve imar etmeye başlaması ile Yozgat hızla gelişmiş ve büyük bir sancak halini almıştır. Çapanoğulları 1774 yılından 1813 yılına kadar sancağı yönetmiş ve gerek hazineden gerekse kendi ceplerinden harcayarak sancağı ve bölgeyi kalkındırmışlardır. Sultan II. Mahmut zamanında ayanların gücünü kırmak için sancaklara merkezden valiler atanmaya başlayınca, Çapanoğlu Süleyman Bey'in de ölümünden sonra Bozok Sancağı artık merkezden gönderilen valiler ile yönetilmeye başlanmıştır.¹²

17. yüzyılda ise Bozok, 10 kazadan müteşekkil bir sancak haline gelmiştir. Bu kazaların isimleri şunlardır:

- 1- Kızılkocalar (Yozgat Kasabası)
- 2- Hüseyinova
- 3- Budaközü
- 4- Akdağ
- 5- Sorgun
- 6- Han- Cedid
- 7- Gedikçubuk
- 8- Emlak
- 9- Boğazlıyan
- 10- Süleymanlı¹³

¹¹ Metin, *a.g.e.*, s. 94.

¹² Sakin, *a.g.e.*, s. 57.

¹³ Katip Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş Yayınları, İstanbul, 2010, s. 707.

Yozgat'ın Haritası

Kaynak: www.yozgat.bel.tr¹⁴

Bölge 1846 yılında Tanzimat'tan sonra getirilen yeni idari taksimatlar nedeniyle Ankara Vilayeti'ne bağlı bir sancak olmuştur. Bu vilayet Ankara, Bozok, Kayseri ve Kırşehir sancaklarından müteşekkildir. 1325/1907 salnamesine göre ise Yozgat, Boğazlıyan ve Akdağmadeni olarak 3 kazadan müteşekkil bir sancak olmuştur. Salnamede Yozgat ile ilgili şu bilgiler verilmiştir:

'Yozgat kazası merkez-i vilayetin (Ankara) müstakimen 165 kilometro şark-ı cenubisinde ve 32 derece 29 dakika tûl-i şarki ve 39 derece 46 dakika arz-ı şimalinde vaki kendi ismiyle müsemma liva ve kazanın merkezi mamûr ve abâdan bir kasabadır. Gayet yüksek ve garbe doğru meyilli bir vadi teşkil eden ve (Muslu Belen) ve (Kabaktepe) ve (Çamlık) tabir olunan cibal-i sagireyi müteselsileden müteşa'ib tepeciklerin teşkil eylediği açık bir vadide mebnî ve sokakları ve ebniyesinin tarz-ı inşaatı gayet muntazam olup kayseri fırka-i askeriyesine mensup Yozgat livasının da merkezi bulunduğu devâir-i askeriyesi saat kulesi ve hakikaten bir enmûzec-i bedai addolunabilen Cabbarzade Camii Şerifiyle diğer mebâni-i muntazaması vardır.

Kasabaya muntazır olarak şimâle müteveccih sırtları kaplayan Çamlık kasabasının başlıca esbab-ı ziynetindedir. Gayet cesim çamlarla mestûr olan işbu koruluk hükümet-i mahalliyenin hıfz ve siyaneti sayesinde muhafaza olunabilmiş ve durununda yollar açılarak ve en yüksek kısmında da belediye marifetiyle bir gazino inşa edilerek kasaba için

¹⁴ Erişim tarihi ve saat: 28.01.2017-21:50.

güzel bir mesire teşkil olunmuştur. Ciyâdet-i hava bu orman sayesinde bir kat daha hâsıl olmaktadır. Kasabanın mevkiyen gayet mürtefi' olması ve hararet-i vasat senevîyenin azlığı enva-i fevâkih ve esmârin husûlune mani olup yalnız bazı çukurca ne nispeten soğuşa marûz olmayan yerlerde bağçeler vardır.”¹⁵

Tablo 1: Yozgat Sancağı'nın 1907 Yılı Nüfusu¹⁶

	Müslüman		Gayrimüslim		Toplam
	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek	
Kasaba	5.738	5.709	4.513	4.624	20.584
Köyler	24.860	26.208	1.702	1.787	54.157
Toplam	30.598	31.917	6.215	6.411	74.741

1871 yılında Yozgat şehri Ankara vilayetine bağlı bir sancak haline gelmiştir. Yozgat sancağı bu tarihte; Boğazlıyan, Budaközü, Çorum, Karamağara kazaları ile sancağa ve kazalara bağlı Sorgun, Hüseyinabâd, Kızılkoca, Akdağ, Samanlı ve Karahisar nahiyelerinden meydana gelmiştir.¹⁷

¹⁵ *Ankara Vilayet Salnamesi(1325/1907)*, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995, s. 187,188.

¹⁶ Fadime Ceylan(Cavcav), *Vilayet Salnamelerinde Yozgat*, Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013, s. 36.

¹⁷ Özlem Gülenç İğdi, *Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908)*, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara, 2009, s. 80.

Ankara Vilayet Haritası

Kaynak: Ankara Vilayet Salnamesi(1325/1907)

1907 yılına geldiğimizde ise Yozgat, Ankara vilayetine bağlı bir sancak olarak, Boğazlıyan ve Akdağmadeni kazaları ile Sorgun, Kızılkoca, Akdağ ve Karamağara nahiyelerinden meydana gelmiştir.¹⁸

1.2. ÇAPANOĞULLARI VE BOZOK (YOZGAT)'UN KENT OLARAK YÜKSELİŞİ

Bozok, 24 Oğuz boyundan 12'sinin genel adı olup Bozok Türkmenlerinin bu bölgeye yerleşmesiyle Bozok ismini almış olma ihtimali muhtemeldir.. 1800'lü yıllardan sonra Bozok isminin yanında Yozgat adı da kullanılmaya başlanmıştır. Yozgat adının bölgeye nasıl verildiği konusunda ise kesin bilgi yoktur. Bu konuda var olan bilgiler halk arasında söylentilerden ibarettir. Bu söylentilerin bazıları şunlardır:

Çapanoğulları Yozgat'a henüz gelmiştir. Koyunları otlatırken aşiret lideri Cabbar Ağa'nın yanına nur yüzlü sakallı bir zat gelir. Kendisinden su ister. Cabbar Ağa ise

¹⁸ İğdi, *a.g.e.*, s. 92.

suyunun olmadığını ama buz gibi ayranının olduğunu söyler ve bu zata ayranı ikram eder. Nur yüzlü zat ayranı içer, Cabbar Ağa'nın sırtını okşar ve gönlü gani, mülkün de fani olsun. Yozuna yoz katılsın, köyün oban Yozkent olsun der ve kaybolur. Cabbar Ağa ayran kabına baktığında ayranın hiç azalmadığını görür. Gelen zatın Hızır (A.S.) olduğu kanaati hâsıl olur ve yerleştikleri bu bölgeye Yozkent ismi verirler. Bu isimde zamanda Yozgat halini alır.¹⁹

Diğer bir rivayete göre ise Yozgat, Saray Köyü'nden itibaren aşağıdan yukarıya doğru kat kat yükselmektedir. Bu kat kat yükselişin ve rakımın yükselmesinden dolayı önceleri Yüz kat denmiş, zamanla bu isim Yozgat ismini almıştır. Son olarak, yoz kelimesinin işlenmemiş toprak ve bitki ile koyun sürüleri anlamına gelmesinden yola çıkılarak Yoz-kent, yani toprağı, sürüleri bol olan kent adını aldığı, bu ismin de zamanla Yozgat'a dönüştüğü şeklindedir.

Çapanoğullarının nereden ne zaman Yozgat civarına geldikleri konusu kesinlik kazanmış değildir. Bu aile Anadolu'nun kudretli ayanlarından olup Orta Anadolu civarında etkin olmuş, hatta bir ara Tarsus civarı dahi bu ayan ailesinin eline geçmiştir. Çapanoğulları ailesinin bilinen en eski atası 1704 senesinde vefat eden Ömer Ağa'dır. Yaşlılığından dolayı "Çapar-Koca" diye anılan Ömer Ağa'nın mezarı Yozgat'ta bulunan Camii-i Kebir (Çapanoğlu Büyük Camii) haziresinde metfun olup, mezar kitabesinde "aslı Yozgatlıdır" yazmaktadır.²⁰

Ömer Ağa'nın tek bir oğlu olup ismi Ahmet Ağa'dır. Ahmet Ağa'nın Yozgat şehrini kurmasıyla Bozok'un imarında gözle görülür bir değişme yaşanmıştır. Ahmet Ağa, Osmanlı hükümetine göçebelerin yerleşik hayata geçmeleri konusunda yardımcı olmuş, yapmış olduğu üstün hizmetlerinden dolayı 1728 yılında önce Yeni İl Has voyvodallığına, 1732 tarihinde ise Mamalu Türkmenleri voyvodallığına, ardından da Bozok Mutasarrıflığı mütesellimliğine atanmıştır.²¹ Ahmet Ağa, İran'a karşı açılan savaşta, askerden kaçmaları önlemiş, cepheye asker göndermiş ve mütesellim olduğu bölgede asayiş bozukluklarını büyük oranda bitirmiştir. Tüm bu hizmetlerinden ötürü kendisine Kapucu Başılığı payesi verilmiştir. Bu payeyi aldıktan sonra daha fazla gayrete gelen Ahmet Ağa, yaptığı hizmetler ve hükümetin onun otoritesinden de çekinmesi dolayısı ile mükâfatlandırılarak

¹⁹ Koç, *a.g.e.*, s. 15.

²⁰ Süleyman Duygu, *Yozgat Tarihi ve Çapanoğulları*, Sayar Matbaası, İstanbul, 1953, s. 14.

²¹ Özcan Mert, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1980, s. 25,26.

kontrol altına alınmaya çalışılmış ve 1760 tarihinde Paşalık vererek Sivas valiliğine atamıştır.²² Ahmet Paşa tüm bu olanlardan dolayı gurura kapılmış, hükümetin de kendine muhtaç olduğunu ve aciz olduklarını düşünmüştür. Sivas'ta kısa süren valiliği zamanında bir takım yağma ve haksız kazanç elde etmiştir. 1762 yılında yeniden Bozok Mutasarrıfı olmuş ve kendisine adaletli olması konusunda nasihatlerde bulunulmuş ise de bu nasihatlere kulak asmamış ve halktan zorla para ve zahire toplamıştır.²³

Tarihte devlete başkaldıran derebeylerin akıbeti genelde iyi bitmemiştir. Ahmet Paşa'da aynı akıbeti uğramıştır. Hükümet Ahmet Paşa'nın vücudunu ortadan kaldırmak için Sivas Valisi Feyzullah Paşa'ya buyruk göndermiş, Feyzullah Paşa da, Ahmet Paşa'yı Gemerek'te ani bir baskınla öldürmüş ve başını keserek İstanbul'a göndermiştir.²⁴

1.2.1. ÇAPANOĞLU MUSTAFA BEY

Ahmet Paşa'nın katlini müteakip, kendi hayatından endişe eden Mustafa Bey, derhal Bozok bölgesinden firar etmiştir. Ancak Bozok sancağına mütesellim olan Abaza Mehmet Paşa, Mustafa Bey'in yakalanmadığı müddetçe bölgede asayişin temin edilemeyeceğini düşünmüş ve peşine düşmüştür. Abaza Mehmet Paşa maksadına hâsıl olmuş ve Mustafa Bey'i yakalayarak hapsedmiştir. Bir müddet hapis yatan Mustafa Bey, bir yolunu bulup firar etmiş ve babasından dolayı nüfuzunun bulunduğu Mamalu Türkmen aşiretlerine sığınmış ve etrafına topladığı bu aşiretler ile birçok eşkıyayı def etmiş ve hükümet nezdinde hoş görünmeye çalışmıştır. Yapmış olduğu faydalı işler ve zaten mevcut olduğu nüfuzundan dolayı 1768 yılında Bozok Sancağı mütesellimi olmuş ve Yozgat aradan geçen birkaç yıldan sonra tekrar Çapanoğlu ailesinin yönetimine geçmiştir.²⁵

²² İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Çapanoğulları", *Belleten*, Cilt XXXVIII, Sayı 150, TTK yayınları, Ankara, 1974, s. 217.

²³ Özcan Mert, "Çapanoğulları", *İslam Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, C. 8, İstanbul, 1993, s. 221.

²⁴ Koç, *a.g.e.*, s. 30.

²⁵ Mert, *a.g.e.*, s. 34,35.

Yozgat'ın Kısmi Bir Görünüşü

Kaynak: <http://www.yozgatkulturturizm.gov.tr/>²⁶

Çapanoğlu Mustafa Bey, mütesellim olduktan sonra hükümete yararlı işler yapmış, eşkıyaları bertaraf etmiş, İstanbul'un et ihtiyacını karşılamış ve gerektiğinde payitahta asker ve para göndermiştir. Mustafa Bey'in gücü öylesine yükselmiştir ki ordusu ile Canik ve Amasya taraflarına dahi seferler düzenlemiş devlete isyan eden Ali Paşa'yı susturmayı başarmıştır. Ancak tüm bunları yaparken halktan para toplamış ve oldukça zenginleşmiştir. Yozgat'ta günümüzde hala ayakta duran Camii Kebir (Çağanoğlu Büyük Camii)'in ilk kısmını kendisi yaptırmış, caminin hemen yanına da 300-400 kese altın harcayarak bir han ve çarşı meydana getirmiştir.²⁷

Mustafa Bey'in, giderek güçlenmesine orantılı olarak kendisine bir suikast yapılacağı şüphesi de o ölçüde fazlalaşmış, en yakın akrabalarından bile şüphe eder olmuştur. Rivayetlere göre 20-30 kadar köle satın almış, bunları kendine sadık kullar olarak yetiştirmiş ve eğitimleri ile bizzat ilgilenmiştir. Ancak bir gün Mustafa Bey'in sarayından gümüş bir şamdan kaybolunca bu hırsızlıktan yetiştirdiği köleler sorumlu tutulmuştur. Oldukça sinirli bir yapıya sahip olan Mustafa Bey'den korkan köleler hayatlarından endişe etmişler ve topluca Mustafa Bey'i öldürmüşlerdir. Yani hayatta kalmak ve korunmak için köle alan Mustafa Bey'in ölümü de yine bu kölelerden olmuştur.

²⁶ Erişim tarihi ve saati: 27.01.2018-23:22

²⁷ Mert, *a.g.e.*, s. 45,46.

Köleler de hemen sancaktan firar etmişler ve Mustafa Bey'in ezeli rakibi olan Canikli Ali Paşa'ya sığınmışlardır.²⁸

1.2.2. ÇAPANOĞLU SÜLEYMAN BEY

Süleyman Bey, Ahmet Paşa'nın oğlu, Mustafa Bey'in kardeşidir. Çapanoğlu ailesinin en kudretli ve gücünün doruğa çıktığı zaman Süleyman Bey dönemidir. Mustafa Bey köleleri tarafından öldürülünce hükümet bölgeyi Çapanoğullarına teslim etmek istememiştir. Zira Çapanoğlu ailesi oldukça güçlenmiş, Orta Anadolu'da kök salmıştır. Dolayısı ile Bab-Âli, bu ailenin bağımsız bir devlet kuracağından çekinmiştir. Özellikle, Çapanoğullarından hoşlanmayan Sultan I. Abdülhamit, bölgenin kudretli bir paşaya verilmesini istemiş ise de, bölgeye hâkim olabilecek vasıfta birinin olmaması, olsa bile ayaklanma ve kargaşaların çıkabileceği endişesiyle hükümet, 1781 yılında Süleyman Bey'i Bozok sancağına mütesellim atamıştır.²⁹

Çapanoğlu Süleyman Bey ile padişah I. Abdülhamit arasındaki ilişki olumlu gelişmemiştir. Dolayısı ile Süleyman Bey'in gücü de sınırlanmıştır. Sultan I. Abdülhamit'in ani ölümü ve III. Selim'in tahta çıkması ile Süleyman Bey'in payitaht ile ilişkilerinde değişim yaşanmıştır. Payitaht ile olan aralarındaki soğukluk sona ermiştir. Hatta yeni padişahın başlatmış olduğu yenilik hareketleri, hem halktan hem de diğer âyanlardan tepki görmüş, padişah yalnız kalmış, buna rağmen Süleyman Bey padişaha destek olmuştur. Bu doğrultuda Nizam-ı Cedid'in kurulmasına yardımcı olmuş ve orduya mahiyetindeki adamlarını yazdırmıştır.³⁰ Süleyman Bey'in devlete olan bazı yararlılıklarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

- 1796 yılında Alaca yakınlarında birçok soygun ve yağmada suçlu olan eşkıyalara karşı üstünlük sağlamıştır.
- Eşkıyalar ile uğraşan diğer paşalara asker takviyesi yapmıştır.
- İstanbul'da ayakkabı pahalılığına karşı Kayseri ve diğer bölgelerde tedbirler almıştır.
- Napoleon'un Mısır'ı işgali sırasında Osmanlı ordusuna 2 bin süvari ve bin piyade yardımında bulunmuştur.
- Yine Mısır seferinde ordunun ihtiyaçları için zahire sevk etmiştir.

²⁸ Sakin, *a.g.e.*, s. 187,188.

²⁹ Uzunçarşılı, *a.g.m.*, s. 227.

³⁰ Koç, *a.g.e.*, s. 38.

- Mısır seferi sonrasında, sefer zamanı eşkıyalık yapan, askerden firar edenlerin ve devlete yardım göndermeyen ayanların hakkından gelmiştir.
- Devlete isyan eden Tayyar Paşa'nın etkisiz hale getirilmesinde Erzurum Valisi'ne yardım etmiştir.³¹

Görüldüğü üzere Süleyman Bey, sadece mütesellim olduğu Bozok Sancağı'nda değil, Anadolu'nun birçok yerinde etkili olan birisi idi. Kendi gayretlerinden dolayı oğlu Celalettin Bey de paşa ve vezir olmuş, çeşitli şehirlerde valilikler yapmıştır.

İstanbul'da çıkan isyandan sonra padişah III. Selim tahtan indirilmiş ve katledilmiştir. Bu durum yeni gelen padişahın nasıl biri olacağı ve kendisine nasıl davranacağını meçhul olması sebebiyle Süleyman Bey'i endişeye sevk etmiştir. Fakat yeni padişah Sultan Mustafa tahtan indirilip yerine Sultan Mahmut gelmiştir. Sultan Mahmut ise Süleyman Bey'e oldukça nazik davranmış ve hatta kendisine bizzat samur kürk giydirip mücevher kakmalı hançer hediye etmiştir. Fakat bu durum merkezi otoritenin gücünü artırıp, ayanların gücünü kırmak isteyen Sultan Mahmut'un, çalışmaları nedeni ile uzun sürmemiştir. Zaten Süleyman Bey vefat edince de bölge bir daha Çapanoğullarına verilmeyecek, merkezden gönderilen valiler ve mutasarrıflar ile yönetilecektir.³²

Çapanoğlu Süleyman Bey 1813 yılında eceliyle vefat etmiştir. Yeni padişah Sultan Mahmut önemli bir devlet adamı olan Süleyman Bey'in oğlu Mehmet Celalettin Paşa'yı mutasarrıf yapmamıştır. Böylece Yozgat'ta Çapanoğulları devri sona ermiştir. Süleyman Bey'in diğer oğlu Abdülfettah Bey ilmiye sınıfına intisap etmiştir. Bir ara Mekke ve Halep Kadısı olmuş, Rumeli kazaskerliğine kadar yükselmiştir. O da 8 Şubat 1840 yılında vefat etmiştir.³³

1.2.3. MİLLİ MÜCADELE DÖNEMİNDE ÇAPANOĞULLARI VE ÇAPANOĞLU İSYANI

II. Mahmut'un ayanların gücünü kırmak amacıyla şehirleri merkezden gönderilen valiler ile yönetmesi, Yozgat'ta Çapanoğlu ailesinin gücünü büyük oranda azaltmıştır. Ancak böylesine nüfuzlu bir ailenin bir anda gücünün kırılması elbette düşünülemezdi. Bu ayan ailesinden önemli devlet adamları çıkmaya devam etmiştir. Bunlardan en önemlisi Ahmet Şakir Paşa'dır. Şakir Paşa, Sultan II. Abdülhamit devrinin en önemli devlet adamlarındandır. Bağdat Mutasarrıflığı, 93 Harbi'nde cephe kumandanlığı, Petersburg

³¹ Duygu, *a.g.e.*, s. 21-31.

³² Koç, *a.g.e.*, s. 43,45.

³³ Sakin, *a.g.e.*, s. 203.

Büyükkelçiliği, Girit Valiliği ve Anadolu Islahat Umum Müfettişliği gibi mühim görevlerde bulunmuştur.³⁴ Ahmet Şakir Paşa ve heyeti, Vilayet-i Sitte'nin ihtiyaçları doğrultusunda ıslahatlar yapmakla görevlendirilmiştir.³⁵ Aynı zamanda memleketi olan Yozgat'a da birkaç defa gitmiş, aşağıda detaylı olarak işlenen İstavriler meselesini halletmeye çalışmıştır.

I. Dünya Savaşı'nın sonrasında ise Çapanoğlu ailesi Milli Mücadele'ye karşı bir ayaklanma tertip etmişlerdir. Kayıtlarda Yozgat İsyanı olarak da geçen bu ayaklanma, iyi tahlil edildiğinde Çapanoğlu ailesinden Edip, Celal ve Halit Beylerin katıldığı, diğer aile fertlerinin desteklemediği ve Yozgat halkının genel itibariyle tarafsız kaldığı bir isyan olmuştur.

Çapanoğulları ayaklanmasının birçok sebebi vardır. Bunlardan birincisi; Edip Bey'in II. Meşrutiyet sonrasında İttihat ve Terakki'den mebus oluşudur. Ancak mebusluğu sırasında partisini tenkit etmekten geri durmamış, bu yüzden fırkasını ihraç edilmiştir. Edip Bey, bu gelişme üzerine İttihat ve Terakki'ye cephe almış ve muhalefet konumunda bulunan Hürriyet ve İtilaf Fırkası'na üye olmuştur. Edip Bey'in kardeşi olan Celal Bey de aynı şekilde İttihat ve Terakki'den dışlanan bir isimdir. Bu yüzden aile olarak İttihatçılara karşı muhalif olmuşlardır. Milli Mücadele kadrosunun ve özellikle Mustafa Kemal Paşa'nın İttihatçı olduklarını düşünmüşler ve verilen mücadeleyi vatani kurtarmaktan ziyade iktidarı ele geçirmek için bir oyun olarak değerlendirmişlerdir.³⁶ Diğer bir sebep ise, Heyet-i Temsiliye'nin son Osmanlı Mebusan Meclisi seçimlerinde Yozgat mebuslukları için Çapanoğulları yerine Bahri, Avni ve Süleyman Sırrı Beyleri tasvip etmiş olmasıdır. Bu olay Çapanoğullarını, Ankara'dan biraz daha uzaklaştırmıştır. Ayrıca, İstanbul basınının Milli Mücadele'ye karşı yapmış olduğu olumsuz propaganda ve Milli Mücadele karşıtı yayımlanan fetvalar, Çapanoğullarının Ankara karşıtı tavrını keskinleştirmiştir.

Bu olaylar yaşanırken Postacı Nazım isminde bir şahıs, hakkında yapılacak olan bir tahkikattan dolayı bulunduğu bölgeden kaçmış, yanına aldığı birkaç kişi ile beraber İstanbul hükümeti lehinde, Yıldızeli-Akdağmadeni civarında propaganda faaliyetlerinde bulunmuştur. Sonrasında Bolu ve Düzce civarından gelen Çerkezleri de etrafına toplayarak

³⁴ Sakin, *a.g.e.*, s. 205.

³⁵ Ali Karaca, *Anadolu Islahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, Eren Yayıncılık, 1993, s. 56.

³⁶ Gürbüz Aslan, *Milli Mücadele Yıllarında Yozgat*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2007, s. 76.

‘‘Hilafet Ordusu’’ adında bir çete teşkil etmiş ve ayaklanma çıkartmıştır.³⁷ Postacı Nazım, etrafındaki güçlerle beraber Yıldızeli, Zile ve Akdağmadeni civarını ele geçirmiştir.

Bölgede asayiş temin etmekle görevli olan Kılıç Ali Bey, Çapanoğlu Halit Bey’in Arapseyfi Nahiyesi’nden Yozgat’a gelmesi ve Postacı Nazım olayının büyümesi üzerine müfrezesi ile beraber Boğazlıyan’a geçmiştir. Kılıç Ali Bey, durumu Ankara’ya bildirince, Mustafa Kemal Paşa, Yozgat mebusları ile bir toplantı yaparak olayların Yozgat civarına yayılmaması ve Çapanoğullarının bir tatsızlık çıkarmasını engellemek için girişimde bulunmaya karar vermiştir. Bu doğrultuda Süleyman Sırrı ve Rıza Beyleri, ‘‘Heyet-i Nasıha’’ olarak Yozgat’a göndermiştir.³⁸ Heyet-i Nasıha ile Çapanoğlu ailesi arasında bir görüşme yapılmış ve aile ikna edilmeye çalışılmıştır. İkna çalışmalarına rağmen bir sonuç çıkmamış ve Çapanoğulları, Milli Mücadele’ye karşı muhalif olduklarını kesin olarak bildirmişlerdir. Durum Ankara’ya ulaştınca, Erkan-ı Harbiye Riyaseti tarafından Ankara Valisi Galip Bey’e, Çapanoğullarının tutuklanarak Ankara’ya gönderilmesi emredilmiştir. Ancak Galip Bey, Çapanoğulları ailesinin dostu olduğu için bu emri yerine getirme konusunda gevşek davranmıştır. Tutuklama emri Çapanoğlu ailesi tarafından öğrenilince Celal ve Edip Beyler, yanlarına bazı akrabalarını da alarak 8 Haziran 1920 tarihinde Sorgun cihetinde şehri terk etmişlerdir. Halid Bey de kuvvetlerini toplayarak kardeşleri ile birleşmiş, Celal Bey kendine Halife Orduları Kumandanı unvanını vererek çevre bölgelere ve şehrin ileri gelenlerine mektuplar yazmaya başlamıştır. Yeterli sayıda kuvvet toplayan Çapanoğulları sırasıyla önce Sorgun ardından da 14 Haziran 1920’de Yozgat’ı işgal ettiler. Yozgat merkezde bulunan ve kendi dedeleri tarafından yapılan Cami-i Kebir’de Hilafet sancağı açarak Saltanat ve Hilafete bağlılıklarını ilan etmişler, hükümet konağına giderek sözde mutasarrıf ve emniyet müdürü tayin etmişlerdir.³⁹

Ankara Hükümeti bu durum karşısında çok zor durumda kalmıştır. Zira batı yönünde Yunanlılara karşı askeri bir hazırlık yapıldığı esnada Çapanoğullarının yapmış olduğu bu işgal diğer çetelere de cesaret vermiş ve ayaklanma iyice büyümüştür. Ankara Hükümeti bu çok yönlü saldırılar karşısında bölgede bulunan mevcut müfrezelerin yetersiz olduğunu bildiğinden Çapanoğullarının tenkili için Çerkez Ethem’den yardım istenmiştir. Çerkez Ethem batı cephesinden Ankara’ya davet edilmiştir. Yunan ordusuna karşı hazırlık

³⁷ Necati Fahri Taş, *Milli Mücadele Döneminde Yozgat*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1987, s. 44,45.

³⁸ Aslan, *a.g.e.*, s. 84.

³⁹ Taş, *a.g.e.*, s. 48,49,50.

yapmakta olan Çerkez Ethem, Çapanoğlu ayaklanmasını bastırma konusunda biraz isteksiz davranmış ancak yapılan görüşmeler neticesinde isyanı bastırmaya karar vermiştir. Ethem Bey ordusunu Eskişehir'den trenle Ankara'ya getirmiş ardından "Kuva-yi Tedbiye Umum Kumandanı" sıfatıyla 70 subay, 2100 piyade, 1300 hayvan, 4 dağ topu, 1 sahra topu ve 8 makineli tüfek ile 20 Haziran 1920 tarihinde Ankara'dan Yozgat'a doğru yola çıkmıştır.⁴⁰ 23 Haziran tarihinde Yozgat'a ulaşan Ethem Bey kuvvetleri, top atışıyla saldırıya geçmiş ve öğlene doğru şehri ele geçirmiştir. Çapanoğulları ise böyle bir kuvvete karşı mukavemet edemeyeceklerini anladıklarından Alaca istikametine doğru kaçmak zorunda kalmışlardır. Ethem Bey şehri ele geçirdiğini Ankara'ya bildirmiş, ardından ayaklanmaya katılanları cezalandırmıştır. Alaca istikametine kaçan Çapanoğullarını takibe çıkan Ethem Bey, Arapseyfi Boğazı'nda Çapanoğulları ve onlara destek veren Aziziye Çerkezleri kuvvetlerini dört saat süren bir çarpışmadan sonra yenilgiye uğratmıştır. Yenilginin ardından asiler bir daha büyük bir kuvvet olamayacak şekilde dağılmışlardır. Çapanoğulları tehlikesi bu vesile ile son bulmuştur. Edip, Celal ve Salih Beyler, Aziziye Çerkezlerinin yanına sığınmışlar ve 1921 yılında çıkan affa kadar burada yaşamışlardır. Ancak Halit Bey, Arapseyfi Nahiyesi'nde bulunan akrabalarını ziyarete giderken bir ihbar neticesinde yakalanmış ve Amasya'ya götürülmüş, Amasya İstiklal Mahkemesi'nde yargılanarak idam edilmiştir.⁴¹

1.3. AKDAĞMAĞDENİ'NDE GİZLİ HİRİSTİYANLAR VE İSTAVRİLER

Osmanlı Devleti çeşitli milletlerden oluşan büyük bir imparatorluk idi. Bu milletlerin başında da Hıristiyanlar yer almıştır. Hatta devletin yükseliş devrinden Yavuz Sultan Selim dönemine kadar daha çok Avrupa'ya yayılan ve Hıristiyan toplumlara egemen bir devlet görünümü çizmiştir. Tanzimat ve Islahat fermanlarına kadar devlet kademelerinde görev alabilmenin birinci şartı Müslüman olmaktı. Dolayısıyla gayrimüslim vatandaşlar devlet memuru olamamıştır. Bu yüzden devlet kademelerinde görev almak isteyenler ya Müslüman olmuş ya da görünürde Müslüman olmuş gibi davranarak gerçek kimliğini ve dinini saklamaya çalışmıştır. Müslüman ahalinin çoğunlukta olduğu yerlerde, küçük Hıristiyan gruplar da Müslüman gibi davranmış, hatta Müslüman isim ve lakaplarını

⁴⁰ Mesut Ünsal, *Milli Mücadele Yıllarında Çapanoğlu İsyanı*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Kayseri, 2004, s. 31.

⁴¹ Ünsal, *a.g.e.*, s. 31-40.

kullanmışlardır. Bunun sebebi hem toplumdan dışlanmak istememeleri, hem de devletin Müslümanlara uyguladığı pozitif ayrımcılıktan faydalanmaktır.

İşte bu topluluklardan biri de Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesinde yaşayan İstavri Kabilesi'dir. İstavriler, 1800'lü yılların başında Yozgat'a gelmişler, nüfus mübadelesi ile şehri terk etmişlerdir. Çalışmamızın asıl konusundan önce İstavrilerin I. Dünya Savaşı'dan önceki faaliyetlerinden bahsetmek konunun bütününe daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı için bu topluluğun Yozgat'a gelişlerinden şehri terk etmelerine kadarki süreç de ele alınacaktır.

İstavriler, Akdağmadeni'nde kurşun, çinko gibi madenlerin çıkmaya başlamasıyla beraber, Gümüşhane sancağına bağlı Torul kazasından çalışmak maksadıyla gelmişlerdir. Bin beş yüz kişi⁴² olan bu kabile Akdağmadeni'nin İstavri Mahallesi ile Başçatak ve Aktaş köylerine yerleşmişlerdir. Aslen Rum ve Hıristiyan olan bu kabile, Akdağmadeni'ne geldiklerinde kendilerini Müslüman olarak tanıtmışlar, Müslüman ismi ve lakapları almışlar ve resmi nüfusa da böyle kaydedilmişlerdir.

Cuma günleri camiye gidip, vakit namazlarını da aksatmadan kılan bu insanlar pazar günleri gizli Hıristiyan ayinleri yapmaya devam etmişlerdir.⁴³ Çocuklarını Müslüman olarak nüfusa kaydettirip, ayrıca kilisede vaftiz ederek Hıristiyan isimleri de vermişlerdir. Bir süre böyle gizli bir şekilde dinlerini yaşayan bu insanlar 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra zamanla dinlerini gizlemeyi bırakmışlardır. Yabancı devletlerin, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışması, gayrimüslim unsurlara çeşitli hakların verilmesi hususunda baskı yapılmaya başlanmasından sonra, bu topluluk da söz konusu haklardan yararlanmak maksadıyla ve askerlikten kurtulmak gibi çeşitli sebeplerle dinlerini gizlemekten vazgeçmişlerdir. Bu durum ise Akdağmadeni'nde çeşitli asayiş sorunlarının ve huzursuzluk ortamının meydana gelmesine neden olmuştur.

İstavriler yıllarca ismen ve zahiren Müslüman yaşadıkdan sonra, Avrupalı devletlerin desteği ile dinlerini gizlemeyi bırakmışlar ve açıkça biz Hıristiyan'ız demeye başlamışlardır. Gümüşhane Metropolit, İstavrilere dinlerini değiştirirlerse Avrupalı devletlerin desteğini alacaklarını ve ödemiş oldukları kan bedelinin bedelat-ı askeriyye

⁴² BOA, DH EUM 3 Şb 8/62.

⁴³ Ahmet Türkkân, "Tanzimattan Sonra Osmanlı Devleti'nde Tanassur Olayları ve Akdağmadeni'nde ki Gizli Hıristiyan İstavriler", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, Sayı 10, Konya, 2010, s. 152.

vergisinden daha ağır olduğunu dile getirerek ekonomik olarak da rahatlayacaklarını belirtmiştir.⁴⁴

Metropolitliğin bu çalışması İstavrilerde karşılık bulmuş ve 1881 yılından itibaren açıkça Hıristiyan olduklarını ilan etmişler ve nüfusa da böyle kaydedilmek istediklerini devlete bildirmişlerdir. Ancak devlet bu isteği dikkate almamıştır. Zira o yıllarda Osmanlı Devleti'nde askere giden kişi bazen üç belki dört yıl geri dönemediği için devlette bu topluluğun askerlikten kurtulmak için böyle bir iddiada bulunduğunu düşünmüştür.⁴⁵ İstavriler devletin kendilerini dikkate almamaları üzerine, yeni doğan çocuklarını nüfusa kaydettirmedikleri gibi bu çocuklara da Rumca isimler vermişler ve kilisede vaftiz etmişlerdir. Vilayet-i Sitte'de ıslahatları uygulamak üzere bir heyet ile yola çıkan Ahmet Şakir Paşa, Akdağmadeni'ne de uğramıştır. Şakir Paşa aslen Yozgatlı olup Çapanoğlu ailesi mensubu idi. Sultan Abdülhamit'in güvendiği son dönem devlet adamları arasında seçkin bir yere sahip olan Ahmet Şakir Paşa, Akdağmadeni'nde İstavriler hakkında yaptığı araştırmada, yeni doğan çocukların on beş seneden beri nüfusa kaydedilmediklerini, bu yüzden böyle giderse bu topluluktan hiç kimsenin asker alınmayacağını belirtmiştir. Burada yaşanan tanassur (Hıristiyanlaşma) olaylarının metropolitliğin kışkırtması, eşraftan bazı şahısların telkini ve halkın cehaletinden kaynaklandığını rapor etmiştir. Bu sorunun çözümü için metropolitliğin uyarılması, eşraftan bazı şahısların şehirden çıkarılması ve cehaletin ortadan kaldırılması için mektepler açılmasını tavsiye etmiştir.

Ahmet Şakir Paşa'nın raporu doğrultusunda Rum Metropolitliği uyarılmış ise de yabancı devletler, Hıristiyanlara baskı yapıldığını iddia ederek duruma müdahale etmiştir. Yabancı devletlerin tepkisini çekmek istemeyen hükümet ise uyarılarında ileriye gidememiştir. Ancak İstavrileri kışkırtan eşraftan Küpecioğlu Mahmut ve Mustafa Efendi Yayanabad'a, Papaz Krilos ise Yozgat'a sürülmüştür.⁴⁶ Fakat bu sürgün uzun sürmemiş, patrikhanenin girişimleri ile bu kişiler geri dönmüşlerdir.

İstavriler ile yaşanan sorunları genel olarak şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

- Yıllarca Müslüman olmalarına rağmen, Hıristiyanlık iddialarında bulunmaları ve devletin bunun askerlikten kurtulmak için yapılmış olduğunu düşünmesi.

⁴⁴ Türkkan, *a.g.m.*, s. 152.

⁴⁵ BOA, DH MKT 494/18 (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemi. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

⁴⁶ Türkkan, *a.g.m.*, s. 158.

- Bazı papazların tanassur olaylarını yaymak istemesi.
- İslam dininde şer'i bir kural olan gayrimüslimlere kız verilemez hükmünün çiğnenerek, en azından resmiyette Müslüman olan İstavrilerin, Akdağmadeni'nde yaşayan Rumlara kız vermesi.
- Papaz Krilos namındaki şahsın usulsüz ve gerektiğinde zorla bu topluluktan para toplaması.
- Osmanlı Devleti'ne düşmanlık besleyen Yunanistan'a para gönderilmesi.
- Müslüman ahaliden birinin irtidad⁴⁷ etmesine sebep olması.⁴⁸

Görüldüğü gibi bu toplulukla ilgili çok sayıda olumsuzluk olmakla beraber Osmanlı Devleti'nin içte ve dışta düştüğü zor durumlar, ekonomik yetersizlik, dış devletlerin baskısı gibi sebeplerden dolayı bu sorunun çözümü uzun sürmüştür. Nasihat heyetleri gönderilmesi, bölgede okullar açılması gibi çareler düşünülmüşse de sonuç elde edilememiştir. Tam tersine, Akdağmadeni'nden Ömer isminde biri irtida etmiş ve Hıristiyan olmuş, Rumlara kız verilmiş ve para toplanmaya devam edilmiştir. Bunun üzerine devlet son çare olarak, olası tepkileri de dikkate almadan İstavrilerden on sekiz kişiyi çeşitli yerlere sürgüne göndermiştir.

Mesele 30 seneden beri sürdükten sonra I. Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle, sorunun gündemden düşmüştür. Ayrıca arşivde bu tarihlerde İstavriler hakkında bir bilgi olmadığı gibi I. Dünya savaşının sonunda da bu topluluğun akıbetinin ne olduğu bilinmemektedir.

2. BÖLÜM

YOZGAT'TA YAŞANAN ASAYİŞ OLAYLARI

Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı başladığında tarafsızlığını ilan etmiştir. Ancak olası bir savaşa hazırlanan devlet, genel seferberlik ilan etmiş ve erkek nüfusu silah altına almaya başlamıştır. Savaşın başlamasından bir süre sonra Osmanlı Devleti, Avrupa'yı saran bu savaşa dâhil olmak amacıyla önce İtilaf devletlerine yakınlaşmaya çalışmış ise de bu durum gerçekleşmemiş, bunun üzerine Almanya ile 2 Ağustos 1914 tarihinde bir dostluk antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmanın akabinde 10 Ağustos 1914'te iki Alman zırhlısı Çanakkale boğazından içeri girmiş ve Osmanlı'ya sığınmıştır. Bu iki zırhlı

⁴⁷ İslam dininden çıkarak farklı bir dine mensup olmak yahut dinsiz olmak, mürted olma durumu.(Bakınız; Şemsettin Sami, Kâmûs-ı Türkî, Kapı Yayınları, 2013, İstanbul.)

⁴⁸ Türkkan, *a.g.m.*, s. 156.

Rusya'nın Sivastopol ve Odessa limanlarını topa tutmuş ve 1 Kasım 1914 tarihi itibariyle Osmanlı Devleti fiilen savaşa girmiştir.

Osmanlı Devleti, savaşa dâhil olmasıyla cephelere yoğun bir şekilde asker sevk etmiş, şehir ve taşrada bulunan askerleri bile cepheye çağırmıştır. Savaşın sonlarına doğru cephelerde bulunan Osmanlı askeri sayısı 3 milyona yaklaşmıştır. Bu gelişmeler yaşanırken, özellikle taşralarda güvenlik zafiyeti oluşmuştur. Zira karakollarda 45-50 yaşlarında, ellerinde eski tüfekler olan, aktif olmayıp karakollara bekleyen müfrezelerin oluşu çıkan olaylara etkili bir şekilde müdahale edilememesine yol açmıştır.⁴⁹

Tablo 2: Yozgat Sancağı'nın 1914 Yılı Nüfusu.⁵⁰

Müslüman	Hıristiyan		Toplam
	Rum	Ermeni	
7.7187	2.281	13.736	93.204

Görüldüğü üzere Bozok Sancağı orta büyüklükte ve nüfusunun neredeyse 5/1'i Gayrimüslim olan bir şehirdir.

Savaş esnasında Ermenilerin yoğun olarak yaşadıkları yerlerde ise ayaklanmalar olmuştur. Askere gitmeyen, gitse de firar eden Ermeniler, Müslüman ahaliyi de firara teşvik etmişlerdir. Farklı milletlerin elbiselerini giyerek, suikastlar düzenlemişler, bombalı eylemler yapmışlardır. Ermeni meselesi devletin başını oldukça ağrıtmış, mevcut müfrezeler bunların derdest edilmesiyle meşgul olmuşlardır. Ancak bu konuda Avrupa Devletlerinin, Ermenilerden yana tavır alması ve Osmanlı Devleti'ni Ermenileri katletmekle itham etmesi, Osmanlı hükümetini Ermenilere karşı tedbir almakta yavaşlatmıştır. Bu durumdan cesaret alan Ermeniler artarak eşkıyalık ve bozgunculuk olaylarına dâhil olmuştur. Aynı şekilde Müslüman ahalden de asayiş bozukluğuna sebebiyet verenler olmuştur. Ermeniler, devletin otoritesinin zayıflığından faydalananlar gruplaşmak suretiyle çeteler teşkil etmişler, cepheden yaralı olarak dönenlere veya yaşlı

⁴⁹ Güray Alpar, "Güvenliğin Sağlanmasında Bir Kolluk Kuvveti Olan Jandarmanın Geçmişten Günümüze Rolü ve Dünyadaki Konumu", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, Mayıs 2013, 2(1), s. 90.

⁵⁰ *Ankara Vilayet Salnamesi*, s. 191.

kadınlara ve çocuklara saldırmışlar, İtilaf devletlerine casusluk yapmışlar ve jandarma ve polisler saldırmışlardır.⁵¹

I. Dünya Savaşı'nın yarattığı koşullar, ardından mütarekenin meydana getirdiği belirsizlikler içinde, çetecilik faaliyetleri artmış, adam öldürmek ve yaralamak, hırsızlık, gasp vb. olaylar asayişin giderek bozulmasına yol açmıştır.⁵² Bu gibi suçlular yakalanıp hapse atılsalar bile, ekonomik yetersizliklerden ve devletin askere ihtiyacı olduğundan bazen hapishanelerde kalanlar askere sevk edilmek zorunda kalmıştır. Hapishaneden cepheye gidenler genelde gönüllülerden oluşurken, bazen cepheye giderken yolda firar hadiseleri meydana gelmiştir.

Devlet tüm bunlara karşı tedbirler almaya çalışmıştır. Örneğin, isyanlara katılan Ermenileri ve ayaklanma çıkartan Medine Araplarını zorunlu göçe tabi tutmuş, diğer çeşitli bozgunculuk olaylarına katılanları ise cezalandırma yoluna gitmiştir. Ancak alınan tüm tedbirlere rağmen, otorite boşluğunun vermiş olduğu sebepten dolayı asayiş sorunları tam anlamıyla çözümlenememiştir. Devletin savaştan yenik çıkıp Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla bu sorunlar zirveye çıkmıştır.

Bu kapsamda ele alınacak asayiş olayları; eşkıyalık olayları, Ermenilerin çıkarttığı olaylar, hapishaneler meselesi, hırsızlık, gasp ve yaralama olayları, Akdağmadeni'nde yaşayan gizli Hıristiyanlar İstavri kabilesi, katl ve cinayetler, tecavüz ve kız kaçırma olaylarından müteşekkildir.

2.1. EŞKIYALIK OLAYLARI

Hukuki anlamda eşkıyalığın tanımı; *“mal zapt etmek, öç almak, suikastta bulunmak yahut memleketin dâhili emniyetini bozmak için mesken, çiftlik, ağıl, köy, değirmen gibi mahalleri basarak veya yakarak yahut tahrip ederek veya adam öldürerek veya yollarda ve kırsalda soygunculuk yaparak veya adam kaldırarak ve bu fiillerden dolayı mevkuf ve mahpus iken firar ederek silahla dolaşmak suretiyle emniyet veya asayişini münferiden ve toplu olarak tehdit ve ihmal etmek”* şeklindedir.⁵³

Eşkıyalık; devlet gücünün çeşitli iç ve dış sebeplerle zayıf düşmesi ile birlikte gelişen ekonomik ve sosyal sıkıntılar sonucunda oluşmaktadır. Çünkü eşkıyalığın temelini

⁵¹ Nigar Esüntimur, *a.g.e.*, s. 28.

⁵² Tülay Alim Baran, *“Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Yıllarında Keşan'da Asayiş”*, Keşan Sempozyumu, 15-16 Mayıs 2003, Keşan Belediye Başkanlığı Yayınları, 2006, s. 16.

⁵³ Ayşegül Hüseyinklioğlu, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Eşkıyalık Olayları*, Fırat Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Elazığ, 2001, s. 1.

oluşturan otorite boşluğu, haksızlıkları ve zulmü beraberinde getirmiştir.⁵⁴ XVI. Yüzyıl itibarıyla Osmanlı devletinde; Otorite boşluğu, idarecilerin keyfi tutumu, tımar siteminin bozulması, eşya fiyatlarının artması, paranın değer kaybetmesi, ahlaki çöküntü, vergi çeşitliliğinin artması ve askeri sebeplerden dolayı huzur ve güven ortamı bozulmuş, isyanlar artmış ve eşkıyalık olayları artmıştır.⁵⁵

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na dâhil olmasıyla, ülke genelinde bulunan erkekler seferberlik ilan edilerek askere çağrılmış, bunların yetersiz kalmasıyla karakollarda bulunan askerlerin bir kısmı da cepheye gönderilmiştir. Bu durum yurt genelinde asayişin bozulmasına ve özellikle firari askerlerden oluşan çetelerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Hem Ermenilerden, hem Müslüman ahaliden çeteler eşkıyalığa başlamışlardır. Bu çeteler genel olarak, önemli evraklar ve değerli eşyalar bulunan postalara saldırmıştır. Postalar; mektup ve evraklar dışında, altın ve gümüş para, hafif mücevherler ve ticaret eşyaları numuneleri gibi birçok önemli ve değerli eşyalar taşıyordu.⁵⁶ Ayrıca ev ve ahır basma, eşya ve hayvan gasplarına da sıkça rastlanmıştır. Yozgat mutasarrıflığı 15 Ekim 1916/2 Teşrinievvel 1332 tarihinde Ankara Vilayeti'ne bir telgraf çekmiş ve firari olan askerleri ve cinayet suçluları yakalamak, bu eşkıyalık olaylarını bitirebilmek için on bir bin kuruş paranın havale edilmesini istemiştir. Ankara Vilayeti de bu isteği Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Bu para ile hem asker müfrezelerinin iâşeleri karşılanacak hem de başarılı olan askerlere mükâfat verilecektir.⁵⁷

Posta saldırılarına bir örnek 27 Ocak 1916/14 Kanunusani 1331 tarihinde yaşanmıştır. Posta ve Telgraf ve Telefon Nezareti'nden Dâhiliye Nezareti'ne çekilen bir telgrafta Zile'den Akdağmadeni kazasına giden bir postaya saldırı olduğu bildirilmiştir. Postaların güvenliği açısından jandarma eşliğinde hareket eden posta arabası, bu sefer jandarma olmadan hareket etmiş ve bu esnada Derbent Köyü asker firarilerinden Tanavlıoğullarından Ali oğlu dede namındaki şahsın postaya saldırdığı bildirilmiştir. Bunun üzerine posta sürücüsü, postanın güvenliğini sağlamak için rovelver marka silahı ile mezkûr şahsı yaralamıştır. Yaralanan firari, postayı soyamayacağını anlayarak olay mahallinden kaçmıştır. Bu olay üzerine Dâhiliye Nezareti, Ankara Vilayeti'ne bir yazı

⁵⁴ Mihriban Artan, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devletinde Eşkıyalık Hareketleri (1626-1631)*, Mardin Artuklu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Mardin, 2016, s. 17.

⁵⁵ Artan, *a.g.e.*, s. 18-41.

⁵⁶ *Geçmişten Günümüze Posta*, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007, s. 161.

⁵⁷ BOA, DH EUM 6 Şb, 11/6. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye 6. Şubesi. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

yazarak, bu tarz olaylara bir daha mahal vermemek için, postaların jandarma eşliğinde hareket etmesi ve güvenliğin sağlanmasını emrini vermiştir.⁵⁸ Ankara Vilayeti, 3 Şubat 1916/21 Kanunisani 1331 tarihinde Dâhiliye Nezaretine verdiği cevapta Derbent Köyü'nden Tanavlıoğlu Ali'nin yakalandığı ve mahkemeye teslim edildiğini bildirmiştir. Ardından olayın neden ve nasıl olduğu hemen araştırılmaya başlanmıştır.⁵⁹ Yapılan tahkikatta olayın görüldüğü gibi olmadığı anlaşılmıştır. Posta sürücüsünün Akdağmadeni'ne komşu olan Kadışehri'nden jandarma alması gerekirken bilerek almadığı ortaya çıkmıştır. Ayrıca yol üzerindeki Kılıpınar Köyü jandarma karakoluna da uğraması gerekirken buraya da uğramamıştır. Kılıpınar asker karakolu ve köy ihtiyar heyetinin yapmış olduğu araştırmaya göre posta sürücüsünün fazla miktarda içki içince elindeki silahla sağa sola rastgele ateş açtığı ve Tanavlıoğullarından Ali'yi yaraladığı ortaya çıkmıştır. Olayın Akdağmadeni Bidayet Mahkemesi tarafından araştırıldığı ve neticesinin ayrıca bildirileceği ifade edilmiştir.⁶⁰ Soruşturma derinleştirilince meselenin bir köpekten kaynaklandığı anlaşılmıştır. Posta sürücüsü ve mezkûr şahsın arasında daha önceden bir köpek meselesinden dolayı husumet olduğu ve yaralama olayının da bu husumetten kaynaklandığı belirtilmiştir. Fakat posta sürücüsü olayı doğru bir şekilde anlattığı takdirde başı derde gireceğinden çekinerek o dönemlerde yaygın olan posta soygunu aklına gelmiş ve olayı soygun şeklinde rapor etmiştir. Ancak yapılan tahkikat sonucu gerçek ortaya çıkınca hem posta sürücüsü görevden azledilmiş hem de görevlerini tam yapmayan jandarma erleri cezalandırılmıştır. Bu olay üzerine Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Ankara ve Sivas vilayetlerine bir telgraf çekerek, postalara yeterli derecede jandarma korumasının verilmesi, bir daha bu tarz olaylara mahal verilmemesi gerektiği konusunda tembihatta bulunmuştur.⁶¹

15 Mayıs 1916/2 Mayıs 1332 tarihinde Akdağmadeni kaymakamı Hafız Hüseyin Bey'in Yozgat mutasarrıflığına çekmiş olduğu bir telgrafta ise, bir jandarma müfrezesinin ve sıhhiye ekibinin kaybolduğu bildirilmiştir. 1915/1331 senesinin Aralık/Kanunievvel ayında Akdağmadeni'nin bazı köylerinde bulaşıcı hastalıklar olduğu ve bu sebepten dolayı birçok kişinin öldüğü bildirilmiştir. Bunun üzerine köylere bir küçük sıhhiye ekibi ve bu ekibi korumakla görevli bir jandarma müfrezesi gönderilmiştir. Sıhhiye ekibi Ezvan

⁵⁸ BOA, DH EUM 2 Şb, 20/40.

⁵⁹ BOA, DH EUM 2 Şb, 20/40.

⁶⁰ BOA, DH EUM 2 Şb, 20/40.

⁶¹ BOA, DH EUM 2 Şb, 20/40.

Köyü'ne vardığında buradaki hastalığın bulaşıcı tifo olduğunu rapor etmiştir. Köy hemen karantinaya alınmış ve köye giriş çıkışların yasaklanması için 3 kişilik jandarma ekibi köye gönderilmiş, köydeki sıhhiye ekibi de Akdağmadeni'ne geri dönmüştür.⁶²

28 Aralık 1915/15 Kanunievvel 1331 tarihinde Başçatak Köyü'nde dehşetli bir salgın hastalığın olduğu bilgisi Akdağmadeni'ne ulaşmıştır. Köy ihtiyar heyetinin verdiği bilgiye göre salgının şiddeti nedeniyle günde üç dört kişi hayatını kaybetmekte idi. Bu yüzden hemen bir tabip istenmişse de kaza merkezinde tabip bulunmadığından mutasarrıflık vilayet merkezinden tabip istemiştir. Talep üzerine vilayet merkezinden bir tabip gönderilmiş, kaymakam Hafız Hüseyin Bey, hastalığın araştırılıp çaresinin bulunması ve civar köylere de yayılmaması için, jandarma kumandanlığına bir haber vererek sıhhiye ekibine bir müfreze verilmesini istemiştir. Kumandanlık tarafından müfreze, sıhhiyenin yanına gönderilmiş ve kaymakam da hastalığı bizzat teftiş amaçlı köylere gitmiştir. On iki gün kadar köylerde gezen kaymakam kaza merkezine döndüğünde hem sıhhiye ekibinin hem de jandarma müfrezesinin hala dönmediğini öğrenmiştir. Başçatak Köyü'ne haber gönderilip jandarma ve memurların neden hala köyden dönmediği sorulduğunda, cevaben köye herhangi bir jandarmanın ve sıhhiye ekibinin katiyen gelmediği söylenmiştir. Bunun üzerine kaza savcılığı ve jandarma kumandanlığından askerler köy yolunda, kayıp askerleri ve memurları aramaya çıkmıştır. Ancak mevsimin kış, yollar da karla kaplı olduğundan Akdağmadeni'ndeki köylere ulaşmak son derece güçtür. Bu yüzden kayıp askerler ve memurların izine ulaşılammıştır. Soruşturma derinleştirilmiş ve o sıralarda, Boğazlıyan'ın Çat Köyü'nden Kalos oğlu Kirkor adında bir Ermeni eşkıya yakalanmıştır. Bu eşkıyaya memurlar ve jandarmalar hakkında bir bilgisi olup olmadığı sorulduğunda, Sorgun Kazası'nın Behernek Köyü'nden Kara ve Boğazlıyan'ın Burunkışla Köyü'nden Jaminos tarafından katledildikleri ifadesini vermiştir. Ardından yakalanan başka eşkıyalar tarafından da Kalos oğlu Kirkor'un ifadesi teyit edilmiştir. Katil eşkıyalardan Jaminos, Yahyasaray Köyü'nde sıkıştırılmış, askerlerle arasında çatışma çıkmış ancak ayağından almış olduğu yaraya rağmen firar etmeyi başarmıştır. Akdağmadeni Kaymakamı Hafız Hüseyin Bey, Yozgat Mutasarrıflığı'na vermiş olduğu bilgide Sivas'ın Tutuş Kazası müfrezeleri ve kendi ilçesinin jandarmaları ile firari katil eşkıyaları şiddetle takip

⁶² BOA, DH EUM 2Şb, 22/16.

ettirdiğini ve ne olursa olsun yakın zamanda bunların vücutlarını ortadan kaldıracağını söylemiştir.⁶³

22 Mayıs 1916/9 Mayıs 1332 tarihinde Ankara Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta Akdağmadeni Kazası dâhilindeki eşkıyaların takip ve tenkileri için bir müfreze araziye çıktığı ve kaza köylerinden Çatkebir'de asker müfrezesi ile eşkıya çetesinin arasında çatışma meydana geldiği bilgisi yer almıştır. Çıkan çatışmada eşkıyalardan bir tanesi öldürülmüş, bir tanesi yaralı ve iki tanesi de canlı olarak ele geçirilmiştir. Müfreze eşkıya takibine devam etmiş ve Culhalı Köyü'nde pusuya düşürülmüştür. Burada çıkan çatışma da ise biri erkek, üçü kadın, dördü çocuk olmak üzere sekiz kişi canlı olarak ele geçirilmiştir. Ayrıca müfrezeye karşı silah kullanan biri kadın dokuzu erkek on kişi tutuklanmıştır.⁶⁴

I. Dünya Savaşı yıllarında Yozgat genelinde asker firarileri oldukça fazla bir sayı teşkil etmiştir. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, 19 Ekim 1916/6 Teşrinievvel 1332 tarihinde Başkumandanlık Vekâleti'ne bir telgraf çekmiştir. Telgrafta Boğazlıyan'da 500, Akdağmadeni ilçesinde de 350'den fazla asker firarisinin bulunduğu, haftalardan beri ormanlarda ve mağaralarda saklandıklarını belirtmiştir. Bu firarilerden eşkıyalık ve soygunculuk gibi olaylara karışmayanlar ile dönmek isteyenlere karşı herhangi bir işlem yapılmaması, ancak çeşitli olaylara karışanlara karşı her türlü tedbirin alınması ve cezanın verilmesi istenmiştir. Talat Paşa, bölgedeki harp mahkemesinin çalışmadığını ve pasif olduğunu, bu yüzden firarilere karşı tedbir alınmakta zorlanıldığını ve derdestlerinin geciktiğini ifade etmiştir. Bu durumun başkalarına cesaret verdiğini, Boğazlıyan ve Akdağmadeni'nde bulunan firarilerin bu şekilde geç bir vakitte cepheye sevk edilmesinin yarardan çok zarar getirdiğini belirtmiştir. Bu yüzden firari askerlerden suça karışmamış olanların yakalanarak derhal cepheye sevk edilmesi, suça karışmış olanların da cezalarının ertelenmemesi emredilmiştir.⁶⁵

Yozgat mutasarrıfının 10 Ağustos 1917/10 Ağustos 1333 tarihinde Ankara Vilayeti'ne bir şifre telgraf yazarak özetle Yozgat sancağı dâhilinde meydana gelen eşkıyalık olaylarından ve olayların sorumlusunun da Yozgat jandarma alay kumandanı Tevfik Bey olduğundan bahsetmiştir. Yozgat muhasebecisinin, defterdarlığa ve emniyet müfettişliğine vermiş olduğu bilgilere göre, köylerde dolaşmakta olan eli silahlı eşkıyalar,

⁶³ BOA, DH EUM 2Şb, 22/16.

⁶⁴ BOA, DH EUM 5 Şb, 24/35.

⁶⁵ BOA, DH EUM 6 Şb, 11/2.

aşar memurlarının eşyalarını ve nakit paralarını gasp ettikleri gibi aşar memurlarının hayatları da tehlikeye düşmüştür. Bu yüzden mevcut aşar memurları istifa ettiği gibi, memurluğa da kimse başvurmamaktadır. Bu eşkıyalar sadece soygun yapmakla kalmamış, hükümet işlerinin de icra edilmesine engel olmuşlar ve şehir dâhilindeki kasaba ve köylerde asayiş ihlal etmişlerdir. Mutasarrıflığa göre, bu olayların sorumlusu Yozgat Tabur Kumandanı Binbaşı Tevfik Bey'dir. Tevfik Bey bu eşkıyalık olaylarını engellemeye çalışmadığı gibi rüşvet almayı alışkanlık haline getirmek suretiyle olayların üzerini örtmektedir. Mutasarrıflık bu olayların önlenmesinin en müessir çaresi olarak kumandan Tevfik Bey'in en azından bir süreliğine Yozgat'tan uzaklaştırılması ve vilayet merkezine celp edilmesini görmüştür.⁶⁶ Telgrafın devamında mutasarrıflık, cihan harbi için cepheye asker sevk edilmediğini, hatta asker firari sayısının, cepheye giden asker sayısından fazla olduğunu belirtmiştir. Bu sayının Yozgat merkezi için 100-150 civarında olduğu, ancak bu firarilerin hiçbir kötülüğe kudreti olmayan sıradan insanlar olduğu söylenmiştir. Bunların yakalanması ve cepheye sevk edilmesinin çok kolay bir iş olduğu ancak, kumandanın rüşvet aldığı için bu firarileri adeta koruduğu ifade edilmiştir. Firari askerlerin kötülüğe kudreti olmadığı halde, Tevfik Bey'in bu tavırları yüzünden cesaret buldukları ve bunların da soygunculuk ve eşkıyalığa yeltendikleri, Tevfik Bey'in rüşvetin yanı sıra, alınan vergilerin bir kısmına da gizlice el koyduğu belirtilmiştir. Yozgat mutasarrıfı tüm bunları sıraladıktan sonra, Tevfik Bey'in her ne suretle olursa olsun, Yozgat'tan uzaklaştırılması ve yerine tecrübeli, faal ve işleri yürütebilecek birinin gönderilmesini istemiştir. Belgeden anlaşıldığına göre mutasarrıf, daha önce de konu ile ilgili hem sözlü hem de iki adet tezkire ile yazı yazmış ancak ne yazısına cevap alabilmiş ne de olayların sebebini tahkik edecek müfettişler gönderilmiştir. Mutasarrıf Nazım Bey dediklerinin yerine gelmesi halinde, aşar memurlarının işini yapabileceğini, asayişin temin edileceğini ve eşkıyalık olaylarının da en geç bir ay içinde biteceğini taahhüt etmiştir. Tevfik Bey'in yerine biri atanana kadar, her ne kadar liyakatli biri olmasa da Yüzbaşı Adil Bey'in kumandanlığa vekâlet edebileceği bildirilmiştir.⁶⁷

Yozgat mutasarrıfı belgeden anlaşıldığına göre oldukça kendisinden emin konuşmaktadır. Zaten mutasarrıf Nazım Bey'in doğru söylemiş olması da kuvvetle muhtemeldir. Zira Ermeni olayları zamanında kumandan yüzünden ciddi sıkıntılar meydana gelmiştir. Tevfik Bey'in, mutasarrıfın yazmış olduklarından hemen sonra

⁶⁶ BOA, DH EUM 6 Şb, 25/21.

⁶⁷ BOA, DH EUM 6 Şb, 25/21.

görevden alınıp alınmadığını bilinmese de kendisi Ermeni olaylarında yaşananlardan dolayı yargılanmış ve Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey ile beraber idam edilmiştir.

17 Kasım 1917/17 Teşrinisani 1333 tarihinde Maliye Nezareti Varidat Umum Müdürlüğü'nden, Dâhiliye Nezareti'ne bir yazı yazılmıştır. Yazı, Boğazlıyan kazasında bir maliye memurunun yaralanması ile ilgilidir. Boğazlıyan kazasına dâhil Kuru Höyük Köyü'ne vergi tahsili için Sami Efendi adında bir kişi, yanına yardımcı verilerek gönderilmiştir. Maliye memurları yanlarında para olma ihtimali yüksek olduğundan ve korunmaları da zayıf olduğundan daima eşkıyaların hedefinde olmuşlardır. Sami Efendi de bu durumdan nasibini almış ve köyün yakınlarında üç meçhul şahıs tarafından soyulmaya çalışılmıştır. Üç kişilik eşkıya grubu tahsildar Sami Efendi'yi bacaklarından, yanındaki yardımcısı ise her iki kolundan kurşunla ağır surette yaralayarak kaçırmıştır. Sami Efendi ve yardımcısı ise civardaki ahali tarafından Müftü Kışla Köyü'ne götürülerek tedavi altına alınmışlardır. Maliye Nezareti olayı tahkik ettirememiş, Boğazlıyan Mal Müdürlüğü ve Ankara Defterdarlığı'ndan bilgi istemiştir. Ayrıca Maliye Nezareti, Dâhiliye Nezareti'ne bu tarz olayların olmasının vergilerin toplanmasını sekteye uğratacağını ve devletin hukukuna ve otoritesine zarar vereceğini belirtmiştir. Bu hususta, Sami Efendi'yi soyan üç şahsın yakalanması, bu olayların tekrarının men edilmesi için gerekli tedbirlerin alınmasını istemiştir.⁶⁸ Olayın hemen ardından 20 Kasım 1917/20 Teşrinisani 1333 tarihinde Dâhiliye Nezareti, Ankara Vilayeti'ne bir yazı yazarak, bu olaya karışanların derhal yakalanması, olayın tahkik ettirilmesi ve tekrar yaşanmaması için tedbirler alınmasını, tahkikat sonucunun da seri olarak nezarete bildirilmesini istemiştir.⁶⁹

20 Mart 1918/20 Mart 1334 tarihinde Ankara Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne yazılan bir yazıya göre Yozgat-Ankara yolu üzerinde Kafasibüyük Osman namındaki bir şahsın çete teşkil edip uzun zamandan beri eşkıyalık ve haydutluk yaptığı belirtilmiştir. Bu çetenin tenkili için çetenin peşine bir müfreze gönderilmiş, çete ile müfreze arasında vuku bulan çatışmada jandarmalardan biri şehit olmuş ve çete üyeleri firar etmişlerdir. Bunun üzerine merkez livadan yeniden bir müfreze çetenin peşine düşmüş ve çatışma çıkmıştır. Çıkan çatışma da çete reisi Kafasibüyük Osman ve arkadaşı Necmi öldürülmüştür. Çerkez Osman oğlu Hüseyin ile Merkeze oğlu Nuri canlı olarak yakalanmışlardır. Diğer çete üyelerinden Kürt Cemal oğlu İsmail ise firar etmeyi başarmıştır. Merhum İsmail'in

⁶⁸ BOA, DH EUM 6 Şb, 26/31.

⁶⁹ BOA, DH EUM 6 Şb, 26/31.

yakalanması için de müfrezenin takibata çıktığı ve ne olursa olsun yakalanacağı bildirilmiştir.⁷⁰

3 Ocak 1918/3 Kânunusani 1334 tarihinde Ankara Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta asker firarisi bulunan Rumdikenli Mehmet'in öldürüldüğü bildirilmiştir. Olay şu şekilde gelişmiştir: Boğazlıyan kazasına bağlı Rumdiken Köyü'nde eşkıyalık yapan üç tane asker firarisinden biri Boşnak oğlu Mehmet'tir. Bu şahıs yine soygunculuk maksadıyla Kızılırmak Nehri kenarındaki çiftliğe gelmiş ve buradaki çobandan koyun istemiştir. Çoban ise bu kişinin asker firarisi bir eşkıya olduğunu anlamış, daha öncesinden güvenlik amacıyla ağıla saklamış olduğu tüfek ile Boşnak oğlu Mehmet'i vurarak öldürmüştür. Daha sonra çoban, öldürdüğü Mehmet'in üzerinde bulunan on adet yüzlük, iki adet birlik nakit para, silah ve cephanesini ve kıyafetlerini alarak Akdağmadeni'ne gitmiş ve karakola teslim etmiştir. Karakol kumandanı, çobanı bu başarısından dolayı tebrik etmiş, silah ve elbiselere el koymuş ve fakat parayı çobana mükâfat olarak vermiştir. Geriye kalan iki firarinin de yakalanması için çalışma başlatılmıştır.⁷¹

24 Ocak 1918/24 Kanunusani 1334 tarihinde Kayseri Asayiş Kumandanlığı ve Yozgat Mutasarrıflığı'nın Ankara Vilayeti'ne vermiş olduğu bilgiye göre, ayın on yedisinde Boğazlıyan kazasına bağlı Gürün Köyü'nde üç kişilik çete grubu ile jandarma müfrezesi arasında vuku bulan çatışmada Gürün Köyü'nden eşkıya Koca Hasan'ın öldürüldüğü bildirilmiştir. Yine müfreze takibatında Salmek namındaki eşkıya grubu efradından Kori Hayogili Abdah, Yusuf ve Koca Hasan öldürülmüş, cesetleri müfreze tarafından Kayseri Asayiş Kumandanlığı'na gönderilmiştir.⁷²

Özellikle Boğazlıyan civarında soygunculuk ve haydutluğun çok artmasından dolayı asayiş kuvvetleri taktik değiştirmiş ve tıpkı eşkıyaların yaptığı gibi pusu kurmaya başlamıştır. Buna bir örnek 10 Şubat 1918/10 Şubat 1334 tarihinde Ankara Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne gönderilen yazıda yer almaktadır. Boğazlıyan çevresinde eşkıyalık yapan gruplardan biri de Bolayırın Köyü'nden Tatar hoca oğlu Salim, biraderi Mustafa ve arkadaşı Ali'den oluşan üç kişilik çete grubudur. Bu çete grubu Kanun-u Sani'nin on dokuzuncu günü Kayseri Caddesi'nde Eski Derbend civarında ilerlerken, Kayseri'nin Yazıcı Karakolu Kumandanı Emin Çavuş'un kurmuş olduğu pusuya düşmüştür. Karakol

⁷⁰ BOA, DH EUM 6 Şb, 55/19.

⁷¹ BOA, DH EUM 6 Şb, 55/20.

⁷² BOA, DH EUM 6 Şb, 55/9.

kumandanı ve askerler ile mezkûr çete arasında şiddetli çatışma çıkmış ve çete lideri Salim öldürülmüştür. Salim'in kardeşi ve diğer çete üyesi Ali ise çatışmada yaralanarak olay mahallinden firar etmişlerdir.⁷³

24 Mart 1919/24 Mart 1335 tarihinde Ankara Vilayeti'nden, Emniyet-i Umumiye Müfettişliği'ne çekilen telgrafta ise bir eşkıya grubunun birkaç aydan beri Çorum, Yozgat ve Zile'de haydutluk ve soygunculuk yaptığı, asayiş tehdit ettiği bildirilmiştir. Bunları etkisiz hale getirmek için harekete geçilmiştir. Yapılan harekâтта çete lideri olan Yolsuz namındaki kişi sıkıştırılarak vurulmuş ve öldürülmüş, bir arkadaşı yaralı ve diğer çete üyeleri de canlı olarak ele geçirilmiştir.⁷⁴

EşkİYalık olayları bazen Yozgat Sancağı dâhilinde bazen de Yozgat'tan başka bir şehre giderken yaşanmıştır. Bunlardan bir tanesi de Yozgatlı Mustafa Çavuş'un başına gelenlerdir. Mustafa Çavuş 27 Mart 1919/27 Mart 1335 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne yolladığı bir şikâyet telgrafında başına gelenleri ve çevresinde gördüklerini şu şekilde aktarmıştır:

Yozgatlı bir asker olan Mustafa Çavuş, I. Dünya Savaşı'nda, kendi ifadesiyle, on iki yerinden almış olduğu yaralardan dolayı şifa bulmak maksadıyla Ankara'nın Haymana ilçesindeki kaplıcalara doğru yola çıkmıştır. Fakat daha Haymana'ya varmadan kazaya bağlı Yavrucuk Köyü civarında yedi kişilik bir eşkıya tarafından pusuya düşürülmüştür. EşkİYalar Mustafa Çavuş'un birçok nakit parasına el koydukları gibi üzerindeki kıyafetlerine kadar almışlardır. Bunun üzerine çevresinden yardım isteyen Mustafa Çavuş, köylülerin yardımı ile kaza merkezine gelmiş, Haymana Kaymakamı Ali Kemal Bey ile görüşmüştür. Fakat Ali Kemal Bey, eşkıyaya gücümüz yetmiyor başının çaresine bak diyerek taleplerini reddetmiştir. Mustafa Çavuş ise kaza merkezinden ayrılarak Haymana'nın Timürözü Köyü'ne gelmiştir. Köyde bulunduğu gece on beş kişilik eşkıya grubu köyü basarak, bombardıman etmiş, köyün ileri gelenlerinden Ahmet Bey'in kızını dağa kaldırmışlardır. Fakat Ahmet Bey, yüz yirmi beş altın ve çeşitli eşyalardan oluşan yüklü bir fidye ile kızını kurtarmayı başarmıştır. EşkİYalar dur durak bilmemiş ve bu sefer de Koca Hacılı, Bezirhane, Kavak köylerini basmışlar ve köylülerin birçok hayvan ve eşyalarını gasp etmişlerdir. Köylüler Kaymakam Ali Kemal'e defalarca başvurmuş, defalarca şikâyet dilekçesi vermişler ancak kaymakam bu olayların önünü almak için

⁷³ BOA, DH EUM 6 Şb, 55/14.

⁷⁴BOA, DH EUM AYŞ, 9/56. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Asayiş Kalemi Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

gayretli adımlar atmamıştır. Mustafa Çavuş olayı kaymakamın İttihatçı olmasına bağlamıştır. Yine Mustafa Çavuş'un iddialarına göre kaza ahaliyi kaymakamı beş aydır vali beye şikâyet ediyorlar ise de valinin kaymakam ile aralarında mevcut olan muhabbet yüzünden vali de kaymakamı korumakta ve kayırmakta idi. Kaza eşrafı usandığını ve perişan halde başlarının çaresine bakmaya çalıştığını ifade eden Mustafa Çavuş, telgrafını valiye değil doğrudan Dâhiliye Nezareti'ne çekerek adalet beklediğini ve kendini soyan haydutların yakalanmasını istirham etmiştir.⁷⁵[EK 1] Bu telgraf üzerine Dâhiliye Nazırı Cemal Paşa, Ankara Valisine telgraf çekerek, olayın derhal soruşturulması ve neticesinin seri olarak nezarete bildirilmesini istemiştir.⁷⁶ Kaymakamdan sonuç alamayan Mustafa Çavuş, doğrudan nezarete telgraf çekmekle işini çözme noktasında önemli bir mesafe kat etmiştir.

8 Mayıs 1919/8 Mayıs 1335 tarihinde Ankara Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafa göre, Boğazlıyan Kazası dâhilinde biri kadın beş kişilik eşkıya grup uzun zamandan beri hem Müslüman hem de Hıristiyan ahaliye zulüm etmekte, soygunculuk ve eşkıyalık yapmaktadır. Çete grubuna mensup Rumdiken Köyü'nden Hüseyin oğlu Çatak, Ahmet Çavuş oğlu Hamdi, Kayserili Hacı oğlu Celal'in silahlı olduğu, ellerinde anahtarlı ve kasalı mavzer silahları bulunduğu bilgisi verilmiştir. ağır silahlara sahip bu üç kişinin haricinde diğer iki kişinin de silahsız olduğu ve bunlara kılavuzluk yaptığı, isimlerinin, Kürt Ali oğlu Neşet ile yanlarında dolaştırdıkları Avanoslu Fahişe Rabia oldukları söylenmiştir. Jandarma müfrezinin takibi sonucu bu beş kişilik çete grubunun yakalandığı ve askeri makamlara teslim edildiği Ankara Valisi tarafından Dâhiliye Nezareti'ne bildirilmiştir.⁷⁷

12 Haziran 1919/12 Haziran 1335 tarihinde Ankara Vilayetinden Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne çekilen telgrafta Kamil oğlu Deli Mehmet namındaki kişinin altı arkadaşıyla beraber çete kurduğu ve bu çete ile beraber uzun zamandan beri eşkıyalık yaptığı bilgisi verilmiştir. Yine Boğazlıyan ile Kayseri yolu arasında Mehmet oğlu Ömer adındaki şahsın eşkıyalık ve soygunculuk yapması üzerine asker müfrezeleri takibe çıkarak her iki eşkıya grubunu da yakalamış ve askeri makamlara sevk etmiştir.⁷⁸

⁷⁵ BOA, DH EUM AYŞ 3/56.

⁷⁶ BOA, DH EUM AYŞ 3/56.

⁷⁷ BOA, DH EUM AYŞ 7/80.

⁷⁸ BOA, DH EUM AYŞ 12/3.

17 Haziran 1919/17 Haziran 1335 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne yazılan bir yazıda ise, Akdağmadeni havalisinde eşkıyalık yapıldığı bilgisi verilmiştir. Dapolfeli isminde üç kişilik bir çete kurulması hasebiyle askeri birlikler harekete geçmiş ve çeteyi oluşturan Bekir Çavuş oğlu Osman, Değirmenci Hacı ve Musa oğlu Süleyman'ı yakalamışlardır.⁷⁹

22 Haziran 1919/22 Haziran 1335 tarihinde Ankara Vilayeti'nden, Emniyet-i Umumiye Müfettişliği'ne gönderilen başka bir telgrafta, Boğazlıyan'dan Kayseri'ye giden yolda haydutluk ve soygunculuk yapıldığı ve eşkıya grubunun yedi kişiden ibaret olduğu bilgisi verilmiştir. Duruma hemen müdahale edilmiş ve eşkıya grubu takibe alınmıştır. Takip esnasında çete ile asker arasında bir çatışma olup olmadığı, kaç eşkıyanın yakalandığı bilgisi verilmemiştir. Ancak çete grubundan sabun, menfiye gibi eşyaların yanında, iki Osmanlı mavzeri ile bir Yunan kara tüfeği ele geçirilmiştir.⁸⁰

28 Temmuz 1919/28 Temmuz 1335 tarihinde Ankara Vilayeti'nden Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta Çerkez çetesi üyelerinden, Kürd Hamo namındaki şahsın yaralı olarak yakalandığı ve askeri makamlara sevk edildiği bilgisi verilmiştir.⁸¹ Ankara vali vekili Mehmet Halit'in 4 Ağustos 1919/4 Ağustos 1335 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne çekmiş olduğu başka bir telgrafa göre ise, Yozgat civarında uzun müddetten beri eşkıyalık ve soygunculuk yapan ve bir kısmı da daha önce yakalanıp hapse atılan Dayırcalı Kürt İsmail çetesi üyelerinden geriye kalan üç kişi, gizlendikleri yerde silah ve cephaneleri ile birlikte yakalanıp askeri yetkililere teslim edilmiştir. Yine cinayet zanlısı olup hapisteyken firar ederek dağa çıkan ve yol kesip eşkıyalık yapan Yozgat'ın Kenanbey Obası Köyü'nden Deli Bekir ve savaş başlamadan hemen önce ilan edilen seferberlikten beri eşkıyalık yapan İskilip'in Saz Köyü'nden Mucuroğullarından Ahmet oğlu Veli ve Höyükü Bektaş ile iki arkadaşı canlı olarak ele geçirilip askeri yetkililere teslim edilmiştir. Beypazarı'nın Şar Köyü'nden Akoğlu Hasan ve iki arkadaşı, Yozgat civarında yol kesme, hırsızlık gibi olaylara kalkışırken jandarmalar tarafından yakalanmıştır. Yine üçüncü kolordu kumandanlığından silahlarıyla beraber firar eden yedi askerden dördü sağ salim

⁷⁹ BOA, DH EUM AYS 12/62. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemi Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

⁸⁰ BOA, DH EUM AYS, 13/23.

⁸¹ BOA, DH EUM PMC 4/45. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Polis Mecmuası. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

yakalanmış, diğerleri teslim ol çağrısına ateşle karşılık verince çatışma çıkmış, çatışmada firari askerlerden biri öldürülmüş diğer ikisi yaralı olarak ele geçirilmiştir.⁸²

9 Kasım 1919/9 Teşrinisani 1335 tarihinde Ankara Vilayeti'nden Dâhiliye Nezaretine çekilen telgrafta Akdağmadeni Kazası'ndan Ormanlı lakaplı, Kızdağ obalı İsmail namındaki kişi eşkıyalık yapmıştır. Jandarmalar tarafından yakalan İsmail tutuklanarak mahkemeye sevk edilmiştir.⁸³

Savaş yıllarında yurt genelinde olduğu gibi Yozgat'ta da asayiş sorunları bir hayli fazla olmuştur. Kolluk kuvvetlerinin yeterli olmaması ve devletin içinde bulunduğu zor şartlar eşkıyaların ve suça meyilli insanların daha fazla ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.

2.2. HAPİSHANELER MESELESİ

Hapishane Arapça kökenli bir kelime olup, "alıkoymak, engellemek" anlamına gelen haps kelimesinden türemiştir. Hukuk dilinde ise suçlu bir kişiyi bir yerde alıkoyarak hürriyetini kısıtlama anlamında kullanılmaktadır. Hapis uygulaması insanlık tarihi kadar eski bir uygulamadır. Eskiden hapis süreleri daha kısaydı ve cezalar daha çok bedene uygulanırdı. Eski Türklerde de göçebe olmanın etkisiyle hapishane uygulaması yaygın değildi. Modern anlamda ilk hapishane, günümüz hapishanelerine benzerlik yönüyle öne çıkan 1597 yılında inşa edilen Amsterdam'daki Spinnhaus hapishanesidir.⁸⁴

Osmanlı Devleti'nde 19. yüzyıla kadar hapishaneler çok yaygın olmamıştır. Mevcut olanlar ise daha çok suçluyu yargılayana kadar tutulan yerlerden ibaretti. Çünkü Osmanlı Devleti'nde şer'i hukuk geçerliydi ve şer'i hukukta cezalar daha çok bedeni idi. Örneğin; kısas cezaları gibi. Ceza insanın vücuduna uygulanır ve insanlar suç işlemekten bu şekilde caydırılırdı. Hapishaneler 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren yaygınlaşmıştır. Öncesinde zindan adı verilen kale burçları aynı işlevi görmüştür. Bunların en meşhurları; Yedikule zindanları, Baba Cafer, Tersane, Galata, Tomruk ve Rumeli Hisarı'dır. Osmanlı Devleti'nde kiralanarak hapishane olarak kullanılan ilk yerler şu şekilde sıralanabilir: Manavgat (1852), Şırnak (1886), Alaçam (1890), Cide (1900), İplasa (1906), Kınık (1907), Manyas (1910), Çiçekdağ (1921) tarihinde kiralanmıştır. İnşa edilen ilk hapishaneler ise şunlardır: Kars (1800), Nevşehir (1849), Suruç (1852), Diyarbakır (1863), Vezirköprü (1870), Kozan (1875), Sinop (1885), Kırklareli (1886), Kütahya (1888), Kastamonu

⁸² BOA, DH EUM PMC 4/47.

⁸³ BOA, DH EUM 6 Şb, 47/56.

⁸⁴ Timur Demirbaş, *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların Evrimi, Hapishane Kitabı*, İstanbul 2010, s. 13.

(1889), Bafra (1893), Ordu (1897), Uşak (1899), Erzurum (1900), Hınıs (1905), Bilecik (1906), Üsküdar Paşakapısı (1916) ve Zara (1919)'dir.⁸⁵

Osmanlı Devleti'nde suç cezaları erken zamanlarda bedeni cezalar iken, Avrupa'nın örnek alınması ve Tanzimat Fermanı ile şekil değiştirmiş ve hapis cezaları yaygınlaşmıştır. Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman zamanında çıkan kanunnamelerden sonra Avrupa örnek alınarak ilk olarak 1840 yılında Ahmet Cevdet Paşa başkanlığında bir komisyon Ceza Kanunnamesi'ni hazırlamıştır. 1858 yılında yine Ahmet Cevdet Paşa öncülüğünde sekiz kişilik bir komisyon Fransız Ceza Kanunnamesi'nden etkilenecek yeni bir Ceza Kanunnamesi hazırlamıştır. Bir önsöz, üç bölüm ve 264 maddeden oluşan bu kanunname daha çok örfi bir hukuk metni olup, 1860 yılında bir takım değişikliklere uğradıktan sonra 1926 yılında kadar yürürlükte kalmıştır.⁸⁶

Osmanlı Devleti'nde, Tanzimat Fermanı'ndan sonra kabul edilen kanunnamelere göre suçlar üç kısma ayrılmıştır. Bunlar; hadd, kısas ve ta'zir suçlarıdır. Hadd suçlarının cezası şer'i hukuka göre verilip; zina yapmak, zina iftirası atmak, hırsızlık yapmak, yol kesmek, devlete isyan etmek ve baş kaldırmak, şarap içmek ve mürted olup dinden dönmek hadd dâhilinde ki suçlardır. Kısas cezaları yine şer'i hukuka göre verilip genelde insan öldürenlere karşı verilir. Ta'zir suçları ise cinayet, hafif ve orta ağırlıktaki suçları kapsamıştır.

Suçlara ceza olarak ise; kısas, recm, memurluktan atma, sürgüne gönderme, müebbet hapis, müebbet sürgün, küreğe konma ve kalebentlik cezaları verilmiştir. Kısas, suç işleyen kişiye işlediği suçun aynısı ile mukabele edilmesidir. Recm cezası ise evli kişilerin zina yapması sonucu taşlanarak öldürülmesidir. Kürek cezası, devletin ilk zamanlarında deniz kuvvetlerinde eleman sıkıntısı yüzünden gemilerde kürek çekme şeklindedir. Ancak buharlı gemilerin çıkmasıyla kürek cezası da şekil değiştirmiş ve bu cezayı alanlar kale ya da tersane sahibi kıyı şehirlerinde ki hapisanelere kapatılmışlardır. Bu şehirlere örnek olarak Diyarbakır, Antalya, Sinop, Rodos ve Magosa'yı sıralanabilir.⁸⁷ Başkentte suç işleyen ya da başkente getirilmesine gerek duyulan kürek mahkumları ise Tersane-i Âmire'de hapis kalıyorlar, zaman zaman donanmanın gemilerinde veya başka

⁸⁵ Demirbaş, *a.g.e.*, s. 34.

⁸⁶ Nazmiye Akbey, *XIX. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Manisa 2015, s. 10.

⁸⁷ Akbey, *a.g.e.*, s. 20.

tersanelerde veya başka ağır işlerde çalıştırılıyorlardı.⁸⁸ Adam öldürmek, yağma, livata, irza geçme, casusluk, kumar, gasp ve halka zulüm etmek gibi suçlar kürek cezasına çarptırılmanın başlıca sebepleri sayılmıştır. Bu ceza idamdan sonraki en ağır cezayı teşkil etmiştir. 19. Yüzyılın sonlarına doğru beş sene kürek cezası alanlar hükmün verildiği vilayetlerde küreğe konulurken, beş yıl üzerinde kürek cezası alanlar, hükmün infazı için belirli merkezlere gönderilmiştir. Bu merkezler şunlardır:⁸⁹

- 1- Ankara ve Kastamonu vilayetleri merkezi: Sinop;
- 2- Aydın, Adana ve Girit vilayetleri; bunların kürek merkezi yine kendi dahillerinde ve diğer yerlerdeydi;
- 3- Bağdat, Basra ve Musul vilayetleri merkezi: Bağdat;
- 4- Cezair-i Bahr-i Sefid vilayeti merkezi: Rodos;
- 5- Diyarbakır, Sivas ve Mamuretülaziz vilayetleri merkezi: Ergani;
- 6- Edirne vilayeti merkezi: Edirne;
- 7- Hüdavendigâr vilayeti merkezi: Hapishane-i Umumi; sonradan Rodos adası;
- 8- İstanbul: Hapishane-i Umumi; sonradan Rodos adası;
- 9- Selanik, Kosova, Manastır ve İşkodra vilayetleri merkezi: Selanik;
- 10- Suriye ve Halep vilayetleriyle Kudüs mutasarrıflığı ve Cebel-i Lübnan merkezi: Akkâ;
- 11- Trablusgarb vilayeti merkezi: Trablusgarb;
- 12- Trabzon, Erzurum ve Van vilayetleri merkezi: Erzurum;
- 13- Yanya vilayeti merkezi: Yanya.

Kalebentlik cezası ise; suçlunun devletçe belirlenen bir kalede veya kendi memleketinden uzak bir şehir ya da kasabada oturmaya mecbur edilmesi demektir. İdama mahkûm edilen ya da küreğe mahkûm edilen bazı suçluların cezası kalebentliğe çevrilmiştir. Rüşvet, gıda üretiminde hileye başvurmak, zimmete para geçirmek gibi suçlar da kalebentlikle cezalandırılmışlardır.

Bu bağlamda, Yozgat merkezindeki ve özellikle Akdağmadeni'ndeki hapishane faal olarak kullanılmıştır. Konuyla ilgili belgelere bakıldığında Yozgat'ın aynı zamanda bir sürgün şehri olup, devlet adamları, askerler ve memurların sıklıkla buraya sürgün edildiği ve hapishanelere kapatıldıkları anlaşılmaktadır. Yozgat'taki hapishanelerde yaşanan asayiş

⁸⁸ Yasemin Saner, *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Osmanlı'nın Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, s. 180,181.

⁸⁹ Saner, *a.g.e.*, s. 186.

olayları ise genel itibariyle firar olaylarıdır. Bazen gardiyanların yardımıyla da olan firar olayları mahalli yönetimi zor durumda bırakmıştır. Yine mahkûmlar arasındaki kavgalar ve yaralama olayları başlıca asayiş olaylarını oluşturmuştur.

Bu olaylara bir örnek 1914/1330 yılının Mayıs-Haziran ayı içerisinde Yozgat Hapishanesi'nde yaşanmıştır. Mahkûmların gün içerisinde belirli saatlerde hava ve gün ışığı almaları için bahçesinde dolaşabildikleri hapishanede gardiyanlar koğuşların kapısını açıyor ve tüm mahkûmlar bahçeye çıkıyordu. 3 Haziran günü sabah saat on civarında bahçeye çıkan mahkûmlardan, Çorumlu Şükrü ve Selim isimdeki şahıslar ile daha önce aralarında husumet bulunan Sadri ve Halil İbrahim arasında kavga çıkmıştır. Kavgada Şükrü elindeki çakı bıçağı ile Sadri'nin boğazını kestikten sonra Halil İbrahim'i de bacağından yaralamıştır. Gardiyanlar kavgaya hemen müdahale etmişler ve tüm mahkûmları koğuşlarına sokmuşlardır. Ancak boğazı kesilen Sadri olay yerinde vefat etmiştir. Olayın akabinde hemen soruşturma başlatılmış ve bıçağın nasıl hapishaneye girdiği araştırılmıştır. Zira hapishaneye gelen ziyaretçiler sıkı bir şekilde denetimden geçmektedir. Dolayısı ile bıçağın ziyaretçi tarafından verilme ihtimali düşüktür. Ancak soruşturmanın sonucunda bıçağın mahkûmu ziyarete gelen yakını tarafından yoğurt içine koyarak içeriye soktuğu anlaşılmış, ayrıca hapishane duvarlarının çok yüksek olmamasından dolayı duvarların üzerinden aşirtmak suretiyle de çeşitli silahların hapishaneye sokulabileceği tespit edilmiştir. Dolayısıyla mahkûmlar ziyaretçiler tarafından ya da bir arkadaşı vesilesiyle bu tarz silahlara ulaşabilmektedir. Her ne kadar girişte ziyaretçiler aransa da hapishanelerin fiziki durumunun bu tarz olayları engelleyemediği görülmüştür. Yaşanan bu olaydan dolayı gardiyanların bir sorumluluğu bulunmasa da çok işe yaramadığı düşünülen iki gardiyanın işine nihayet verilmiş ve yerlerine yenileri tayin edilmiştir.⁹⁰

Buna benzeyen bir olay 25 Ağustos 1914/12 Ağustos 1330 tarihinde Yozgat Hapishanesi'nde tekrar yaşanmıştır. Mahkûmların hava alması ve güneşlenmesi için sabah saat on civarında koğuş kapıları nöbetçi gardiyanlar tarafından açılmış ve mahkûmlar bahçeye çıkmışlardır. Mahkûmlardan Çorumlu Şükrü, Ulvi ve Salim isimdeki şahıslar daha önce aralarında husumet bulunan Haydar ve Halil İbrahim'in üzerlerine saldırarak olay çıkartmışlardır. Çorumlu Şükrü elinde bulunan ufak çakı bıçağı ile Haydar'ı boğazından ağır bir şekilde, diğerleri de Halil İbrahim'i bacağından yaralamışlardır.

⁹⁰ BOA, DH EUM EMN, 86/27. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Emniyet şubesi Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

Nöbetçi gardiyanlar ve güvenliği sağlamakla görevli jandarmalar derhal olaya müdahale etmiş ve mahkûmları koğuşlarına götürmüşlerdir. Halil İbrahim bacağında yaralandığı için tedavi edilmiş ancak Haydar boğazından almış olduğu yara yüzünden vefat etmiştir. Olayda kullanılan çakının nasıl hapishaneye girdiği araştırılmış ve araştırma neticesinde her ne kadar çok dikkat edilse de, ziyaretçilerin getirdiği yoğurtun içine konularak mahkûmlara ulaştığı ve yine gece saatlerinde zaten yüksek olmayan hapishane duvarlarının üzerinden mahkûmlara ulaştırıldığı anlaşılmıştır. Ankara Valiliği hazırlamış olduğu raporda gardiyanların ve jandarmanın herhangi bir suçu olmadığını ancak yine de iki gardiyanın çok işe yaramadığından görevden alındığını ve yerine yeni gardiyanlar alındığı dâhiliye nezaretine bildirmiştir.⁹¹ [EK 2] Bıçağın içeri girişi ve olayın oluş şekli ile sonuçlandırılması diğer olay ile aynıdır.

Hapishanelerde yaşanan diğer asayiş olaylarından bir tanesi mahkûmların firar etmesidir. Bazı firar olayları hapishanenin özelliklerinden kaynaklanmıştır. Zira bazı hapishanelerin yapı malzemesi oldukça zayıf olduğu için mahkûmlar duvarları delerek kaçabilmiştir. Firar olaylarının yaşanmasında diğer bir etken ise gardiyanlar olmuştur. Gardiyanlar bahşiş karşılığında mahkûmların dışarıdan istedikleri ihtiyaçları karşılamışlardır. Bu ihtiyaçlardan bazıları mahkûmun firar etmesi için gerekli olan alet olmuştur. Yüklü bir bahşiş karşılığında da gardiyanlar, mahkûmun firar etmesine göz yummuşlardır. Gardiyanların ilk zamanlar emekli zaptiyelerden ve niteliksiz insanlardan teşekkül etmesi firar olaylarının artmasına sebebiyet vermiştir. 1870 yılından sonra hapishaneler konusunda reformlar yapılmış, gardiyanlar da eğitime tabi tutulmuşlardır. Ancak tüm bu tedbirler de tam anlamıyla sonuç vermemiştir.

Bu konu ile Sultan II. Abdülhamit döneminde jandarma dairesinden sorumlu Ferik Blunt Paşa kendisinden resmen talep edilmemesine rağmen hapishanelerdeki eksikliklerle alakalı bir rapor hazırlamıştır. Raporunda hapishaneler için Dârü-l ıslâh ismini kullanmıştır. Rapora göre; mahkûmların ceza süreleri bitimine kadar hapishane dışına çıkmamasını sağlamak için her hapishanede küçük de olsa mutlaka bir hastane yer alması; mahkûmların firar etmeleri durumunda yakalanmalarını kolaylaştırmak için "başkaca bir biçim ve şekilde" tek tip bir elbise giymeleri; hapishanenin haftada sadece bir gün ziyaretçilere açık olması ve görüşmelerin azami 10-12 dakika sürmesi; mahkûmlara yeterince yiyecek verilip dışarıdan kesinlikle yiyecek ve içeceğin içeri sokulmaması;

⁹¹ BOA, DH MB HPS 73/6. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

yangına yol açan mumlar yerine hapishane aydınlatmasının dışarıdan ve hava gazı vasıtasıyla yapılması ve nihayet her mahkûmun hapis süresi boyunca ya kendi bildiği sanatla ya da idarece verilecek bir işle zorunlu olarak meşgul edilmesi gibi maddeler yer almıştır.⁹²

19 Şubat 1918/19 Şubat 1334 tarihinde Boğazlıyan Hapishanesi'nde cinayet suçundan yatmakta olan üç mahkûm, hapishanenin parmaklıklarını kırarak firar etmişlerdir. Firar olaylarında gardiyanların da parmağı olma ihtimalinden dolayı, hemen soruşturma açılmış ve hapishanede görevli tüm gardiyanlar ve jandarmalar açığa alınmış ve soruşturmaya tabi tutulmuşlardır. Ankara valisi mahkûmların derhal yakalanması ve soruşturma sonucunun da vilayete bildirilmesi talimatını vermiştir.⁹³

1918/1334 yılının Mart ayında yine Boğazlıyan Hapishanesi'nden 5 kişi firar etmiş ancak jandarmanın takibi sonucu önce üç kişi,⁹⁴ ardından da diğer iki kişi yakalanmıştır.⁹⁵

9 Mart 1918/9 Mart 1334 tarihinde kalebentlik cezasına mahkûm olan Kuşahiyeli İbrahim oğlu Mehmet Emin isimindeki bir şahıs Yozgat Hapishanesi'nden firar etmiştir. Firari Mehmet'in ailesinin yanına kaçabileceği tahmin edilmiş ve yapılan tahkikatta tahmin doğru çıkmıştır. Firari mahkûm Güreği Nahiyesi'ne bağlı Kusura Köyü'ndeki annesinin evinde, jandarmanın baskını ile yakalanmış ve tekrar hapishaneye gönderilmiştir.⁹⁶

1918/1334 yılının Nisan ayında yine Boğazlıyan Hapishanesi'nde bir firar hadisesi meydana gelmiştir. Bu seferki firar olayı daha geniş çaplı olmuş ve on üç mahkûm birden firar etmiştir. Jandarma kumandanlığı hemen firar eden mahkûmları takibe çıkmış ve 3 Mayıs tarihinde dört tanesini yakalayarak tekrar hapishaneye teslim etmiştir.⁹⁷ Görüldüğü gibi bu kadar kalabalık bir grubun hapishane yönetiminin ve güvenliğinin zafiyeti olmaksızın kaçması mümkün değildir.

Firar olaylarından bazıları da esir askerler hakkındadır. Savaş sırasında cepheye esir alınan askerler yurt genelinde muhtelif hapishanelere gönderilmişlerdir. Burada esir bulunan askerlerden bazıları çeşitli yollarla kaçmayı başarmışlardır. Bir sürgün ve hapishane şehri olan Yozgat'a esir edilen İngiliz subaylar gönderilmiştir. Hapishaneye ne zaman geldiğini bilmediğimiz bu askerlerden çeşitli rütbelerde 32 subay ve bir nefer 8

⁹² Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Marmara Üniversitesi, Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2002, s. 242,245.

⁹³ BOA, DH EUM 6 Şb 31/45.

⁹⁴ BOA, DH EUM 6 Şb 32/56.

⁹⁵ BOA, DH EUM 6 Şb 34/24.

⁹⁶ BOA, DH EUM 6 Şb 33/47.

⁹⁷ BOA, DH EUM 6 Şb 32/34.

Ağustos'u 9 Ağustos'a bağlayan gece firar etmiştir. Bunun üzerine Dâhiliye Nezareti 12 Ağustos 1918/12 Ağustos 1334 tarihinde; Kastamonu, Sivas ve Konya Vilayetleri ile Kayseri, Niğde, Eskişehir, Kütahya ve Kara Hisar-ı Sahib (Afyonkarahisar) mutasarrıflıklarına telgraf çekmiş, ayrıca firari askerlerin fotoğraflarını da göndererek derhal yakalanmalarını istemiştir.⁹⁸

Dâhiliye Nezareti firari İngiliz subay olayını oldukça ciddiye almış ve vilayet ve mutasarrıflıklardan sonra; Habur, Bandırma, Karahisar, Mersin, Eskişehir, İskenderun emniyet müfettişliklerine de haber verilmiş ve gerekli tedbirlerin alınması istenmiştir.⁹⁹

Bir firar olayı da Eylül 1918/1334 tarihinde yaşanmıştır. Kut'ul Amare ve Kanal cephesinde esir edilen dört İngiliz subay Yozgat'ın Üsera Garnizonu'na getirilerek buranın nezarethanesinde tutulmuşlardır. İngiliz subayların isimleri ve esir edildikleri yerler şu şekildedir:

- Altıncı fırkaya mensub istihkam zabiti yüzbaşı Matyos(Mernos) pederi Doltır-Kutül Amare
- Tayyare melazimesi kırkaltıncı fırkada Artur Barlo pederi Arni-Kanal Cephesi
- Piyade kırkıncı fırkada yüzbaşı bortes? pederi Golyam-Kutül Amare
- Bahriye mülazımlarından Somana gambotunda Tadovani pederi Çarel-Kutül Amare

Yukarıda isimleri yazılı olan dört İngiliz subayı bir gece askeri garnizondan firar etmeyi başarmışlar ve Çorum yönüne doğru kaçmışlardır. Yüz kilometre kadar kaçmayı başaran subaylar Çorum'un Mecidözü Kazası'nın Çorak Nahiyesi'nde yakalanarak tekrar garnizona götürülmüşlerdir.¹⁰⁰

Hapishanelerde yaşanan diğer bir sorun iâşe meselesidir. Devlet büyük bir savaş içerisinde olduğu için cephede bulunan askerlere öncelik vermiş, bu durumda hapishanelerde bulunan mahkûmlar zor durumda kalmışlardır. Buna iki türlü çözüm bulmaya çalışılmıştır. Birincisi, hayırsever insanlar mahkûmlara yardım etmiş onlara yiyecek ve giyecek temin etmişlerdir. İkincisi ise, mahkûmların yakınlarıdır. Eğer mahkûmun yakını maddi anlamda iyi durumda ise, mahkûm da hapishanede rahat etmişlerdir. Yozgat Hapishanesi'nde yaşanan sorunlardan birisi ise ekmek gramaj

⁹⁸ BOA, DH ŞFR 90/132. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

⁹⁹ BOA, DH EUM 6 Şb 42/45.

¹⁰⁰ BOA, DH EUM 6 Şb 45/40.

sorunudur. Hapishanede kalan mahkûmlara, müdürlük tarafından günlük olarak 300 dirhem ekmek verilmekte idi. Ancak devletin içinde bulunduğu zor durum nedeniyle hapishane müdürlüğü almış olduğu bir karar ile ekmek gramajını 150 dirheme düşürmüştür. Dolayısı ile mahkûmlar arasında beslenme sorunu ortaya çıkmıştır. Zaten dengeli ve yeterli beslenemeyen mahkûmlar ekmekten bile mahrum kalınca Yozgat Mutasarrıflığı'na başvurarak ekmek gramajının yeniden yükseltilmesini istemişlerdir. Ancak bu başvurudan herhangi bir sonuç alınamamıştır. Bunun üzerine mahkûmlar adına Mehmet, Mustafa ve Ahmet isimindeki şahıslar doğrudan Adliye Nezareti'ne 16 Kasım 1916/3 Teşrinisani 1332 tarihinde bir telgraf çekmişlerdir. Çekmiş oldukları telgrafta ekmeğin gramajının düşürülmüş olmasından dolayı aç ve perişan olduklarını, çocuklarının da muhacir ve fakir olmalarından dolayı hiçbir yardım alamadıklarını belirtmişlerdir. Başka hapishanelerde mahkûmlara sabun, kömür ve karavana verildiğini, ancak kendilerinin bundan da vazgeçtiklerini, tek isteklerinin karınlarını doyuracak kadar ekmek olduğunu söylemişlerdir. Eğer ekmek gramajı artmayacak ise hiç değilse cepheye gönderilmelerini, burada ölmektense cepheye savaşmayı tercih ettiklerini söylemişlerdir.¹⁰¹

Mahkûmların yapmış olduğu bu başvuru olumlu sonuçlanmış, yapılan tahkikatlarda mahkûmların haklı olduğu anlaşılmıştır. Adliye Nezareti durumu Yozgat Mutasarrıflığı'na ve hapishaneler genel müdürlüğüne bildirmiş ve ekmek gramajının yeniden eskiden olduğu gibi 300 dirheme çıkarılmasını istemiştir.¹⁰²

Osmanlı devletinde hapishanelerin sorunu yalnızca iâşe ile sınırlı kalmamış, fiziki koşulları da oldukça problemliydi. Bu konuda İngiltere'nin Osmanlı büyükelçisi Canning, 30 Kasım 1850 tarihinde, Osmanlı topraklarında bulunan tüm konsolosluklarına bir anket göndererek, bölgelerindeki hapishanelerin durumu hakkında bilgi toplamıştır. Bütün konsolosların üzerinde birleştiği olumsuzluklar arasında hapishanelerin kirliliği ve temizlik işinin bütünüyle mahpuslara ait oluşu, havalandırmanın yetersiz oluşu ve hapishanelerin döşemesiz kuru yerden ibaret zemini, mevcut mekanın çok sayıdaki mahpus için dar kalışı ve içerdeki sıcaklığın tamamen mevsime ve içerdeki mahpus adedine bağlı oluşu gibi noktalar yer almaktaydı.¹⁰³

¹⁰¹ BOA, DH MB HPS 97/8.

¹⁰² BOA, DH MB HPS 97/8.

¹⁰³ Yıldız, *a.g.e.*, s. 103.

Canning'e göre, Osmanlı hapishanelerinde acilen üzerinde durulması gereken noktalar şu şekilde sıralanabilir:¹⁰⁴

- 1- Fiziki durum ve iç mimari,
- 2- Aydınlatma, ısıtma, havalandırma ve temizlik,
- 3- Mahkumların güvenliği, sağlığı, hakça muamele görmeleri, ahlaki açıdan ıslahları ve farklı sınıflara ayrılmaları,
- 4- Hapishanelerin içinde ya da üzerinde otoritenin sağlanması, nizamnameleri, bunun icrası mesuliyeti ve mahkum şikayetlerinin o çevredeki mahkemelere intikaline imkan verilmesi,
- 5- Farklı inançlara sahip mahkumların istedikleri ibadeti yapmalarının sağlanması.

I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla taşrada devletin otoritesinin azalması, asayiş olaylarını artırmış, hapishanelerin mevcudunun da artmasına sebep olmuştur. Hapishanelerin çok kalabalık olması, hijyenin az olması ve mahkûmların iaşelerinin tam olarak temin edilmemesi, durumu daha da zorlaştırmıştır. Bu durumda bazı mahkûmlar savaşın çıkmasını fırsat bilmiş, hapishanede durmaktansa cepheye gitmeyi yeğ görmüşlerdir. 18 Kasım 1914/5 Teşrinisani 1330 tarihinde Yozgat Hapishanesi'ndeki mahkûmlar namına Musa, Mustafa ve Arap Musa, Dâhiliye Nazırı Talat Bey'e duygusal bir telgraf çekerek cepheye gitmek istediklerini söylemişlerdir. Mektup şu şekildedir:

‘‘ Atebe-i felek-mertebe-i hazret-i hilâfet-penâhîye arz olunmak üzere Dâhiliye Nâzırımız büyük vatanperver Tal‘at Beyefendi Hazretleri’ne

Şevket-meâb abd-i ahkarları hasbe'l-beşeriye if‘âl-i memnû‘a ferîki olmak üzere mahkûm ve mevkûf fakat nâdim ve mütenebbihiz şeref-sudûr eden fetevâ-yı şerîfe müsteniden i‘lân buyurduğunuz cihâd-ı mukaddese isti‘dâdımız derecesinde iştirâk etmeği hissiyât-ı dîniyemiz ilhâh ediyor çâkerlerini bu şerefden mahrûm etmek rızâ-yı İlahî'yi tahsîl hakkındaki âmâl-i dîndârânemizi tevkîf eylemek merhamet ve şefkat-i tebe‘a-i perverilerine kat‘iyyen tevâfuk etmeyeceği meczûmen ma‘lûmunuzdur cihâd-ı mukaddes şerefine afv-ı şâhânelerinin çâkerine dahi teşmîli ile şu hâl-i me‘yûsiyet ve mevkûfiyetimizin ref‘ini ve cihâd-ı İslâmiye iştirâk şerefine nâiliyetimizi merâhim-i âlem-şumûl-i hilâfet-penâhîlerinden gözyaşlarıyla istirhâm eyleriz fermân

Yozgat Hapishânesi umûm mahkûm ve mevkûfîn nâmına Musa – Mustafa – Mevkûf Arab Musa’’¹⁰⁵ [EK 3]

¹⁰⁴ Yıldız, *a.g.e*, s. 125.

Bu tarz mektuplar o dönemde oldukça fazladır. Bu mektupların yazılmasında şüphesiz hapishanelerin fiziki durumu da etkili olmuştur. Örneğin, ‘‘Yukarı Hapishane’’ ismi verilen hapishanenin tuvalet giderleri tıkalı olduğu gibi banyoların da giderinin olmaması nedeniyle hapishane, oldukça nemli ve kokmuş bir haldeydi. Hapishanenin havalandırması da zayıf olduğundan mahkûmlar bu nem ve kokunun içerisinde zor şartlar altında yaşamaktaydı. Hapishanenin içi adeta bir bataklık haline dönmüş, bu yüzden mahkûmlar hastalanmış, Nisan 1915/1331 tarihine kadar on ay içerisinde 143 kişi ölmüştür. Zaten 400 kişi olan mahkûm sayısı bu kötü koşullardan dolayı %36’sı vefat etmiştir. Mevcut hapishanenin durumu, Yozgat’ın Ankara vilayet merkezine çok uzak olmaması ve cinayet mahkemesi gibi önemli bir mahkemenin olması burada yeni bir hapishane yapılmasını gerekli kılmıştır. Zaten tam bu süreçte Adliye Nezareti memleket genelinde bir hapishane ıslahatına gitmiş ve derme çatma bulunan hapishaneler yerine tüm yurt genelinde aynı planda ve aynı mimaride hapishaneler yapma kararı almıştır. İlk etapta bin beş yüz ve iki bin kişilik hapishaneler yapılması kararlaştırılmış iken, iktisadi durumun kötülüğünden dolayı iki yüzer ve dört yüzer kişilik hapishanelerin inşaatına başlanması kararlaştırılmıştır. Bu hapishanelerin Bursa, Ankara, İzmir, Karesi ve İstanbul’da cinayet tevkifhanesi şeklinde yapılması kararlaştırılmıştır. Yozgat Hapishanesi’nde de ciddi ölümler meydana geldiği için Yozgat da bu listeye dâhil edilmiştir. Yozgat merkezinde bulunan İptidai Mektebi büyük bir bina olması sebebiyle ve cüzi bir miktarda tadilat gerektirdiği için, burası geçici olarak hapishaneye çevrilmiş, ayrıca bir kısmı da hastane yapılmıştır.¹⁰⁶ [EK 4] Bu sayede yeni hapishane yapılan kadar mahkûmlar eski hapishaneden kurtulmuşlardır.

3 Mayıs 1915/20 Nisan 1331 tarihinde Yozgat Hapishanesi’nde mahkûm olarak bulunan 200 kişi adına Çerkez Beğzade Halid imzasıyla Dâhiliye Nazırı Talat Paşa’ya bir telgraf çekilmiş ve telgrafta kendilerinin genç olduklarını, hapishanede çürümektense harbe katılarak devlete hizmet etmek istediklerini söylemişlerdir. Telgraf şu şekildedir:

‘‘Dâhiliye Nâzırı merâhim-i müzâhiri Tal’at Beğ Efendi Hazretleri’ne

Mazhar-ı afv-ı âlî olamamakdan ziyâde cihâd-ı mukaddese iştirâk etmek şerefine nâil olamadığımızı müteessiriz cür’etimizin mazhar-ı afv-ı âlî olmasında mahzûr-ı şer’î mutasavver ise ba’de’l-harb hapse tâbi’ tutulmak üzere genç ve tuvânâ vücûdlarımızın

¹⁰⁵ BOA, DH EUM VRK 13/84. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Evrak Odası Kalemi Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

¹⁰⁶ BOA, DH MB HPS 8/63.

hapishâne köşelerinde (...) mukaddem düşman-ı dîn ve devlet karşısına sevkimize delâlet buyurulması rızâullâh istid'â ederiz fermân.

Yozgad hapishânesinde iki yüz kişi nâmına Çerkes Beğzâde Hâlid¹⁰⁷

1 Nisan 1916/19 Mart 1332 tarihinde Mustafa, İbrahim ve Halit isminde müebbet küreğe mahkûm olan üç kişinin Dahiliye Nezareti'ne çektiği ve affedilmelerini, eğer af mümkün değilse cepheye gönderilmelerini talep ettikleri telgrafta ise şunlar yer almıştır:

“Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

İsnâdâtla her birerlerimiz katl, fi'l-i şeni', sirkat mâddelerinden derecât-ı sınıfânede(?) muvakkat ve birimiz de mü'ebbed kürek cezâsıyla mahkûmen Yozgad hapishanesinde mahpûs bulunuyoruz afv-ı âlî hakkında gelen emr fi'l-i şeni' ile mahkûm edilenlere teşmîl olunmamakda emirden on gün sonra mahkûmiyetimiz bedîhî ise de müddet-i mahkûmiyetimizin ibtidâ-yı tevkîfimize inbâsı tasfiye-i ahlâk ederek adâlete istimâ'ınız lütfen li-hâza dikkate alınarak afva idhâlimize emirlerini bekler kâbil olamazsa bugün zîr-i livâ-yı dîn-i Ahmediye'de tehaşşüd ve tecemmu' eden ceng-i Osmânî meyânında hıdmet-i askeriyede bulunmak arzû-yı vicdânımızla ölmeğe şu cihete müsâ'adelerini istihâm-ı ma'delet eyleriz fermân.

Mustafa – İbrahim – Halid¹⁰⁸

Görüldüğü üzere savaş döneminde mahkûmların devletten bu gibi istekleri artmıştır. Zira devletin cephede askere ihtiyacı olduğu bir gerçektir. Hapishanelerde mahkûmlara iaşe vermek ve güvenliklerini sağlamak devlet için ayrıca bir külfet idi. Dolayısı ile devlet bu isteklerden uygun olanları kabul etmiş ve dilekçe veren mahkûmları tahliye ederek cepheye göndermiştir. Yine Yozgad Hapishanesi'nde mahkûm Mehmet ve Ali'nin de 25 Haziran 1916/12 Haziran 1332 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne çekmiş olduğu duygusal telgraf aşağıdaki gibidir:

“Dâhiliye Nezâret-i Celîlesi'ne

Devam eden cihâd-ı ekberde şehidlik gazilik farîza-i mübârekesinden hisse-mend buyurulmadığımız mücib-i nâle-i giryânımız olmuşdur eşkrîmizle alûde-i istimdâdnâmelerimiz müte'addiden pîşgâh-ı nezâret-penâhîleri olmuşdur insâniyetden tard ve teb'îd edilip mâder-i mihribânımızı muhâfazadan kuvvetli pazularımız âzâde sinelerimiz bir düşman mermisinden bîgâne tutulduğundan büyük feryâd ve figânımızı nezâret-i

¹⁰⁷ BOA, DH EUM 2 Şb 10/80.

¹⁰⁸ BOA, DH EUM ADL 20/52. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Takibat-ı Adliye Kalemi Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

penâhîlerine arz ederiz cihâd-ı mübârekeye iştirâk ve bu yolda sîne-çâk edemez isek kanlı göz yaşlarımızla makâmâtı seylâbzede edeceğiz fî 5 Haziran sene 1332 târîhli ajansda Kerbela'da Hazret-i İmam Hüseyin'in merkad-ı mübârekesini hedm etmekle ahz-ı sâr etmek isteyen düşmana müdâfa'adan men' edilir isek bu gibi istimdâdnâmelerle makâmâtı işgâl edeceğiz fermân el-aman

*Mevkûf Ali ve Yozgad'da mahkûm Ahmed*¹⁰⁹

15 Ağustos 1917/15 Ağustos 1333 tarihinde tutuklular ve hükümlüler adına İbrahim ve Hüseyin'in Dâhiliye Nezareti'ne çekmiş oldukları telgraf da şu şekildedir:

“Dâhiliye Nezâreti'ne

Sihhatleri yolunda ve sinn-i mükellefiyet dâhilinde bulunanların makâmât-ı askeriyeye sevkleri hakkında şeref-sudûr buyrulan evâmir-i aliyye burada el-ân mevki'-i icrâyâ vaz' edilmedi zihin ve fikri vatanın te'âlî ve terakkîsine ma'tûf sîneleri vatan hissiyâtıyla meşhûn pek çok genç mahbûsîn vakt-i harb gibi mühim bir zamânda gûşe-i ihtifâda bulunması bizi vicdânen ta'zîb ediyor askerlik gibi vazîfe-i mukaddeseye iştirâkimiz için bir ân mürâca'atdan geri durmuyoruz lutfen askerlik şeref-i âlîsiyle müşerref olmaklığımızı istid'â eyleriz fermân.

Mevkûfîn nâmına İbrahim

*Yozgad mahkûmîni nâmına Hüseyin*¹¹⁰

Hapishaneler ile ilgili yaşanan genel sorunlar çoğunlukla hapishanelerin fiziki koşullar ve iaşe sorunu olmuştur. Bunun sonucunda, gerek hapishanelerin yeterli koşulları taşınamaması ve gerek gardiyanların sorumsuzluğu ile firar olayları yaşanmıştır. Kapasitenin üzerinde mahkum olması sonucunda mahkumlar arasında meydana gelen kavgalarda ölümler meydana gelmiştir.

2.3. TECAVÜZ VE KIZ KAÇIRMA OLAYLARI

I. Dünya Savaşı yıllarında Yozgat'ta yaşanan kız kaçırma ve tecavüz olaylarına ya fiili gerçekleştiren şahsın husumeti bulunan kişinin eşleri ya da eşi askerde olan ve korumasız olan kadınlar maruz kalmışlardır.

Boğazlıyan Kazası'nın Avcılar Köyü'nde yaşayan ve eşi askerde olan Hanefi Kahya oğlu Hüseyin isimindeki şahsın eşi Şerife, aynı köyden Nizam oğlu Hüseyin ve Hüseyin Pehlivan tarafından tacize uğramıştır. Şerife tacize uğraması sonucunda

¹⁰⁹ BOA, DH EUM ADL 21/22.

¹¹⁰ BOA, DH EUM ADL 36/1.

yaralanmıştır. Firar edenleri jandarmalar takibe çıkmış ve Hüseyin Pehlivan yakalanarak askeri makamlara teslim edilmiştir.¹¹¹ Nizam oğlu Hüseyin ise firara devam etmiştir.¹¹² Olaya şahit olanlar mahkemeye çağırılmış ve yargılama başlamıştır. Belgenin devamı bulunmadığından Nizam oğlu Hüseyin'in ve davanın akıbeti hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır.

Yine bir tecavüz ve dağa kaldırma olayı da Sorgun'da yaşamıştır. 11 Ocak 1915/29 Kanunievvel 1330 tarihinde Sorgun'un Erkekli Köyü'nden askerliğini tamamlayarak yedeğe ayrılan Ahmet Çavuş, Yozgat Mutasarrıflığı'na bir dilekçe yazmıştır. Dilekçesinde aynı köyden Mehmet oğlu İsmail ve adamlarının evini bastığı, tüm eşyalarını yağmalayıp gasp ettiklerini ve hanımını da dağa kaldırdıklarını belirtmiş ve yardım istemiştir. Mehmet oğlu İsmail ile arkadaşlarının cezalandırılmasını, maddi olarak yaşadığı kaybın da karşılanmasını talep etmiştir. Ahmet Çavuş'un dilekçesi işleme konulmuş ve ilgili makamlar tarafından soruşturma başlatılmıştır. Yapılan soruşturmalar ve köy ahalisinin sorgulanması sonucunda böyle bir olayın yaşanmadığı, yağma ve gasp yapıldığına dair herhangi bir delil ya da emareye ulaşılamadığı belirtilmiştir. Zevcesinin ifadesine göre, Ahmet Çavuş kendisini üç sene evvel boşadığından dolayı köyden başka biri ile evlenmiştir. Ancak Ahmet Çavuş durumu inkâr etmiş ve karısını boşamadığını söylemiştir. Şer'i hukuka göre kadın kocasından kesin olarak boşanıp iddet süresini beklemeden başka biri ile evlenemeyeceğinden dolayı, kadının diğer erkek ile gerçekleştirdiği evliliğin sahil olup olmadığı konusunda da şüpheye düşülmüştür. Bu yüzden nikâh meselesi de ayrıca soruşturma konusu olmuştur. Ahmet Çavuş'un karısını gerçekten boşayıp boşamadığı konusu, mahalli makamlara ve eşrafa sorularak etraflıca araştırılma yapılmasına karar verilmiştir.¹¹³ Bu konu hakkında belgenin devamı olmadığı için sonucun ne olduğu hakkında bir bilgimiz bulunmamaktadır.

1916/1331 yılının Nisan ayı tarihinde Yozgat merkeze bağlı Caferli Köyü'nde Turaboğlu Abdullah isminde bir kişi tecavüz olayına karışmıştır. Cephe görevini ifa eden İbrahim adlı askerın eşi Ayşe gece evinde uyurken, gizlice eve giren Abdullah kadına tecavüz etmiştir. Firar eden sanık, askerler tarafından kısa sürede yakalanarak tutuklanmıştır. Ardından Ankara Divan-ı Harbi Örfi Mahkemesi'nde yargılanan Abdullah,

¹¹¹ BOA, DH H 11/90. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Hukuk Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

¹¹² BOA, DH H 11/90.

¹¹³ BOA, DH H 11/88.

Osmanlı Devleti Mülkiye Ceza Kanunu'nun 198. maddesince üç sene müddetle küreğe konulma cezası almıştır. Tutuklu bulunduğu sene de cezasından düşülerek ceza onaylanması için Harbiye Nezaretine yollanmıştır.¹¹⁴ Harbiye Nezareti de Ankara Divan-ı Harbi Örfi Mahkemesi'nce verilen cezayı onaylamıştır.¹¹⁵

Yukarıda bahsedilen olayın bir benzeri de yine Yozgat'a bağlı Baş Köyü'nde meydana gelmiştir. Sadık isimdeki askerin cephede olmasını fırsat bilen Ömer oğlu Ali, Sadık'ın eşi Leyla'ya gece yarısı evinde tecavüz etmiş, ardından köyden firar etmiştir. Daha önce benzer olaylarda olduğu gibi bu firar olayı da uzun sürmemiş ve şahıs kısa sürede yakalanarak tutuklanmıştır. Sonrasında Ankara Divan-ı Harbi Örfi Mahkemesi'nde yargılanmıştır. Yargılama sonucunda aynı kanunun 198. maddesince üç buçuk sene müddetle küreğe konulma cezası verilmiştir. Tutuklu kaldığı süre de cezasından düşülmüş, ayrıca üzerine kayıtlı tüm taşınır ve taşınmaz mallara da el konulmuştur.¹¹⁶ Verilen ceza da Harbiye Nezareti tarafından onaylanmıştır.¹¹⁷ Görüldüğü gibi devlet tecavüz gibi yüz kızartıcı, toplumca aşırı görülen davranışlara müsamaha göstermemiştir. Zira Ömer'e o dönem için en ağır ceza olan kürek cezası verildiği gibi tüm mallarına da el konulmuştur. Bu vesile ile de toplumda bu tarz suçlara eğilimler önlenmeye çalışılmıştır.

Diğer bir kız kaçırma olayı da Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Çavuş Köyü'nde meydana gelmiştir. Kız kaçırma olayında mağdurun ve zanlının kim olduğu hakkında bir bilginin olmadığı belge, kaçırma olayına yardım eden Hasan oğlu Yusuf hakkındadır. Yusuf, kız kaçırma olayında yardım ve yataklıktan dolayı Bidayet Mahkemesi'nde yargılanmış ve on altı ay hapis cezasına çarptırılmıştır. Ancak hapis cezasının bir kısmını yattıktan sonra gönüllü olarak Van Güney müfrezesine asker olarak gönderilmiştir. Askerde güzel hizmetlerde bulunduğu için subay olmuştur. On iki ay askerde görev yaptıktan sonra terhis olmuş ve devlet kademesinde istihdam edilmek için Akdağmadeni askerlik şubesine başvurmuştur. Ancak Akdağmadeni askerlik şubesi, Yusuf'un dört ay daha hapis yatması gerektiği için memurluğa alınıp alınmaması konusunda tereddüde düşmüştür. Bu tereddüdün giderilmesi ve ne yapılması gerektiği Yozgat İstinaf Mahkemesi savcılığına sorulmuştur. Gelen cevapta “*Darül harbiyeye sevk ve izamlarını taleb eden maznunin ve mahkumin haklarında ki takibat ve mücazatın teciline dair kanunun altıncı*

¹¹⁴ BOA, İ DUİT 170/76. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, İrade Dosya Usulü. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

¹¹⁵ BOA, İ DUİT 170/76.

¹¹⁶ BOA, İ DUİT 70/95.

¹¹⁷ BOA, İ DUİT 70/95.

maddesinin eşhas-ı merkume esna-i harbde amirlerinin ve kolordu veya müstakil firka kumandanlarının tasdiki tahtında olarak hasen-i hizmet ve yararlık ibraz eyledikleri halde hukuk-u şahsiyeye hanel getirilmemek üzere maznunin onlar hakkında takibatı kanuniye icrasından sarf-ı nazar olunmasına ve mahkum bulunanların müddet-i mahkumelerinin affına veya cezalarının tahkik ve tenziline teşebbüs olunacağı” belirtilmiştir. Bu cevaba göre hareket edilmiş ve Yusuf’un güzel hizmetleri aşikâr olduğundan dolayı Akdağmadeni Asker Şubesinde istihdam edilmiştir.¹¹⁸ Osmanlı Devleti’nde suçlu olan birisi Savaş koşulları nedeniyle devlete olan üstün gayret ve hizmetlerinden dolayı affedilebilmiş ve hatta devletin çeşitli kademelerinde görevler dahi alabilmiştir.

1918/1334 senesinde yine bir kız kaçırma hadisesi yaşanmıştır. Ancak bu seferki olay diğerlerinden farklıdır. Rumdiken Köyü’nün meşhur eşkıyalarından Boşnağoğullarından Mehmet ve Ömer köy imamının oğlu Selim ve Mustafa ile bunlara katılan Kuru Höyük ile Gürden Höyük köylerinden asker firarisi on üç kişi silahlanarak daha çıkmışlardır. Ardından 23 Aralık 1918/23 Kanunievvel 1334 tarihi gecesinden Akdağmadeni ilçesinin Dayılı Köyü’nü basarak, asker Halil’in karısını dağa kaçırmışlardır. Azgınlıkta ve haydutlukta sınır tanımayan bu kişiler birkaç gün sonra aynı köye hücum ederek bu sefer köyün bekâr kızlarını kaçırmayı planlamışlardır. Ancak köy ahalisi eşkıyalara karşı tedbirli olduğu için kendi aralarında silahlanmışlar, ayrıca ilçe kaymakamlığı tarafında da köye bekçi teşkilatı kurulmuştur. On yedi kişilik eşkıya grubu köye saldırı düzenlemiş ve köyün kızlarını kaçırmaya teşebbüs etmişlerdir. Ancak köy ahalisinin ve bekçi teşkilatının şiddetli mukavemeti karşısında bozguna uğrayarak geri kaçmışlardır. Çete reislerinden ve meşhur eşkıyalardan Boşnak oğlu Ömer öldürülmüştür. Rumdiken Köyü’nden Kürt Hasan oğlu Ahmet ve Kuru Höyük karyesinden Kara Mustafa oğlu Dursun yaralı olarak ele geçirilmiştir. Geriye kalan on dört kişilik çetenin yakalanması için de Kayseri takip tabur kumandanlığından otuz kişilik müfreze yola çıkmıştır. Konu ile alakalı Boğazlıyan Kaymakamlığı ve Yozgat Mutasarrıflığı Ankara vilayetine bilgi vermiş, Ankara vilayeti de konu hakkında hazırlanan bir raporu 3 Ocak 1918/3 Kânunusani 1334 tarihinde Dâhiliye Nezareti’ne göndermiştir.¹¹⁹

¹¹⁸ BOA, İ DÜİT 105/7.

¹¹⁹ BOA, DH EUM 6 Şb 28/53.

2.4. İDAM VE CİNAYET OLAYLARI

I. Dünya Savaşı yıllarında yoğun olarak asker ihtiyacı bulunduğundan, devlet firar olaylarının üzerine titizlikle durmuştur. Yozgat ordu kumandanlığı, firar olaylarının artması üzerine bir emir yayımlayarak, firarilerin yerlerini bildiği halde bu durumu gizleyenleri, bunlara yardım ve yataklıkta bulunarak barınma ve gıda ihtiyaçlarını karşılayanları kurşuna dizeceğini bildirmiştir. Zile jandarma kumandanlığı bu emre istinaden, Kadışehri Köyü'nde (günümüzdeki Kadışehri ilçesi) bir kişiyi asarak, bir kişiyi de kurşuna dizerek idam etmiştir. Dâhiliye Nezareti ve Emniyet-i Umumiye Müfettişliği, vilayete yazarak firarilere yardım edenlerin idam edileceğine dair bir emir yayımlanıp yayımlanmadığını ve bu iki kişinin neden öldürüldüğünü sormuş ve cevabının acilen gönderilmesini istemiştir.¹²⁰ Nezaretin böyle bir soru sormasından anlaşıldığı üzere, yurdun genelinde böyle bir uygulamanın olmadığı, ayrıca devletin de bu tarz uygulamaları tasvip etmediğini anlaşılmaktadır.

Asker firarileri yakalanacaklarını anladıkları anda sıcak çatışmaya girmekten kaçınmamışlar ve bu yüzden ölümlerle sonuçlanan vakalar yaşanmıştır. Örneğin, Yozgatlı İsmail oğlu Mehmet adında bir asker, yüz kırkinci alayın ikinci taburunun birinci bölüğünde görevini ifa etmek üzere cepheye sevk edilecekken firar etmiş ve diğer firari arkadaşlarıyla Koca Yayla Köyü civarında bulunan ormandaki dereye saklanmışlardır. Ancak kısa sürede yerleri deşifre olmuş ve köy muhtar vekili ile bir müfreze asker bölgeye intikal etmiştir. Firari askerler ile temas kuran jandarma çatışmaya girmiştir. Çatışma esnasında İsmail oğlu Mehmet, muhtar vekilini silahla vurarak öldürmüştür. Çatışma sonucunda asker firarileri ve Mehmet yakalanarak tutuklanmıştır. Mehmet, muhtarı öldürdüğü için cephe yerine mahkemeye sevk edilmiş ve Divan-ı Harp'te yargılanmıştır. Yargılama sonucunda suçu sabit olan Mehmet 14 Mart 1916/1 Mart 1332 tarihinde on beş sene müddetle küreğe konulma cezası almıştır. 19 Mart 1916/6 Mart 1332 tarihinde de bu ceza harbiye nazırı tarafından onaylanmıştır.¹²¹

Yozgat'ın Boğazlıyan Kazası'na bağlı Karakoç Köyü'nde yaşayan Nuri isminde biri, birkaç arkadaşı ile beraber çeşitli soygunculuk ve eşkıyalık olaylarına karışmış, bizzat Nuri, bazı masum insanları öldürmüştür. Bu sebepten kendini takip eden jandarma müfrezesi tarafından yakalanmış ve Kayseri Divan-ı Harbi Örfisi'nde yargılanarak idam

¹²⁰ BOA, DH ŞFR 56/66.

¹²¹ BOA, İ DUİT 170/16.

edilmiştir. Arkadaşları ise çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Nuri hakkında verilen idam cezası ile diğer çete üyelerine verilen çeşitli cezaların yazılı olduğu tutanaklar 15 Mart 1916/2 Mart 1332 tarihinde Harbiye Nezareti'ne onaylanması için gönderilmiştir.¹²²

Cinayet olaylarından bazıları da askerlik esnasında gerçekleşmiştir. Askerler arasında meydana gelen bazı tartışmalar ve kavgalar cinayetle sonuçlanmıştır. Bu olaya dair örneklerden biri Yozgat'tan savaşmak için cepheye giden Yozgatlı Hasan oğlu Aziz ve Hacı Ali isimindeki şahıslar arasında yaşanmıştır. Bu iki asker savaşması için yüz on dokuzuncu alayın ikinci taburunun birinci bölüğüne nakledilmişlerdir. Hacı Ali isimli asker, görev esnasında arkadaşı Aziz'e şaka yapmış ve şakalarında ileriye giderek Aziz'in namusu ayaklar altına alacak söz ve hareketlerde bulunmuştur. Bunun üzerine Aziz elinde bulunan silahla Ali'yi vurarak öldürmüştür. Aziz nöbetçi askerler tarafından tutuklanmış ve mahkemeye sevk edilmiştir. Otuz dokuzuncu fırka Divan-i Harbi'sinde yargılanarak 3 Nisan 1916/21 Mart 1332 tarihinde Mülkiye Ceza Kanunu'nun 174. maddesine binaen on beş sene müddetle küreğe konulma cezası almıştır. Cezası ise Harbiye Nezareti tarafından 5 Nisan 1916/23 Mart 1332 tarihinde onaylanmıştır.¹²³

I. Dünya Savaşı'nın uzaması halk üzerinde iktisadi, sosyal ve psikolojik bazı olumsuz sonuçlar doğurmuş, aynı şekilde cephede bulunan askerlerde de benzer problemler yaşanmıştır. Canlarını, geride bıraktıkları ailelerini ve mallarını düşünen askerler sıklıkla firar etmişlerdir. Alaca, Yozgat, İskilip, Çorum ve Boğazlıyan'da bulunan kıtalarından firar eden askerlerin bir kısmı Divan-ı Harp'te yargılanarak idama mahkûm edilmişlerdir. Firar edenler hakkında genellikle idam kararı alındığı görülmüştür. Ancak savaş nedeniyle duyulan asker ihtiyacı ve idam edilenlerin ailelerinin düşeceği müşkül durumlar bu cezaların hapisle ya da ceza alanların affedilerek yeniden cepheye gönderilmesiyle sonuçlandığı da olmuştur. Yukarıda isimleri zikredilen kıtalardan firar eden yüz yetmiş yedi asker önce idama mahkûm edilmiş, akabinde söz konusu sebeplerden dolayı cezaları 8 Mayıs 1916/25 Nisan 1332 tarihinde on iki ay hidemat-ı şakka cezası ile değiştirilmiştir.¹²⁴ Hidemat-ı Şakka cezası, taş taşımak ve toprak kazmak gibi ağır işleri kapsayan bir ceza türüdür. Bu sayede firari askerler idam edilmekten kurtulmuş, devlet de

¹²² BOA, BEO 4345/3258. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Bab-ı Ali Evrak Odası Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

¹²³ BOA, İ DUİT 170/38.

¹²⁴ BOA, İ DUİT 109/17.

ağır işleri yaptıracak işçi ihtiyacını karşılamıştır. Ayrıca bu durum diğer askerler üzerinde de tesirli olmuş ve firar olayları azaltılmaya çalışılmıştır.

Yukarıdaki olayın bir benzeri Yozgat'ın Kaba Hüseyin Oğlu Köyü İmirzalı oğullarından Mehmet Ali oğlu Osman ile yaşanmıştır. İkinci grup, üçüncü bölükte askerlik görevini yaparken firar eden Osman kısa sürede yakalanarak mahkemeye sevk edilmiştir. İkinci alay divan-ı harp mahkemesinde yargılanarak idama mahkûm edilmiştir. Ancak tekrar firar etme olasılığının düşük olması, ailesinin geleceğinin düşünülmesi gibi sebeplerden dolayı idam cezası, 26 Mayıs 1916/13 Mayıs 1332 tarihinde on iki ay hidemat-ı şakka cezası ile değiştirilmiştir.¹²⁵

Kayseri ile Boğazlıyan birbirine oldukça yakın iki yerleşim yeridir. Bu sebepten dolayı bu iki şehirde yaşayan insanların münasebetleri de o dönemde yakın olmuştur. Kayseri'nin Hırka(?) Köyü'nden Topal oğlu Mustafa isminde birisi, başka birini öldürmek maksadıyla yaraladığı için yargılanarak hapse atılmıştır. Ancak kısa bir süre sonra hapisneden çıkıp orduya katılmak istediğine dair dilekçe vermiş ve ilgili makamlar tarafından arzusu yerine getirilerek cepheye sevk edilmek üzere hazırlanmıştır. Birliği ile beraber yola çıkan Mustafa yolda silahıyla beraber firar ederek bölgede bulunan bir çeteye katılmıştır. Çeteye katılmasıyla etrafa dehşet saçmaya başlamış ve Boğazlıyan'ın Derekemal Köyü'nden Topal Hafız oğlu Mustafa'yı öldürmek kastıyla ağır bir şekilde yaralamıştır. Yine Kayseri'deki kendi köyünden de Mısdıkoğlu Abdullah'ı katletmiştir. Mustafa'nın kardeşi Mükremin de abisinin firarına yardım ederek suça karışmış, ayrıca Kayseri'nin Hacı Köyü'nden Mükremin oğlu Mustafa Ağa'yı da katletmiştir. Bu şekilde ağabey ve kardeş adeta suç makinesine dönüşmüştür. Ancak bu suç çetesinin ömrü uzun olmamış ve takip müfrezeleri tarafından bir süre sonra yakalanmışlardır. Kayseri'de Divan-ı Harbi Örfi'de yargılanmışlar ve 16 Eylül 1916/3 Eylül 1332 tarihinde Mustafa idama mahkûm edilmiş, kardeşi Mükremin ise on üç sene müddetle küreğe konulma cezası almıştır.¹²⁶

Yine bir cinayet ve gasp olayı 16 Haziran 1917/16 Haziran 1333 senesinde Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesine bağlı Rumhal Hacı Köyü'ndeki Yoncalık mevkiinde meydana gelmiştir. Akdağmadeni ilçesine bağlı Culhalı Köyü'nden, muhacir Mustafa, Dâhiliye Nezareti'ne telgraf çekerek oğlu Bekir ve iki arkadaşının Yoncalık mevkiinden feci bir şekilde öldürüldüklerini, ayrıca üzerlerinde bulunan üçer bin kuruş para ile yedi

¹²⁵ BOA, İ DUİT 109/88.

¹²⁶ BOA, İ DUİT 173/29.

hayvanın da gasp edildiğini bildirmiştir. Öldürülen üç kişiden birinin cesedi bulunmuş ise de diğer iki cenazeye ulaşılamamıştır. Refahiye muhacirlerinden Mustafa, oğlu ve arkadaşlarının katillerinin tez zamanda yakalanmalarını yalvararak nezaretten istemiştir.¹²⁷ Bu cinayetin sorumlusu olarak o sıralarda dağlarda yoğun olarak gezen Rum ve Ermeni eşkıyalarından şüphelenilmiştir. Olayın yaşanmasından hemen sonra askeri merciler olayı araştırmışlar ve dokuz kişiyi gözaltına almışlardır. Bu dokuz kişinin ifadeleri alınmış ve cinayeti işleyenlerin Ermeni ve Rum eşkıyalar olduğu kanaatine tam olarak ulaşılamamıştır.¹²⁸ Belgenin devamında suçluların yakalanıp yakalanmadıklarını belirtilmemiştir. Ancak dokuz kişilik kalabalık bir grubun gözaltına alınması, askeri makamların olayı ciddiyle takip ettiklerinin bir göstergesidir.

Yozgat'ta işlenen cinayet olaylarında sanıklar firar ederek adaletin karşısına çıkmamaya çalışmışlardır. Zira cinayete itham edilen bir kişi eğer suçlu bulunursa idam edileceğinden, suçlular yakalanmamak için elinden geleni yapmışlardır. Devlet bu durumda sanıkların yakalanması için İstinaf Mahkemesi Heyet-i İthamiyesi aracılığıyla tevkif müzekkereleri çıkarmıştır. Sanığın isim ve şöhreti ile nereli olduğuna dair bilgilerin yazıldığı bu müzekkereler gerekli makamlara ve firar etmiş olma ihtimalinin bulunduğu yerlere gönderilerek görüldükleri yerde tutuklanmaları istenmiştir. Yozgat İstinaf Mahkemesi Heyet-i İthamiyesi, savcılıklara cinayet işlemiş olma ihtimali bulunan 6 kişinin isim listesini yollayarak görüldükleri yerde tutuklanmalarını istemiştir. Bu 6 kişi şunlardır:¹²⁹

- Yozgat'ın Altuntaş Köyü'nden Kara Ömer Oğlu Muhsin
- Yozgat'ın Saray Köyü'nden Sadettin Oğlu Sabri
- Yozgat'ın Saray Köyü'nden Mehmet Efendi Oğlu Bahri
- Yozgat'ın Saray Köyü'nden Mele İsmail Oğlu Ahmet
- Yozgat'ın Saray Köyü'nden Hacı İzzet Oğlu Abdi
- Türkmen Sarılar Köyü'nden Musa Oğlu Hasan Mahdumu Mehmet

Yozgat İstinaf Mahkemesi Savcısı Hüseyin Bey, 30 Aralık 1918/30 Kanunuevvel 1334 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müfettişliği'ne bir bilgi telgrafı çekmiştir. Telgrafta 650 numaralı takibat gazetesinde dört kişi hakkında tevkif müzekkeresi çıkarıldığını, 648 numaralı gazete ile üç, 651 numaralı gazete ile bir, 631 numaralı gazete ile sekiz, 643

¹²⁷ BOA, DH EUM 6 Şb, 18/11.

¹²⁸ BOA, DH EUM 6 Şb, 18/11.

¹²⁹ BOA, DH EUM ADL 48/31.

numaralı gazeteyle bir ve 623 numaralı gazete ile de sekiz kişi olmak üzere toplam 25 kişi hakkında cinayet ithamıyla tevkif müzekkeresi çıkarıldığı bilgisi verilmiştir.¹³⁰

Bir cinayet olayı da Boğazlıyan'ın Yahyalı Köyü'nde meydana gelmiştir. 1918/1334 Senesi 26 Mayıs Salı günü gece saat bir buçuk civarında asker firarilerinden altı kişi, köy ahalisinden Danyal oğlu Necib ve İbrahim Çavuş oğlu Hasan'ın evlerine zorla girerek evlerini yağmalamış ve bu iki kişiyi de öldürmüştür. Olayın yaşanması büyük infial uyandırmış ve canilerin yakalanması için bizzat tabur kumandanının da katıldığı bir takip müfrezesi yola çıkmıştır. Ayrıca müfrezeye, canileri yakalamadan kesinlikle geri dönmeleri de alay kumandanlığından tembih edilmiştir.¹³¹

1918/1334 yılının Temmuz ayının yirmi dokuzuncu günü Mecidiye'nin Hacı Hasanlı Köyü'ne bir saat mesafedeki Tepesidelik mevkiinde bir şahsın ölü olarak bulunduğu haberi alınmıştır. İhbar üzerine jandarma hemen bölgeye intikal etmiştir. Ceset üzerinde yapılan araştırmada, meçhul bir şahıs tarafından kafasının çeşitli yerlerinden kama ile katledildiği anlaşılmıştır. Üzerinden çıkan tezkirede maktulün Dulkadirli Köyü'nden Hasan Efendi oğlu Delibaş olduğu anlaşılmıştır. Katilinin kim olduğu henüz belirlenememiş ama delillerden anlaşıldığı kadarıyla köyden zahire ihracı yapan tüccarlardan biri olduğu ve yakalanmasının an meselesi olduğu bilgisi verilmiştir.¹³²

17 Kasım 1918/17 Teşrinisani 1334 tarihinde Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı Boğazlıyan'da iki Ermeni kadın öldürülmüştür. Emniyet-i Umumiye Müfettişliği, Ankara vilayetine bir telgraf çekerek, bu Ermeni kadınların neden öldürüldüğünün araştırılmasını ve araştırma sonucunun kendilerine bildirilmesini istemiştir.¹³³

1918/1334 senesi Kasım ayında ise Yozgat'ta bir cinayet olayı daha yaşanmıştır. Fuat ve Refik adındaki iki kardeş, Nuri adında biri tarafından öldürülmüştür. Cinayetin neden işlendiğine dair bir bilginin olmadığı belgede, her iki kardeşin de öldürülmesi, aileler arası bir husumete işaret etmektedir. Zira günümüzde bile sıklıkla yaşanan tarla ve arazi anlaşmazlıkları bu tarz olaylara neden olabilmektedir. Cinayet üzerine derin üzüntüye düşen kardeşlerin ailesi, Nuri'nin hak ettiği cezayı bulması için Dâhiliye Nezareti'ne müracaat etmiştir. Kardeşlerin ağabeyi Mustafa tarafından çekmiş oldukları telgrafta ciğerparelerinin öldürülmelerinden derin üzüntü duyduklarını bildirmişlerdir. Dâhiliye

¹³⁰ BOA, DH EUM ADL 40/1.

¹³¹ BOA, DH EUM 6 Şb 34/35.

¹³² BOA, DH EUM 6 Şb 44/32.

¹³³ BOA, DH ŞFR 93/193.

Nezareti olayın araştırılması için Edirneli Hilmi Bey adında bir şahsı görevlendirmiş ve görev tebliğini alan Hilmi Bey cinayetin aydınlatılması için hemen görevine başlamıştır.¹³⁴ Ancak belgenin devamı olmadığı için, cinayetin ne sebeple işlendiği ve sanığın ne ceza aldığını bilinmemektedir.

Ankara vilayetinin, Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu bir belgede Temmuz 1918/1334 tarihinde meydana gelen bir takım cinayetler ve olaylar hakkında rapor sunulmuştur. Bu raporda yer alan olaylardan birisi bir hayat kadını meselesidir. Bu hayat kadını yüzünden ağız dalaşına giren iki arkadaş sonunda kavgaya tutuşmuş ve Yozgat'ın Karahacılı Zir Köyü'nden Şeyh Mehmet oğlu Haşim kurşunla öldürülmüştür. Cinayeti işleyen Salih oğlu Mehmet olay yerinden firar etmiştir. Gönderilen raporda firari Mehmet'in takip edildiği ve yakalanmasının an meselesi olduğu bildirilmiştir. Hacı Bektaş Kasabası'nın Balâ Mahallesi'nde, daha önce vefat etmiş olan Halil isminde bir kişinin eşi olan Sultan isimli kadın ile hüviyeti tespit edilememiş olan bir şahıs öldürülmüştür. Raporda bu iki şahsı öldürenin de aynı kişi olduğu düşünülmüş, cinayeti işleyen meçhul şahsın araştırıldığı ve en kısa zamanda yakalanacağı söylenmiştir. Yine Balâ'da bulunan hapisneden cinayet suçundan yatmakta olan Şir Mehmet adındaki kişi arkadaşları ile firar etmişlerdir. Jandarma hemen takibe çıkmış ve Şir Mehmet kısa sürede yakalanmış ise de arkadaşları yakalanamamış ve takibata devam edilmiştir. Raporun devamında Hakkı oğlu İzzet adında bir kişinin öldürülerek cinayet işlendiği belirtilmiştir. Cinayeti işleyen üç kişi; Karahacılı Hakkı oğlu Satılmış ve biraderi Hidayet ile Mehmet oğlu Ramazan'dır. Bu üç kişi jandarmalar tarafından kısa sürede yakalanarak askeri makamlara sevk edilmiştir.¹³⁵

28 Temmuz 1918/28 Temmuz 1334 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, Ankara vilayetine bir telgraf çekmiştir. Çekilen telgrafa göre jandarma olarak görevini yapan Hasan öldürülmüştür. Cinayetin kim tarafından işlendiği araştırılırken, Hasan'ın yakınları cinayeti Kemal isimindeki birinin işlediği ihbarını yapmıştır. Yapılan ihbar neticesinde Kemal yakalanarak sorguya çekilmiştir. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti, vilayetten soruşturmanın en kısa zamanda tamamlanarak sonucunun kendilerine bildirilmesini, ayrıca müşteki ve şahitlerin de isimlerini istemiştir.¹³⁶

5 Şubat 1918/5 Şubat 1334 tarihinde Yozgat İstinaf Mahkemesi'nden bir tevkif müzekkeresi çıkarılmıştır. Sivri Köyü'nden Zeynel adında birinin öldürülmesi ile suçlanan

¹³⁴ BOA, DH EUM 6 Şb 33/9.

¹³⁵ BOA, EUM AYŞ, 14/32.

¹³⁶ BOA, DH ŞFR 102/104.

ve firarda bulunan, Güller karakol kumandanlığında ikamet eden, karakol kumandanı Osman hakkında tevkif müzekkeresi ilgili makamlara yollanarak, ismi geçen şahsın görüldüğü yerde tutuklanmasını istemiştir.¹³⁷

Cinayetlerin yanı sıra ölümlerin bazıları da insanların yanlışlıkla kendisini öldürmesinden ya da aile yakınlarının öldürmesi sonucu olmuştur. Özellikle silahı kurcalayan, temizlemeye çalışan ve çeşitli sebeplerle silahla uğraşan kişiler böyle bir akıbetle daha sık karşılaşmışlardır. Bu duruma örnek bir olay Yozgat'ın kuzey doğusunda üç saatlik mesafede bulunan Topaç Köyü'nde 13 Mayıs 1919/13 Mayıs 1335 tarihinde, Salı gününde ezani saat dokuz civarında yaşanmıştır. Turan oğlu isminde bir vatandaş evinde bulunan tabancayı duvara asmak isterken, tabanca yere düşmüş ve ateş almıştır. Ateş alan tabancanın mermisi evde bulunan beş yaşındaki oğlu Kamil'e isabet etmiş ve çocuğun vefat etmesine sebep olmuştur.¹³⁸

Ankara vilayetinin, Dâhiliye Nezareti'ne 29 Mayıs 1919/29 Mayıs 1335 tarihinde göndermiş olduğu bir raporun ilk maddesi bir cinayet vakası ile ilgilidir. Mayıs'ın on beşinde, Yozgat'ın yedi saat güneyinde bulunan Başköprü Köyü'nde kim tarafından öldürüldüğü meçhul olan bir ceset ihbarı alınmıştır. İhbarın akabinde jandarma bölük kumandanı Adil Efendi ile Bidayet Mahkeme Savcısı Osman Efendi cinayeti araştırmak için bölgeye intikal etmiştir. Adil Bey ve Osman Bey olayı tahkik etmişler ve cinayeti çözmüşlerdir. Yozgat'ın Güzeller Köyü'nden Ali, Boğazlıyan'ın Cavlak Köyü'nden Muhacir Simar ve iki arkadaşı olmak üzere toplam dört kişi Başköprü Köyü'ne gelmişlerdir. Başköprü ahalisinden İsmail isimindeki şahıs çayırda atını otlatırken bu dört kişi gelerek İsmail'in atını zorla alıp götürmek istemişlerdir. Ancak olaya şahitlik eden diğer köy ahalisinden insanlar olaya müdahale etmişler ve atı vermemişlerdir. Köylülerin mukavemeti karşısında Ali, Simar ve arkadaşları köyden kaçmışlardır. Ancak köylüler peşlerine düşmüşler ve hırsızlık yapmak isteyen bu şahısları yakalamaya çalışmışlardır. Kovalamanın sonucunda köylüler ile hırsızlar arasında çatışma çıkmış ve Hanefi isminde ki köylü öldürülmüştür. Ayrıca Hanefi'nin atı da gasp edilmiştir. Köylüler çatışmanın akabinde, köyüne dönerek jandarmaya haber vermişlerdir. Katillerin yakalanması için takip müfrezesi yola çıkmış ancak şahıslar yakalanamamış ve Çorum'un Mecidözü

¹³⁷ BOA, DH EUM VRK 23/88.

¹³⁸ BOA, DH EUM AYŞ 9/15.

bölgesine doğru kaçtıkları anlaşılmıştır. Durumla alakalı ilgili makamlar uyarılmış ve Boğazlıyan'dan da ayrıca bir takip müfrezesi katilleri yakalamak için yola çıkartılmıştır.¹³⁹

Aynı raporun üçüncü maddesi bir kadın cinayeti ile alakalıdır. Olay 24 Mayıs 1919/24 Mayıs 1335 cumartesi günü Akdağmadeni ilçesine bağlı Davulbaz Köyü'nde meydana gelmiştir. İlçe merkezindeki İbrahim Ağa Mahallesi'nde yaşayan Hasan Çavuş oğlu Karabey isimli şahıs vefat etmiştir. Eşinin ölmesi üzerine karısı, çocuğunu da alarak Davulbaz Köyü'nde bulunan evine yerleşmiştir. Kocası olmadığı için korumasız kalan kadın hırsızların hedefi olmuştur. Gece saat on civarında iki meçhul şahıs, kadının evine gelerek, geçimini sağladığı bir manda ve ineği çalmaya teşebbüs etmişlerdir. Ancak evde bulunan beş yaşındaki çocuk annesini uyandırarak durumdan haberdar etmiştir. Kadın, geçimini sağladığı hayvanlarını kurtarmak için hırsızlara direnmiştir. Ancak gözü dönen caniler kadını zorla evin dışına çıkarmışlar ve ellerini kollarını bağlayıp bir süre darp ettikten sonra bıçakla kadını öldürmüşlerdir. Sabah saatlerinde olay duyulur duyulmaz jandarma olay bölgesine intikal etmiştir. Evin etrafında yapılan araştırmada ayak izlerine rast gelinmiştir. İki kişi olduğu anlaşılan katillerin ayak izlerinden biri çarık diğerinin fotin olmasından dolayı şehir ahalisinden olduğu tahmin edilmiş ve soruşturma bu yönde devam ettirilmiştir.¹⁴⁰

2.5. HIRSIZLIK, GASP VE YARALAMA OLAYLARI

Hırsızlık, malvarlığına karşılık işlenen bir suç olup; “çalma, arakçılık, başkasının taşınabilir mallarını, onun isteği ve onayı olmaksızın kendi çıkarı ve yararı için alma” anlamına gelmektedir.¹⁴¹ Gasp ise, başkasına ait bir malın cebir veya tehdit kullanılarak alınmasıyla oluşur.¹⁴² I. Dünya Savaşı yıllarında Yozgat'ta da Anadolu'nun diğer şehirlerinde olduğu gibi hırsızlık, gasp ve yaralama olayları meydana gelmiştir. Hırsızlık olayları genelde gece saatlerinde evlere girmek suretiyle yahut gündüz şahıslara saldırarak gerçekleştirilmiştir. Hırsızlık ve gasp olayları esnasında karşı tarafın mukavemet gösterdiği ve iki taraftan biri ya da her iki tarafın da yaralandığı olaylar yaşanmıştır.

Hırsızlık olaylarının yaygın olan çeşitlerinden biri posta taarruzlarıdır. Daha önce de bahsedildiği üzere, mektup ve çeşitli eşyaların yanında yüklü miktarda nakit ve değerli

¹³⁹ BOA, DH EUM AYŞ 10/55.

¹⁴⁰ BOA, DH EUM AYŞ 10/55.

¹⁴¹ Banu Taylar, *Türk Ceza Kanunu'nda Hırsızlık Suçu*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 3.

¹⁴² www.tdk.gov.tr, erişim tarihi ve saati: 06/08/2016-19:03.

taşlar taşıma ihtimali bulunan posta arabaları, hırsızların hedefi olmuştur. 7 Eylül 1916/25 Ağustos 1332 tarihinde, günümüzde Kırıkkale dâhilinde bulunan Keskin Nahiyesi'nden, Yozgat cihetine gitmekte olan ve oldukça yüklü miktarda nakit bulunan posta arabasına yedi kişilik bir hırsız grubu silahlı olarak taarruz etmiştir. Ancak posta arabalarının yanında silahlı jandarmalar da bulunduğundan çatışma çıkmış ve başarılı olamayacaklarını anlayan hırsızlar olay yerinden kaçmıştır. Dolayısı ile hırsızlık teşebbüsü başarılı olamamıştır. Yozgat Mutasarrıflığı olayın yaşanmasından sonra posta arabalarına daha fazla jandarmanın takviye edilmesi için, Ankara vilayetinden istirhamda bulunmuştur.¹⁴³

Yozgat ile günümüzde Kırıkkale'ye bağlı olan Keskin ilçesi arasında asayiş bozukluğu olduğu ihbarı üzerine Dâhiliye Nezareti'nin emriyle mülkiye müfettişlerinden Nedim Bey bölgeye giderek tahkikat yapmıştır. Asayiş bozukluğunun neden ve nasıl olduğuna dair araştırmalarını tamamlayan Nedim Bey 23 Kasım 1916/10 Teşrinisani 1332 tarihinde nezarete durum ile alakalı bir telgraf göndermiştir. Telgrafa göre Yozgat ile Keskin arasında olup, Kırşehir'in Mecidözü Kazası dâhilinde, Yozgat'a on iki saat mesafede "Sekili" adında bir köprü bulunmaktadır. Köprü üzerinden geçmek isteyen vatandaşlar, Mecidözü Kürtleri tarafından soyulmaktadır. Eşkıyalar, köprünün başını mesken tutup, gelip geçen vatandaşlardan haraç kesmekte, eşyalarını ve paralarını gasp etmektedirler. Bu yüzden insanlar soyulmakla kalmamış can güvenlikleri de tehlikeye düşmüştür. Mülkiye müfettişi Nedim Bey duruma çare olarak şu önerileri getirmiştir: Sekili Köprüsü'nün bulunduğu köye üç saat mesafede bulunan Yeni Han ile Sekili ve Balâ arasında bulunan Güzel Osmanlı Köyü'nde birer karakolhane tesis edilmelidir. Bu karakollara yeteri sayıda asker konulmalı ve iaşeleri sağlanmalıdır. Ayrıca Yozgat'taki Saray Köyü askerleri ile Keskin jandarma bölüğü askerleri yol üzerinde devamlı devriye gezmelidir. Yine köprüye bir buçuk saat mesafede bulunan Evcî Köyü'nde bir asker bölüğü bulunmakta ise de bir işe yaramamaktadır. Bu yüzden buradaki askerler Sekili'ye sevk edilmelidir. Ayrıca Mecidözü Kazası'nda bulunan askerler doğrudan Yozgat tabur kumandanlığına bağlanmalıdır. Bu sayede maksat daha çabuk hâsıl olacağı gibi işler daha pratik ve seri bir şekilde çözülecektir.¹⁴⁴ Nedim Bey'in soygunculara karşı öne sürmüş olduğu tedbirler nezaretçe de uygun görülmüş ve Dâhiliye Nazırı Talat Paşa 13 Aralık 1916/30 Teşrinisani 1332 tarihinde Jandarma Genel Kumandanı Rasim Bey'e telgraf

¹⁴³ BOA, DH EUM 5 Şb, 28/42.

¹⁴⁴ BOA, DH EUM 6 Şb 11/49.

çekerek, Nedim Bey'in tavsiyeleri doğrultusunda gerekli tedbirlerin alınmasını emretmiştir.

Dâhiliye Nezareti 1916/1332 yılı Aralık/Kanunievvel ayı tarihinde bir ihbar almıştır. Alınan ihbara göre, Yozgat sancağında orduya ve hazineye ait tohumluk ve kuru sebze devlet memurlarına dağıtılmaktadır. Ancak devlet malı olan bu zahirenin, memurlara dağıtılmasına dair nezaretçe ya da vilayet tarafından verilen bir emir olmadığı gibi Ankara vilayetinin olaydan haberi bulunmamaktadır. Olay üzerine sancağa giden Ankara vali vekili Sadık Bey, ilgili makamlara tohumlukların ve kuru sebzenin kimlere neden ve nasıl dağıtıldığını sormuş ise de memurların büyük bir kısmına böyle bir şeyin dağıtılmadığı gibi zahirenin de ortada olmadığını görmüştür. Anlaşılacağı üzere, tohumluklar ve kuru sebze bazı memurlar tarafından alıkonulmuş ve başka memurlara dağıtılmış gibi gösterilmiştir. Kısacası bir sebze yolsuzluğu ve hırsızlığı yapılmıştır. Ankara vali vekili Sadık Bey 12 Kasım 1916/30 Teşrinievvel 1330 tarihinde, Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekerek konu ile alakalı derhal bir soruşturma başlatılmasını, şu an Çorum'da bulunan mülkiye müfettişi Fuat Bey'in Yozgat'a gönderilerek bu soruşturmayı yürütmesini istemiştir.¹⁴⁵

Hırsızlık olaylarından bazıları da bizzat devlet memurları, hatta sancak yöneticileri olan mutasarrıflar tarafından yapılmıştır. Görevini kötüye kullanan bu kişiler bazen devletin kasasını boşalttığı gibi, bazen de yönettiği şehrin halkından para, zahire toplayarak zimmetine geçirmeye çalışmışlardır. Bu duruma bir örnek 1917/1332 senesinde Yozgat'ta yaşanmıştır. Yozgat eşrafından Hayri Paşazade Osman Nazım tarafından Harbiye Nezareti'ne bir ihbar telgrafı çekilmiştir. Çekilen telgrafa göre; Maraş'a tayini çıkan Yozgat Mutasarrıfı Ata Bey adındaki kişi, belediye başkanı Ahmet Bey ve Sorgun ilçesi müdürü Recai Efendi ile birlikte yolsuzluk ve hırsızlık yapmışlardır. Halkın çok ihtiyacı olmasına rağmen çok düşük bir ücret karşılığında halktan zorla elli bin şinik buğday, külliyetli yağ ve çeşitli zahire toplanmıştır. Toplanan zahirenin Recai Bey vasıtasıyla elden çıkarılacağı ve nakit paraya çevrileceği, bu iş yapıldıktan sonra da Yozgat'ı terk edecekleri belirtilmiştir. Hayri Paşazade telgrafında bu yüzden özellikle Recai Bey'in kesinlikle Sorgun'dan ayrılmaması, ayrıca mutasarrıf ve belediye başkanı hakkında da soruşturma açılmasını istemiştir.¹⁴⁶ [EK 5]

¹⁴⁵ BOA, DH ŞFR 574/111.

¹⁴⁶ BOA, DH İ UM EK 82/16. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti İdare-i Umumiye Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

Harbiye Nezareti olayı, Dâhiliye Nezareti'ne bildirmiştir. Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, Ankara Valisi Reşit Bey'e bir telgraf çekerek, hırsızlığın önlenmesi için, mutasarrıf ve belediye başkanı hakkında soruşturma başlatılmasını, ayrıca Sorgun Nahiye Müdürü Recai Bey'in de soruşturma tamamlanana kadar kesinlikle görevinin başından ayrılmamasını emretmiştir.¹⁴⁷

Buna benzer bir olay Mayıs 1918/1333 tarihinde yaşanmıştır. Yukarıdaki olay kadar geniş çaplı olmasa da Ömer imzasıyla dâhiliye nezaretine çekilen telgrafta mahalli hükümet tarafından halktan zorla para toplandığı, halkın bu parayı vermekte zorlandığı, bu yüzden karşı çıktığı ve memurlar ile halk arasında sürtüşme yaşandığı belirtilmiştir. İnsanların bu parayı ödemek için öküzlerini satmak zorunda kaldıklarını, bu parayı vermekle mükellef olup olmadığını sormuş ve eğer zorunlu değil ise mahalli hükümetin uyarılmasını istemiştir.

Dönemin Dâhiliye Nazırı Talat Paşa, Ankara valisi Süleyman Bey'e bir telgraf çekerek, olayın doğru olup olmadığını araştırılmasını, eğer doğru ise böyle bir uygulamaya giden memurların acele cezalandırılmasını, halk ile devletin karşı karşıya getirilmemesine özen gösterilmesini istemiştir.¹⁴⁸

Yine bir hırsızlık olayı hatta gasp diye nitelendirilebilecek bir olay Yozgat'ın Saray Köyü'nde yaşanmıştır. Olayı ilginç kılan, öz evlatlar tarafından babasının mallarına yönelik bir hırsızlık olmasıdır. Saray Köyü'nde yaşamakta olan Emiroğlu Seyfullah adındaki bir şahıs 1 Mart 1917/1 Mart 1333 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekmiştir. Çekilen telgrafa göre, evlenip kendi yuvalarını kuran ve artık bakmakla yükümlü olmadığı Edhem ve Nazif isimlerindeki oğulları, daha önce ordu hizmetinde de kullanılan develerini gasp etmiştir. 11 adet devesi üzerlerinde zahire yüklü iken yolda bu iki oğlu tarafından çobanın elinden zorla alınmıştır. Askerlik çağı gelen ve orduya çağrılan bu iki genç, askerlik görevini tecil ettirebilmek için develerden 8 tanesini Akdağmadeni askerlik şubesine götürerek demirbaş olarak kayıt ettirmişlerdir. Geriye kalan 3 deveyi de Akdağmadeni eşrafından Bahri Bey'e¹⁴⁹ satmışlardır. Seyfullah Efendi, telgrafında

¹⁴⁷ BOA, DH İ UM EK 82/16.

¹⁴⁸ BOA, DH İ UM 3/1.

¹⁴⁹ Akmağdeni'nde doğan Bahri Bey, Sivas Kongresi'nde Yozgat delegesi olarak bulunmuş, ayrıca Akmağdeni'nde Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni kurarak başkanlığını yapmıştır. Son Osmanlı Mebusan Meclisi'ne Yozgat mebusu olarak seçilmişse de İstanbul'un işgali üzerine BMM'de Yozgat mebusluğunu devam ettirmiştir. Daha sonra iç isyanların bastırılmasında görev almış ve Samsun İstiklal Mahkemesi azalığı da yapmıştır. bkz. Fahri Çoker, Türk Parlamento Tarihi, Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. Dönem III. Cilt, TBMM Vakfı Yayınları, Ankara, 1999, s. 979.

seferberlik başladığından beri orduya dört bin liralık davar, deve ve zahire bağışladığını, bu hizmetlerinden dolayı bir beklenti içinde olmadığını ancak gasp edilen bu develeri askerlik şubasından istemesine rağmen muhatap bile alınmadığını söylemiştir. Bu yüzden doğrudan Dâhiliye Nezareti'ne telgraf çektiğini ve sorunun çözümü için yardım edilmesini istemiş, develerinin iadesi ve çocuklarının cepheye sevk edilmesi istirhamında bulunmuştur.¹⁵⁰

Seyfullah Efendi'nin telgrafına 16 Nisan tarihinde cevap verilmiştir. Verilen cevapta, demirbaş kaydedilen develerin üçüncü orduya sevk edildiği dolayısıyla kendisine iadesinin mümkün olmadığını söylenmiştir. Ayrıca Bahri Bey'e satılan üç devenin de askerlik şubesi ile bir alakası olmadığını, dolayısı ile bu üç deve ile ilgili hakkını araması için mahkemeye başvurması gerektiği belirtilmiştir.¹⁵¹

Asker firarileri de sıklıkla hırsızlık olaylarına karışmışlardır. Firar eden askerler, barınma ve gıda gibi ihtiyaçlarını gidermek için özellikle gece saatlerinde evleri basarak, para ve değerli eşyalar ile çeşitli zahireyi gasp etmişlerdir. Bu esnada ev sahiplerinin mukavemeti olursa ise gasp olayının ölüm ile sonuçlandığı vakalar olmuştur. Asker firarileri ise ya cepheden kaçmış ya da o dönemde trenlerin çok süratli olmaması nedeniyle cepheye sevk edilenler silahlarıyla beraber trenden atlamak suretiyle firar etmişlerdir. Bu olaya verilebilecek örneklerden bir tanesi 16 Ağustos 1917/16 Ağustos 1333 tarihinde Yozgat'ın Hamzalı Köyü'nde meydana gelmiştir. Hapishanede cezasını çekmekte olan birkaç mahkûm cepheye sevk edilirken firar etmişlerdir. Ardından gıda ve para ihtiyaçlarını karşılamak için Hamzalı Köyü'nden Mehmet Ali ve Hacı Hasan'ın evini basmışlardır. Evden altı yüz lira nakit para, çeşitli eşya ve zahireyi gasp etmişlerdir. Mehmet Ali ve Hacı Hasan Dâhiliye Nazırı Talat Paşa'ya bir telgraf çekerek durumu bildirmişler, bütün ziraatlarının ortada kaldığını ayrıca hayatlarının da tehlikede olduğunu, bu yüzden suçluların cezalandırılması istemişlerdir.¹⁵²

Gasp olayı nezaret tarafından değerlendirilmiş ve Ankara vilayetinden firar eden askerler hakkında görüş sorulmuştur. Ankara Valiliği 14 Kasım 1917/14 Teşrinisani 1333 tarihinde firari askerler hakkında rapor mahiyetinde bir telgrafı Dâhiliye Nezareti'ne çekmiştir. Telgrafta ki bilgilere göre vilayet özellikle hapishanede tutuklu bulunan mahkûmların cepheye sevk edilmesinden oldukça muzdariptir. Zira mahkûmlar hapishaneden çıktıktan sonra cepheye sevk edilirken yolda silahlarıyla beraber firar

¹⁵⁰ BOA, DH İ UM EK 32/19.

¹⁵¹ BOA, DH İ UM EK 32/19.

¹⁵² BOA, DH EUM 6 Şb, 25/37.

ediyorlardı. Firari bu askerler Yozgat ve vilayetin çeşitli yerlerinde soygunculuk, gasp yağma işlerine karışıyordu. Üstelik mahkûmların askere giderken firar etmeleriyle, firarilerin sayısı askere gidenlerin sayısını geçmişti. Yozgat dâhilinde bulunan jandarmaların sayısı itibariyle bunları yakalamaya gücü yetmiyordu. Ankara vilayeti mahkûmların cepheye sevk edilmesinin yarar yerine zarar verdiğini ve bu uygulamadan derhal vazgeçilmesi gerektiği yönünde görüş bildirmiştir.¹⁵³ Ankara vilayetinin bu görüşüne rağmen, devletin yoğun asker ihtiyacından dolayı mahkûmların mecburen cepheye sevkinin devam ettiğini biliyoruz.

Gasp olaylarından biri de 1 Mart 1918/1 Mart 1334 tarihinde Süleymanlı nahiyesinde meydana gelmiştir. Süleymanlı günümüzde Yozgat'ın Yerköy ilçesine bağlıdır. Tahsildar Sami Efendi adında biri yanındaki yardımcısı ile birlikte muhtemelen vergi tahsili için bulunduğu Nefs-i Kebir karyesinde gaspa uğramıştır. Sekiz kişilik silahlı bir grup Sami Efendi'nin yanında bulunan öküzleri ve merkepleri zorla almaya kalkışmıştır. Üstelik Sami Efendi'nin yanında üç kişilik jandarma müfrezesi bulunmaktadır. O dönemde bu eşkıyalar jandarmanın koruması altındaki vergi memurlarına dahi saldırmak cesaretini gösterebilmişlerdir. Ancak Sami Efendi ve mahiyetindeki jandarmalar, hırsızlara mukavemet göstermişler ve fişekleri bitinceye kadar çatışmışlardır. Çatışma esnasında Sami Efendinin kullanmış olduğu at telef olmuş, jandarmalardan Yusuf yüzünden ve ayağından yaralanmıştır. Hayvanları gasp etmek isteyenler ise yoğun mukavemet karşısında Yozgat'ın Hancı Köyü istikametine kaçmışlardır. Bu kişilerin yakalanması için civardaki makamlara bilgi verildiği gibi, kaçma ihtimallerinin bulunduğu Keskin kazası kaymakamlığına da telgraf çekilmiştir.¹⁵⁴

Diğer bir gasp olayı 16 Mayıs 1918/16 Mayıs 1334 tarihinde Akdağmadeni'ne bağlı Güllük Köyü'nde meydana gelmiştir. Güllük Köyü, ilçe merkezine yürüyerek üç saat mesafede bulunmaktadır. Bu köyde ikamet eden Hacı Vasıl isimdeki bir şahsın evini gece saatlerde silahlı sekiz kişi basmıştır. Eve giren silahlı hırsızlar, evi yağmaladıktan sonra eşyaların büyük bir kısmını ve evde bulunan nakit paraları gasp etmiştir. Ayrıca Hacı Vasıl'ı da yaralamışlardır. Olayın duyulmasından sonra adli makamlar tahkikata başlamış ve suçluların kimliklerini tespit etmiştir. Jandarma Hacı Vasıl'ın evini yağmalayanlardan Kerem(?) Köyü'nde oturan Bekir oğlu Ali ve Sava Pavliyodek evi basılarak yakalanmıştır. Evde yapılan aramada bu kişilerin farklı yerlerde olan hırsızlık olaylarına karıştıkları

¹⁵³ BOA, DH EUM 6 Şb, 25/37.

¹⁵⁴ BOA, DH EUM 6 Şb, 38/24.

anlaşılması olup, evlerinde çalınan birçok eşya bulunmuştur. Bu eşyalardan sahipleri bulunabilenler, sahiplerine iade edilmiş, kime ait olduğu tespit edilemeyen eşyalar da jandarma karakoluna götürülmüştür. Yine hırsızlardan kimliği tespit edilen Veli isimindeki şahıs, köyünde bulunamamış ve firar ettiği anlaşılmıştır. Bu kişinin yakalanması için kaçması muhtemel yerlere bilgi verilmiştir.¹⁵⁵

17 Ocak 1918/17 Kanunisani 1334 Tarihinde Yozgat İstinaf Mahkemesi tarafından bir tevkif müzekkerisi çıkartılmıştır. Çıkarılan müzekkereden anlaşıldığına göre Emerek Köyü'nde oturan Muhacir Sadullah isimindeki bir şahıs, yüklü miktarda para ve eşya çalmak suretiyle gasp suçuna karışmıştır. Aynı zamanda cinayet şüphelisi de olan Sadullah hakkındaki müzekkere, ilgili makamlara gönderilerek, görüldüğü yerde tutuklanması ve en yakın askeri makama teslim edilmesi istenmiştir.¹⁵⁶

2 Nisan 1919/2 Nisan 1335 tarihinde Ankara Valiliği'nin, Dâhiliye Nezareti'ne çekmiş olduğu bir telgrafa göre Boğazlıyan'da bir gasp olayı yaşanmıştır. Halil, Pınarlı Mustafa ve Hacı Ali isimlerinde üç şahıs, ilçede bulunan bir dükkândaki ticari eşyaları gasp etmiştir. Gasp olayı gerçekleşirken, Halil bir kişiyi de öldürmüştür. Olayın yaşanmasının akabinde, jandarma takibe çıkmış ve katil Halil ile arkadaşları silahları ile birlikte yakalanmıştır.¹⁵⁷

Ankara Valiliği, 28 Nisan 1919/28 Nisan 1335 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne vilayet genelinde yaşanan asayiş olayları ile alakalı 6 maddelik bir rapor göndermiştir. Bu raporda vilayet genelinde olan cinayet, gasp, yaralama ve hırsızlık gibi olaylar yer almıştır. Ancak Ankara vilayetinin genelinde olan olaylar değil, Yozgat sancağındaki olaylar çalışmamızın konusu olduğu için bu rapordaki üç madde bizi ilgilendirmektedir.

Raporda Yozgat'ta meydana gelen ilk olay bir gasp meselesidir. Nisan'ın yirmi ikinci günü Yozgat'ın batısında üç saatlik mesafede bulunan Topaç Köyü'nde, atlı ve silahlı olan dört şahıs, sürü başında hayvanları otlatan çobanların ellerini ve ayaklarını bağlayarak on beş yük hayvanını gasp ederek götürmüşlerdir. Gaspın duyulmasının ardından, hırsızların peşine kuvvetli ve tecrübeli bir müfreze gönderilmiştir.¹⁵⁸

¹⁵⁵ BOA, DH EUM 6 Şb 38/24.

¹⁵⁶ BOA, DH EUM ADL, 48/29.

¹⁵⁷ BOA, DH EUM AYŞ 14/33.

¹⁵⁸ BOA, DH EUM AYŞ 6/46.

Raporda yer alan ikinci olay, Akdağmadeni’nde geçmektedir. O dönemde ilçe merkezinde yoğun Rum nüfusu bulunmaktaydı. Nisan ayı Paskalya dönemine geldiği için, Rumlar bayram havası içindeydi ve bayramlarını kutlarken silah ve patlama sesleri eksik olmazdı. Bu durum bir güvenlik zafiyetine neden olmakta, yaralanma hatta ölümler görülebilmekteydi. Rumlardan bir şahıs balık tutmak için kullanılan yüklü miktarda dinamiti, eğlenmek maksadıyla patlatmaya yeltendiği esnada ilçede gezmekte olan devriyeler tarafından fark edilmiştir. Devriyeler hemen şahsı dinamitleri patlatmadan yakalamış ve karakola götürürken yolda bir grup Rum vatandaşa denk gelmişlerdir. Bu vatandaşlar, yakalanan kişiyi kendi milliyetlerinden olması hasebiyle savunmuşlar ve devriyelerin elinden almayı başarmışlardır. Devriyelerin elinden kurtulan kişi hemen olay mahallinden firar ederek kaçmıştır. Takviye kuvvetlerin gelmesiyle bu sefer de kaçan şahsa yardım eden Rum vatandaşlar tutuklanarak mahkemeye sevk edilmişlerdir.¹⁵⁹

Üçüncü olay, Ermeni eşkıyalar hakkındadır. Erzurum’un Oltu ilçesinden muhacir olarak gelip Akdağmadeni’nin Terzili Köyü’ne yerleşen Hafız oğlu Hüseyin, Ali oğlu Veysel, Ahmet oğlu Kamil, Mahmut oğlu Mustafa ve Süleyman oğlu Osman, köylerinden Akdağmadeni ilçesine alışveriş yapmak için yola çıkmışlardır. Ancak ilçe merkezine varmadan Özer Köyü civarında silahlı dört Ermeni eşkıya tarafından yolları kesilmiştir. Eşkıyalar, bu şahısların ellerinde bulunan tüm nakit parayı almışlar, ardından firar etmişlerdir. Mezkûr şahısların jandarmaya haber vermeleri üzerine, eşkıyaların yakalanması için peşlerine müfreze gönderilmiştir.¹⁶⁰

Yozgat’ta meydana gelen diğer bir hırsızlık olayı Yozgat Hapishanesi’nde yaşanmıştır. Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı’nda, doğu cephesinde savaştığı Rusya’dan ele geçirdiği esirleri Anadolu’nun çeşitli yerlerine göndermiştir. Bunlardan bir tanesi de Rus yüzbaşısı Prens Mehmet Kamil Han’dır. Kamil Han, Yozgat Hapishanesi’nde esir iken, kendi iddialarına göre, üç yüz ruble değerinde bir saat ile günleri gösteren altın bir saati, gardiyan İsmail Hakkı Bey tarafından alınmış bir daha da geri verilmemiştir. Kamil Han durumu hapishane müdürlüğüne bildirmiş ve saatlerini geri istemiştir. Bunun üzerine hapishane müdürlüğü tarafından olay tahkik ettirilmiş ve İsmail Hakkı Bey sorguya çekilmiştir. İsmail Bey sorgusunda böyle bir saat almadığını, Rus yüzbaşısının yalan söylediğini belirtmiştir. Soruşturmanın salahiyeti açısından İsmail Hakkı Bey, Yozgat maliye tahsildarlığında polis memuru olarak görevlendirilmiştir.

¹⁵⁹ BOA, DH EUM AYŞ 6/46.

¹⁶⁰ BOA, DH EUM AYŞ 6/46.

Soruşturma İsmail Bey lehine sonuçlanacak iken, Komiser Muavini Haydar isminde biri, soruşturma komisyonuna bir ihbarda bulunmuş ve saatlerin İsmail Hakkı Bey’de olduğunu ve birini sattığını, günleri gösteren diğer saati de kendisinin kullandığını söylemiştir. Mutasarrıflık, soruşturma komisyonuna bir yazı göndererek İsmail Bey’in yeniden soruşturulmasını ve saatlerin ne olursa olsun kendisinden alınmasını istemiştir. İsmail Bey, tekrar sorguya çağırılmıştır. Soruşturma esnasında suçunu itiraf etmiş saatleri sattığını ve kendisinde kesinlikle olmadığı yönünde ifade vermiştir.¹⁶¹ Dolayısı ile Rus Yüzbaşı Prens Mehmet Kamil Han’ın iddialarının doğru olduğu anlaşılmıştır. Ancak konu ile alakalı başka bir belge olmadığı için, mağdur şahsın ne şekilde zararının tazmin edildiği ve İsmail Hakkı Bey’e ne ceza verildiği meçhul kalmıştır.

13 Mayıs 1919/13 Mayıs 1335 tarihinde Sorgun’un Cumalı Köyü’nden Hasan oğlu Ahmet, Musa oğlu Dursun ve Mehmet oğlu Bekir isimdeki vatandaşlar Çorum’a zahire almak için yola çıkmışlardır. Yollarına devam ederken Sorgun’un Bulanık Köyü’nde yolları meşhur eşkıyadan Dayolgalı Kürt Kel İhsan oğlu İsmail ve altı adamı tarafından kesilmiştir. Zahire almak için yola çıkan kişilerin üzerlerinde bulunan paraları, altlarındaki merkepleri ve çeşitli eşyalarını gasp etmişlerdir. Gasp olayı gerçekleştikten sonra kendi bölgelerine dönen mezkûr çete, yolda takip müfrezelerine tesadüf etmiştir. Müfreze ile çete arasında meydana gelen çatışmada Hamit oğlu Musa ve Kulaksız Bekir oğlu Mustafa canlı olarak ele geçirilmiştir. Ancak müfrezenin asıl hedefi Dayolgalı Çerkez’dir. Zira Dayolgalı Çerkez meşhur bir eşkıya olup halk üzerine büyük korku salmış bir isimdir. Ankara vilayetinin, Dâhiliye Nezareti’ne vermiş olduğu bilgide Dayolgalı’nın yakalanmasının an meselesi olduğu ifade edilmiştir.¹⁶²

14 Mayıs 1919/14 Mayıs 1335 tarihinde ezani saat ile dokuz civarında Boğazlıyan’ın sekiz saat kuzeyinde bulunan Seyyah Köyü’nde bulunan Tahir Baha ile Hurşit Baha’nın evleri basılmıştır. Bu kişilerin evini basanlar altı kişi olup isimleri şu şekildedir: Yozgat’ın Kızılılıkca Nâhiyesi’nin Arifiye Köyü’nden Yusuf Bahâoğullarından Hafız Kamiloğlu Rıza ve Güzelli Köyü’nden Kara Hasan’ın biraderi ile Boğazlıyan’ın Kumkapı Köyü’nden olup Güzellik’de ikamet eden Ebramoğlu Serkis ve Kara Mıkırdıoğlu Kirkor, Artinoğlu Serkis ve Aramoğlu Leon’dur. Silah kuşanmış bir şekilde evi basan bu kişiler, Tahir Baha’yı birkaç yerinden bıçakla ağır bir şekilde yaralamıştır.

¹⁶¹ BOA, DH EUM ECB 25/37. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemi Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

¹⁶² BOA, DH EUM AYŞ 9/15.

Tahir Baha'nın bir atını ve silahını da gasp etmişlerdir. Hurşit Baha'nın ise otuz beş altını ile üç bin kuruş parasını, dört halı, heybe, altı kilim, seccade ve birçok eşyalarını daha gasp ederek firar etmişlerdir.¹⁶³

23 Mayıs 1919/23 Mayıs 1335 tarihinde Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesine bağlı Karamağara¹⁶⁴ Nahiyesi'nin Divanlı Köyü'nde Arif oğlu Hacı ile Dursun oğlu Ethem sebebi bilinmeyen bir olaydan dolayı tartışmışlardır. Tartışma şiddetlenince Hacı üzerinde bulunan bıçakla, Ethem'i ağır bir şekilde yaralamıştır. Olayın duyulması üzerine Peyk¹⁶⁵ jandarma karakol kumandanı Hacı'yı yakalamış ve hazırlanan belgelerle beraber mahkemeye sevk etmiştir.¹⁶⁶

Ankara Vilayeti 2 Haziran 1919/2 Haziran 1335 tarihinde, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne 4 maddeden oluşan bir asayiş raporu daha göndermiştir. Raporda Ankara vilayeti genelinde olan olaylar yer aldığı için biz yine Yozgat'ı ilgilendiren ilk üç maddesini inceleyeceğiz.

Rapordaki birinci madde bir kişinin zehirlenerek öldürülmesi meselesidir. Mayıs ayının yirmi beşinci günü Sorgun nahiyesinin Kürd Nuh Köyü'nde bir cinayet yaşanmıştır. Hasan oğlu Mehmet isimli şahıs, eşi Dudu tarafından zehirletilerek öldürülmüştür. Yapılan tahkikatta cinayetin azmettiricisinin Dudu çıkması üzerine kadın tutuklanarak adli makamlara teslim edilmiştir.¹⁶⁷

Raporda yer alan ikinci olay ise bir gasp meselesidir. Mayıs ayının yirmi beşinci günü Boğazlıyan'ın Çakmak Köyü'nden Barum oğlu Ohannes adında biri Kayseri'ye ticaret maksatlı gitmiş ve yirmi bin kuruş değerinde mal alarak tekrar Boğazlıyan'a doğru yola çıkmıştır. Ancak köyüne varmadan Yazıcıni Köyü'nde önünü isimleri meçhul dört silahlı şahıs kesmiş ve tüm mal ve nakit parası ile bindiği merkebi bile zorla alarak kaçmışlardır. Ohannes perişan ve üzüntülü bir halde jandarma karakol kumandanlığına gelerek şikâyetle bulunmuştur. Olay üzerine bir bölük jandarma derhal hırsızların peşine düşmüş bölüğü de bizzat karakol kumandanı idare etmiştir.¹⁶⁸

Rapordaki son olay ise gasp ve gasp gerçekleşirken meydana gelen bir yaralama ve ölüm vakasıdır. Olayı ilginç kılan ise iddialara göre gaspı Rum konsolosluk çalışanlarının

¹⁶³ BOA, DH EUM AYŞ 9/15.

¹⁶⁴ Karamağara günümüzde Yozgat'ın Saraykent ilçesidir.

¹⁶⁵ Peyk, günümüzde Yozgat'ın Sorgun ilçesine bağlı Doğankent belediyesidir.

¹⁶⁶ BOA, DH EUM AYŞ 10/55.

¹⁶⁷ BOA, DH EUM AYŞ 11/27.

¹⁶⁸ BOA, DH EUM AYŞ 11/27.

yapmış olmasıdır. Gasp olayı Mayıs ayının yirmi altıncı günü güneş battıktan sonra saat 6 civarında, Akdağmadeni'nin iki saat güneydoğusunda yer alan Culhalı-Bala yolu üzerinde bulunan Gönüllü Mahallesi'nde meydana gelmiştir. Tenos¹⁶⁹ Kazası'nın Akçakışla Köyü'nden, Akdağmadeni'ne zahire alış verişi yapmak için gelen şahıslar geri dönerken Gönüllü Mahallesi'nde, silahlı Rum konsolosluk çalışanları yollarını kesmiş ve şahısların tüm zahire, eşya ve nakit paralarını zorla almıştır. Hadise meydana gelirken, kargaşadan faydalanan Akçakışlalı bazı şahıslar kaçarak Culhalı Köyü'ne gelmişler ve köylülerden yardım istemişlerdir. Ancak köylüler yardıma geldiklerinde geç kalmışlardı. Zira konsolosluk çalışanları olay mahallinden firar etmişlerdi. Ayrıca köylüler geldiklerinde Akçakışla'lı Hacı Hayri oğlu Şükrü Efendi ile Taşlı oğlu Turan'ın cesetleriyle karşılaşmıştır. Cesetler üzerinde yapılan araştırmada şahısların kurşunla öldükleri anlaşılmıştır. Olayın jandarmaya ihbar edilmesiyle, kuvvetli bir müfreze şiddetli bir takibe başlamıştır. Vilayet olayın sonucunun ayrıca Emniyet-i Umumiye'ye iletileceğini raporda belirtmiştir.¹⁷⁰

Ankara vilayetinin 8 Haziran 1919/8 Haziran 1335 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne gönderdiği bir telgrafta Mayıs ayında vilayet dâhilinde meydana gelen çeşitli olaylar hakkında bilgi vermiştir. Verilen bilgiye göre Yozgat genelinde Mayıs ayında şu olaylar meydana gelmiştir:

- Nafaka meselesinden dolayı beş aylık bir çocuk öldürülmüştür.
- Üç adam yaralama olayı
- On adet basit hırsızlık olayı
- Bir sarhoşluk olayı
- İki silah atmak olayı
- Üç adet darp
- Bir yankesicilik

Bu olaylar zuhur etmiş ise de, suçluların tamamı yakalanmış ve adli makamlara teslim edilmiştir. Bu olaylar ve ufak tefek meseleler dışında kayda değer başka herhangi bir olay yaşanmadığı belirtilmiştir.¹⁷¹

Ankara vilayeti benzer bir raporu 15 Temmuz 1919/15 Temmuz 1335 tarihinde Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne göndermiştir. Rapor dört maddeden mürekkep olup

¹⁶⁹ Tenos kazası günümüzdeki Sivas'ın Şarkışla ilçesidir.

¹⁷⁰ BOA, DH EUM AYŞ 11/27.

¹⁷¹ BOA, DH EUM AYŞ 11/95.

dördüncü maddesi Yozgat ile ilgilidir. Rapora göre Haziran ayında şu olaylar meydana gelmiştir.

- Bir tehdit olayı yaşanmıştır.
- On tane hırsızlık yapılmıştır.
- Kadının birini dağa kaldırılmıştır.
- Bir yan kesicilik olmuştur.
- İki kişi silahla havaya ateş açmıştır.
- Nafia dairesine ait on bir sandık dinamit çalınmıştır. Dinamitleri çalanın gayrimüslim ahaliden iki kişi olduğu anlaşılmış olup, bu iki kişi yakalanarak evraklarıyla beraber mahkemeye sevk.¹⁷² [EK 6]

Yine Ankara vilayeti, Ağustos 1919/Ağustos 1335 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne, vilayet genelinde olan olaylarla ilgili bir bilgi telgrafı çekmiştir. Rapor üç maddeden oluşmakta olup ikinci maddesi Yozgat ile ilgilidir. İkinci maddede Yozgat'ta bulunan bir Ermeni dükkânından Rus tüfeği çalındığı ve hırsızlık yapan kişilerin kısa sürede yakalandığı bildirilmiştir. İkinci maddede yer alan diğer olaylar şunlardır:

- Dört tane basit hırsızlık yaşanmıştır.
- Sekiz kişi çeşitli sebeplerden dolayı darp edilmiştir.
- Bir kişi yıldırım çarpması sonucu vefat etmiştir.
- Silahla havaya ve sağa sola ateş edenler olmuştur.
- Bir yan kesicilik olmuştur.
- Bir adam yaralama vakası görülmüştür.
- Bu olaylara ilaveten Yozgat genelinde Müslüman ahali, gayrimüslim tebaadan alışveriş yapılmamasına dair bir çeşit protesto olayı gerçekleştirmiştir. Ancak devlet bu duruma karşı çıkmış ve halk arasında ayrışmanın meydana geleceğinden çekinerek buna müsaade etmemiştir. Bu yüzden Yozgat'ta bulunan Nizamzade Şevket Efendi mağazası satıcılarından Celal Efendi, bu yönde halkı kışkırttığı için polisler tarafından takibata alınmıştır.¹⁷³

Yozgat dâhilinde yaşanan bir hırsızlık olayı çeşidi de iki şehir arasında seyahat eden yolculara baskın yapmak suretiyle yapılan hırsızlıktır. Yolcular yanlarında nakit para ve eşya taşıdıkları için hırsızların hedefi olmuştur. Özellikle Boğazlıyan ile Kayseri yolu

¹⁷² BOA, DH EUM AYŞ 15/72.

¹⁷³ BOA, DH EUM AYŞ 21/33.

üzerinde ki Derbend ve Gökdere adeta hırsızların mekânı olmuş ve gelen geçen yolcular soyulmuştur. İnsanların bu yol üzerinde can ve mal güvenlikleri kalmamıştır. Kayseri Mutasarrıflığı durumu Boğazlıyan Kaymakamlığı ve Yozgat Mutasarrıflığı'na bildirmiş ve bu yol üzerine jandarma gönderilerek güvenliğin sağlanmasını istemiştir. Boğazlıyan Kaymakamlığı Kayseri'nin isteğini yerine getirmiş ve jandarma göndermiş olmasına rağmen Yozgat Mutasarrıflığı herhangi bir adım atmamıştır. Boğazlıyan Kaymakamlığı'nın tek başına hırsızları def edemediği için devreye Ankara Vilayeti girmiştir. Yozgat Mutasarrıflığı'na bir telgraf çekerek Kayseri ve Boğazlıyan ile irtibatta olmasını, Derbend ve Gökdere'de bulunan hırsız ve eşkıyaların en kısa zamanda tenkillerini ve neticesinin taraflarına bildirilmesini emretmiştir.¹⁷⁴

Yaşanan hırsızlıkların sonucunda, failerin kim olduğu ortaya çıkınca, şüphelilerin firar ettiği görülmüştür. Bu durumda mahkeme tevkif müzekkeresi çıkarmış ve şüphelilerin kaçma ihtimalinin bulunduğu yerlere gönderilerek şahsın görüldüğü yerde tutuklanmasını istemiştir. Buna örnek bir tevkif müzekkeri paylaşmak konunun daha sağlıklı anlaşılmasını sağlayacaktır:

“Yozgad İstinaf Mahkemesi Heyet-i İthamiyesi

Yozgad İstinaf Müdde-i Umumiliği

İsim ve Şöhreti: Ali oğlu İsmail

Mahall-i İkameti: Develi karyesinden ve Refahiye muhacirlerinden Peyniryemez karyesinden Alinin nü kudunu sirkat etmek cürmü iddiasıyla maznun-u aleyh olub hal-i firarda bulunan ve evsafı ve eşkali beledi beyan olunan merkurum İsmail usul-u muhekamet cezaiye kanununun mevad-ı mahsusu ahkamına tevfikan yozgad cinayet mahkemesinde muhakemesi icra kılınmak üzere cinayete ithamına karar verildiğinden merkurumun her nerede görülür ise tutulub mahkeme-i mezkure tevkifhanesine teslimi lazım geleceği bil cümle zabita-i adliye me'murlarına ma'lum olmak üzere iş bu ahz-u kerafet mezkuresi yozgad heyet-i ithamiyesinden bittanzim i'ta kılındı.

27 Şubat 1919/27 Şubat 1335

(İmza ve Mühür)”¹⁷⁵

Haklarında Şubat 1919/Şubat 1335 tarihinde Yozgat Sancağı dâhilinde tevkif müzekkeresi çıkan şahısların memleketleri, isimleri ve işledikleri suçlar şu şekildedir:

¹⁷⁴ BOA, DH ŞFR 101/19085.

¹⁷⁵ BOA, DH EUM VRK, 29/36.

- İkameti: Peynir Yemez köyü İsim: Muhacir Yakup Çavuş
Suç: Aynı köyden Ali'nin nakit paralarını çalmak.¹⁷⁶
- İkameti: Boğazlıyan İsim: Ali oğlu Mustafa
Suç: Boğazlıyan'da ikamet eden Şemsi ve arkadaşlarının buğdaylarını gasp etmek.¹⁷⁷
- İkameti: Yozgat İsim: Süleyman oğlu Toridi
Suç: Boğazlıyan'da Şemsi ve arkadaşlarının buğdaylarını gasp etmek.¹⁷⁸
İkameti: Develi köyü İsim: Rafet Efendinin Amcazadesi Rüstem
Suç: Peynir Yemez köyünden Ali'nin nakit paralarını çalmak.¹⁷⁹
- İkameti: Develi köyü İsim: Ali oğlu İsmail
Suç: Peynir Yemez köyünden Ali'nin nakit parasını çalmak.¹⁸⁰ [EK 7]

I. Dünya Savaşı beraberinde birçok sorun ortaya çıkarmıştır. Bunlardan biri de hırsızlık ve yağma olayları olmuştur. Yozgat'ta yaşanan hırsızlık vakaları basit adi suçlar olarak kalmamış, devlet adamlarının ve çetelerin karıştığı suçlar şeklinde daha geniş kapsamlı ve devlet görevlilerini de içerecek şekilde ortaya çıkmıştır.

3.BÖLÜM

I. DÜNYA SAVAŞ'INDA ERMENİLER

Yozgat tarih boyunca Ermenilerin yoğun olarak yaşadığı şehirlere biri olmuştur. Dolayısıyla ülkemizde yaşanan Ermeni olaylarından da doğrudan etkilenmiştir. Ermeniler, Osmanlı Devleti'nde özellikle Doğu Anadolu bölgesinde yoğun olarak yaşamışlardır. Vilayet-i Sitte denilen bölge (Erzurum, Harput, Sivas, Bitlis, Erzurum, Diyarbakır ve Van) Ermenilerin en çok yaşadığı ve devlet kurmak istedikleri yer olmuştur. Bu altı vilayette 1897 yılı nüfus sayımına göre; 555.902, 1906/1907 yılında 561.774, 1914 yılında ise 636.306 ermeni yaşamaktadır.¹⁸¹ Bu noktada dikkat çekici olan Yozgat'ın coğrafi olarak Vilayet-i Sitte'ye komşu olmasıdır. Ermenilerin kim olduğu ve ismi zikredilen yerlere ne zaman geldikleri konusunda tarihçiler arasında görüş birliği yoktur. Bu görüşler arasında en çok itibar edileni; Ermenilerin Trakya bölgesinden 7. yüzyılın başlarında önce

¹⁷⁶ BOA, DH EUM ADL, 48/48.

¹⁷⁷ BOA, DH EUM ADL, 48/52.

¹⁷⁸ BOA, DH EUM ADL, 48/52.

¹⁷⁹ BOA, DH EUM ADL, 48/51.

¹⁸⁰ BOA, DH EUM VRK, 29/36.

¹⁸¹ Servet Mutlu, "Osmanlı Nüfus Sayımları ve Ermeniler", <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr>, erişim tarihi: 30.01.2018

Anadolu'nun batısına ardından da doğusuna Ararat Ovası'na gelerek yerleştikleridir.¹⁸² Yine başka bir görüş de Frigler'in ve Urartu'ların Ermenilerin atası olduğu şeklindedir. Hatta Ermenilerin kökenlerinin Türk olduğu iddiasını öne sürenlerde vardır.¹⁸³

Ermeniler Anadolu'ya yerleştikten sonra sarp ve dağlık Doğu Anadolu'da birbirlerinden ayrı kabileler şeklinde hayatlarını sürdürmüşlerdir. Kendilerine ait bağımsız bir devlet kuramamışlar, devamlı güçlü devletlerin egemenliği altında yaşamışlardır. Bağımsızlıkları, bir krala ya da sultana bağlı kalarak, özerk prenslikler şeklinde olmuştur. Ermeniler tarih boyunca Roma, Bizans, Araplar, Selçuklular ve Osmanlılar gibi devletlerin boyunduruğu altında bulunmuşlardır. Bugün anavatanları olarak telakki ettikleri Doğu Anadolu bölgesinde hangi devlet hâkim ise o devletin tebaası olarak yaşamışlardır.¹⁸⁴

Türklerle Ermenilerin ilişkilerinin yoğun olduğu dönem Selçuklu Devleti'nin Alparslan öncülüğünde Anadolu'yu fethettikleri döneme denk gelir. Bu dönemde Ermeniler, Bizans'tan Ortodoks olmaları yönünde devamlı baskı gördüklerinden, din özgürlüğü veren Selçukluları bir kurtarıcı olarak kabul etmişlerdir. Ardından Osmanlı tebaası olan Ermeniler, Selçuklu devrinde gördükleri hoşgörüyü, Osmanlılardan da görmeye devam etmişlerdir.

Fatih Sultan Mehmet, İstanbul'u fethettikten sonra burada daha önce hiç var olmamış bir Ermeni Kilisesi inşa ederek, Ermeni patrikliğini kurmuştur. Bu tarihten sonra da başkent İstanbul'a gerek sürgün, gerekse iskân politikaları sonucu binlerce Ermeni gelerek yerleşmiştir.¹⁸⁵ Öyle ki 1893 yılında İstanbul, dünyada Ermenilerin en çok yaşadığı şehir haline gelmiştir. Yani kendi anavatanı olarak nitelendirdikleri yerde bile bu kadar fazla sayıda Ermeni yaşamamıştır. 1893 yılı itibarıyla İstanbul'da yaşayan Ermeni sayısı 150.529 kişidir. Osmanlı Devleti'nin genelinde yaşayan Ermeni sayısı ise 1893 yılında 1 milyona yakinken, 1914 yılında bu rakam 1.229.007 kişiye ulaşmıştır.¹⁸⁶

Ermeniler, Osmanlı idaresi altında yıllarca huzur ve mutluluk içinde yaşamışlardır. Zira Osmanlı Devleti Ermenilere her türlü hoşgörüyü göstermiştir. Bu bağlamda Ermeni Patriği'nin, Ermeniler arasındaki birçok soruna müdahale etme ve çözme yetkisine sahip

¹⁸² Esat Uras, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi*, Belge Yayınları, İstanbul 1987, s. 98.

¹⁸³ Ayşe Terzioğlu, *Vilayat-ı Sitte'de Ermeniler(1878-1914)*, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2005, s. 3.

¹⁸⁴ Terzioğlu, *a.g.e.*, s. 10.

¹⁸⁵ Özcan Mert, "Osmanlı Türkleri İdaresinde Ermeniler", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, 2003, Sayı 3, s.144.

¹⁸⁶ Süleyman Beyoğlu, "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Nüfusu", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 25, s. 15.

oluşu ve hatta mahkeme kurup, suçluları cezalandırabilme hakkı olması önemlidir. Rumların, isyan edip devlet kurmalarının akabinde, Osmanlı Devleti'nin Rumlara itimadı kalmamış, devlet dairelerinde ve her türlü işte azınlık olarak Ermeniler tercih edilmeye başlanmıştır.¹⁸⁷ Bu da gayrimüslim tebaa arasında en imtiyazlı azınlık konumuna gelmelerini sağlamıştır. Osmanlı Devleti'nde siyasi, ticari, iktisadi ve sosyal her alanda ön plana çıkarak aktif bir şekilde görev almışlardır. Memur, mebus, konsolos, büyükelçi ve nazırlık dahi yapmışlardır. Ticari hayatta ise kuyumculuk ve mimarlık gibi önemli mesleklerde Ermeniler ön plana çıkmıştır. Dolmabahçe Sarayı Ermeni mimarlardan Garabet Amira Balyan ve oğlu Nigoğos Balyan tarafından yapılmıştır. Osmanlı Devleti yıkılana kadar Ermeni asıllı 29 paşa, 22 nazır, 33 mebus, 7 büyükelçi, 11 başkonsolos, 11 Darülfünun hocası ve 41 yüksek rütbeli devlet memuru çıkmıştır.¹⁸⁸

19. yüzyılın ikinci yarısına kadar herhangi bir sorun yaşanmayan Ermeniler ile ilişkiler bu tarihten itibaren bozulmaya başlamıştır.¹⁸⁹ Bu tarihten sonra Ermeniler çeşitli vesilelerle ayaklanma teşebbüsünde bulunmuşlardır. Bu uğurda cemiyetler, gazeteler, dergiler kurmuşlar ve kendi davalarını duyurmak için her türlü yolu denemeye başlamışlardır. Rusya Ermenilere ilk ve en çok desteği veren ülke olmuştur. İlk ayaklanma ve ciddi olaylar 1890 yılında gerçekleşmiştir.¹⁹⁰ Bu ayaklanma Avrupa kamuoyunda büyük yankı uyandırmış ve bundan sonra meydana gelecek diğer Ermeni olaylar silsilesinin fitili ateşlenmiştir.

Rusya, kendi emellerini gerçekleştirmek amacıyla Ermenileri kullanmaktan geri durmamış ve Osmanlı Devleti ile aralarında meydana gelen 93 Harbi sonucunda imzalanan Ayastefanos Antlaşması'nın 16. maddesine Ermeniler ile ilgili madde koydurmuştur. Bu maddeye göre Doğu Anadolu bölgesinde Ermenilerin hayatı garanti altına alınması öngörülmüştür.¹⁹¹ Ayastefanos Antlaşması'nın yerine imza edilen Berlin Antlaşması'nın

¹⁸⁷ Ahmet Gündüz, "1893 Ermeni İsyanı ve 1915 Tehcirinin Olacağına Dair İpuçları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 163, Aralık 2012, s. 61.

¹⁸⁸ İsmail Yılmaz, *Ermeni Meselesini Hazırlayan Sebepler*, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Van 2010, s. 4.

¹⁸⁹ Mustafa Çabuk, *1875-1925 Yılları Arasında, Adana, Antakya, Antep, Maraş ve Mersin Bölgelerinde Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Olayları*, Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Kahramanmaraş, 2013, s. 1.

¹⁹⁰ Yusuf Halaçoğlu, *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2004, s. 34.

¹⁹¹ Kamuran Gürün, *Ermeni Dosyası*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1983, s. 105-106.

61. maddesi Ermeniler ile ilgili olmuş, böylece bu sorun uluslararası bir antlaşmada ilk defa kendine yer bulmuştur.¹⁹²

Ermeniler arkalarına batılı devletlerin desteğini aldıktan sonra, kilisenin ve basın gücü ile yoğun bir propaganda hareketine giriştiler. Yerel ve yabancı basın aracılığı ile Türklerin Ermenileri katlettiği yönünde asılsız haberler yaymaya başlamışlardır. Yapılan haberlerde 200.000-300.000 arasında Ermeni öldürüldüğü yazılmış, bu vesileyle batı kamuoyu yanıltılmıştır. Olaylardan haberdar olmayan batı ülkelerinin halkı bu haberlere inanarak Ermenileri biçare ve mazlum, Türkleri ise katil olarak görmeye başlamıştır.¹⁹³

I. Dünya Savaşı'na gelindiğinde Ermeniler bu durumu fırsat bilmişlerdir. Ermeni gönüllüleri Rusya saflarında savaşmış ve Osmanlı Devleti'ni tabir-i caizse arkadan vurmuşlardır. Savaş esnasında; askeri ulaşım yollarını bozmuşlar, telgraf tellerini kesmişler, cephaneliklerden silah kaçırmışlar, Ruslar lehine casusluk yapmışlardır. 1915 yılında Van'da çok büyük bir Ermeni isyanı çıkmış ve isyan günlerce sürmüştür. İsyân esnasında Türklerden 20 binden fazla insan hayatını kaybetmiştir.¹⁹⁴ Van isyanının çıkması üzerine olayları başlatan ve Ermenileri silahlandıran komiteleri dağıtmak için 24 Nisan 1915'te Dahiliye Nezareti vilayetlere ve mutasarrıflıklara birer genelge yollamış ve Ermeni komitelerini kapatılmasını, belgelerine el konulmasını, liderleri ve zararlı faaliyetlerde bulunanların tutuklanmasını, bunlardan buldukları yerde kalması sakıncalı görülenlerin uygun bir yerde toplanmasını ve tutuklananların askeri mahkemeye sevkini istemiştir.¹⁹⁵ Bu rakam isyanın ne boyutta olduğunu gözler önüne sermektedir.

Devlet olayların yatışması için tedbir olarak Ermeni komitelerini kapatmış, evraklarına el koymuş, komite reislerini tutuklamıştır. Ayrıca Ermeni mebuslar ve patrikhane sert bir şekilde uyarılmıştır. Tüm bunlara rağmen olaylar yatışmayınca Dâhiliye Nazırı Talat Paşa inisiyatif kullanarak Ermenileri güvenli yerlere sevk etmek için tehcir uygulamasını başlatmıştır. Sonrasında 27 Mayıs 1915 yılında "sevk ve iskân" kanunu çıkartılmıştır. Ancak Ermenilerin tamamı tehcire maruz kalmamıştır. Protestan ve Katolik Ermeniler ile mebus, memur, asker, subay ve isyana karışmayan Ermeniler tehcir dışında

¹⁹² Muhittin Eliaçık, "Ermeni İsyânları Karşısında Bölge Ahalisi ve Diyarbakır Ahalisinin Tavrı", *Yeni Türkiye*: Ermeni Meselesi Özel Sayısı III, Sayı 62, Aralık 2014, s. 1.

¹⁹³ Çabuk, *a.g.e.*, s. 58.

¹⁹⁴ Dilek Akgümüş, *Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşında Van ve Çevresinde Asayiş Problemleri*, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2011, s. 80.

¹⁹⁵ Recep Karacakaya, "İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Ermeniler", www.turksandarmenians.marmara.edu.tr erişim tarihi: 20.12.2017

kalmıştır.¹⁹⁶ Sevk esnasında kadın ve çocukların durumları da düşünülmüştür. Genel sevk kararının alınmasıyla, kadınlar ve çocukların bu süreçteki hukuku da netlik kazanmıştır. Sevkten en fazla kadınların ve çocukların etkileneceğini bilen Osmanlı Hükümeti, onlara özel düzenlemeler yapmış ve bu düzenlemeler bazen genel bazen de özel emirlerle vilayet ve mutasarrıflıklara iletilmiştir. Yapılan ilk düzenleme ise sevk başlandığı günlerde “şimdilik” kaydı ile sahipsiz kadın ve yetim çocukların tehirden muaf tutulmaları olmuştur. Fakat düzenlemedeki “şimdilik” kaydı her zaman geçerli olmamış, bölgelere göre değişiklikler göstermiştir. Gerekli düzenlemelerin yapılmasıyla kadınlar ve çocuklar da göç kervanlarındaki yerlerini almıştır. Ancak, kışın kendisini göstermesiyle sevk zor olacağı anlaşılmış, kadınların ve çocukların sevkini durdurularak, münasip köylere dağıtılmaları emredilmiş ve birtakım uygulamalara girişilmiştir.¹⁹⁷ Bu şekilde tehirciye tabi olmayan Ermenilerin sayısı 702.900 kişidir.¹⁹⁸ Görüldüğü üzere Osmanlı Devleti’nde yaşayan Ermenilerin yarısından fazlası tehirciye tabi tutulmamıştır. Kasım 1915 yılından sonra ise tehcir durdurulmuştur. I. Dünya Savaşı’ndan sonra geri dönmek isteyen Ermenilere müsaade edilmiş ve Emval-i Metruke Komisyonu tarafından kayıt altına alınan malları da geri iade edilmiştir.¹⁹⁹ Görüldüğü üzere Ermenilere her türlü kolaylık sağlanmış ve zarar görmemeleri için devlet elinden geleni yapmıştır. Ermeniler, tehirci esnasında bir buçuk milyon Ermeni’nin kat edildiğini ve soykırım yapıldığını iddia etmektedir. Ancak belgeler tehirciye tabi tutulan kişi sayısını açıkça ortaya koymaktadır. Tehirci esnasında Ermenilerden tifo ve humma benzeri salgın hastalıklar, doğal ölümler ve Kürt aşiretlerinin saldırıları sebebiyle vefat edenler olmuştur. Ancak bu rakam hiçbir zaman iddia edilen boyutlara ulaşmamıştır. Üstelik tehirci bir zorunluluk olup, Türklerin Ermeni mezaliminden kurtuluşuna bir vesile olmuştur.

3.1. YOZGAT’TA YAŞANAN ERMENİ OLAYLARI

Yozgat, idari olarak kısa bir dönem Sivas vilayeti, ardından da I. Dünya Savaşı yılları da dahil olmak üzere uzun bir dönem Ankara vilayetine bağlı bir sancak olmuştur. Yozgat Sancağı’nda ve Ankara Vilayeti’nin genelinde yoğun bir Ermeni nüfusu yaşamıştır. 1910’lu yıllarda Osmanlı Devleti, Patrikhane ve yabancı araştırmacıların istatistiklerine

¹⁹⁶ Akgümüş, *a.g.e.*, s. 93-94.

¹⁹⁷ İbrahim Ethem Atınur, "Sevk ve İskan Sırasında Kadın ve Çocuklar", <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr> erişim tarihi: 30.01.2018.

¹⁹⁸ Gürün, *a.g.e.*, s. 223.

¹⁹⁹ Hacer Çelik, "Ermeni Tehirci ve Tehirden Dönen Ermenilerin İskân Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, VII/16-17, 2008, s. 149-152.

göre Ankara vilayeti genelinde yaşayan Ermenilerin sayısı 120 bin ile 140 bin arasında değişmektedir. Yozgat Sancağı genelinde yaşayan Gregoryen Ermeni sayısı ise 31.950 kişi civarındadır.²⁰⁰

Tablo 3: 1914 Yılında Yozgat Sancağı'nda Gregoryan Ermeni Nüfusu.²⁰¹

İdari Birim	Kadın	Erkek	Toplam
Merkez	6.504	7.232	13.736
Akdağmağdeni Kazası	1.520	1.792	3.312
Boğazlıyan Kazası	6.826	8.076	14.902
Toplam	14.850	17.100	31.950

Bu tarihlerde Yozgat'ın genel nüfusu 201.981 olduğuna göre genel nüfusun yaklaşık % 16'sı Ermenilerden oluşmakta idi. Yozgat genelinde kalabalık bir nüfusa sahip olan Ermeniler kendi aralarında çeteler kurarak, Ankara vilayetinin genelinde ve Yozgat'ta çeşitli taşkınlıklar, gasp, yağma ve çetecilik faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

Yozgat genelinde yaşanan ilk Ermeni ayaklanmalarının görüldüğü tarih 1893 yılının başlarıdır. Tarihte I. Yozgat ve II. Yozgat ayaklanması olarak geçen Ermeni isyanları 6 Ocak 1893 ve 12 Aralık 1893 tarihinde ortaya çıkmıştır.²⁰²

6 Ocak 1893 yılında Hınçak İhtilal Partisi Yozgat, Amasya, Çorum, Tokat, Ankara ve Sivas'ta camilerin ve evlerin duvarlarına ve resmi binalara beyannameler asarak halkı isyana davet etmiştir. Merzifon'da basılan Hınçakyan adında bir gazete basılmış ve üyeleri vasıtasıyla Ermeniler arasında dağıtılmıştır. Bu hadiselerin önünü almak için hükümet 1.800 kişiyi tutuklamıştır. Bunlardan 480'i Yozgatlıdır. Bu 1.800 kişiden 58'i tutuklanarak cezalandırılmıştır. Ceza alanlardan ise 8'i Yozgatlıdır.²⁰³

Tutuklamalar neticesinde olayların önü bir süre kesilse de aynı yılın sonunda 12 Aralık 1893 tarihinde Ermeniler kilisede çan çalmak suretiyle civarda yaşayan yaklaşık iki bin Hıristiyan'ı kilisede toplamıştır. Olayı araştırmak için kiliseye giden askerler ile münakaşa ve kargaşa yaşanmış, olayda Müslümanlardan ölen ve yaralananlar olmuştur.

²⁰⁰ Nejdet Bilgi, *Yozgat Ermeni Tehciri Davası*, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2006, s.16.

²⁰¹ Bilgi, *a.g.e.*, s.17.

²⁰² Taha Niyazi Karaca, *Ermeni Sorununun Gelişim Sürecinde Yozgat'ta Türk Ermeni İlişkileri*, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 2005, s.117,132.

²⁰³ Karaca, *a.g.e.*, s. 116,120.

Olayın organize bir şekilde gerçekleştirildiği bu kadar kalabalık bir grubun toplanabilmesinden anlaşılmaktadır. Olayın hemen ardından bu sefer de Ermeni esnaf dükkânlarını toplu bir şekilde kapatma eylemi yapmıştır. Bu olay karşısında Ermenilerin önde gelenleri ile görüşülmüş ve dükkânların açılması sağlanmıştır.²⁰⁴

Olayın organize olmasından dolayı, istihbarat ve asayiş konusunda yetersiz kalan Yozgat Mutasarrıfı Abidin Bey ve Tabur Ağası 13 Aralık 1893 tarihinde görevden alınmışlardır. Olaylara adı karışan ve Ermenileri ayaklandıran 117 kişi tutuklanmış ve çeşitli cezalara çarptırılmıştır. Yozgat genelinde Ermeni olaylarını organize eden, Ermeniler üzerinde büyük etkisi olan ve doğrudan Hınçak Partisi tarafından Yozgat bölgesine tayin edilen Jirar Boyacıyan (Moruk) isimdeki şahıs Mart 1894 yılında yakalanarak idam edilmiştir.²⁰⁵

Yozgat bölgesinde Ermenilerin her an bir ayaklanma çıkarma tehlikesi olduğunu bu olay açıkça göstermiştir. Bu olaydan sonra da propaganda faaliyetleri yürütülmeye devam edilmiştir. Örneğin, 1901 yılında Akdağmadeni ilçesinde bulunan, Osmanlı-Rus savaşının etkisinden kaçarak Akdağmadeni'ne yerleşerek Müslüman olan 109 hane Ermeni irtidat ederek tekrar Hıristiyan olmuşlardır. Durumun farkında olan hükümet bir huzursuzluk çıkmaması için gerekli tedbirleri almıştır. Yine 1906 yılında Adana'da bir Ermeni ayaklanmasının çıkması akabinde, olayların Yozgat cihetine de yayılmaması için, hükümet tarafından bir nasihat heyeti Yozgat'a gönderilmiştir. Heyetin çalışmaları sonucu Adana'da çıkan olaylara paralel bir gelişme yaşanmamıştır²⁰⁶

Bu tarihten I. Dünya Savaşı'nın başladığı zamana kadar kayda değer bir ayaklanma ve olay meydana gelmemiştir. Ancak savaşın başlamasıyla beraber, Ermeniler arasında silahlanma ve ayaklanmalarda görülmeye başlanmıştır. Ankara vilayeti, 26 Nisan 1331/9 Mayıs 1915 tarihinde almış olduğu bir ihbar neticesinde Boğazlıyan'ın Çatkebir Köyü'nde Ermeni milislerinin saklandığını ve bunların ayaklanacağını öğrenmiştir. Bunun üzerine Sivas vilayeti ile de irtibata geçerek, Yozgat merkezden ve Boğazlıyan'dan katılan askerlerle bu Ermenilere karşı harekât düzenlenmiştir. Harekât neticesinde 500 civarında asker firarisi yakalanmıştır. Ayrıca Ermenilere destek verdiği konusunda şüphelenilen 130 kişi de tutuklanmıştır. Harekât neticesinde yüklü miktarda da cephane ele geçirilmiştir. Ele geçirilen cephane şu şekildedir:

²⁰⁴ Karaca, *a.g.e.*, s. 132,133.

²⁰⁵ Karaca, *a.g.e.*, s. 159.

²⁰⁶ Karaca, *a.g.e.*, s. 174.

- Bir Manliher tüfek
- İki tane Martini tüfek
- Yirmi dört tane Gara tipi tüfek
- Üç tane Gara taklidi tüfek
- Bir tane Berkanva tüfek
- İki tane İngiliz tarzı tüfek
- Altı tane ifte tüfek
- Yirmi dokuz tane beylik tüfek
- Elli sekiz tane revolver tabanca
- Yedi tane adi tabanca
- Üç bin yüz elli adet muhtelif tüfek mermisi
- Bir bomba ve bir dinamit ele geçirilmiştir.

Yine köy civarındaki dere kenarında bir şahıs dinamit bulmuş ve dinamiti incelerken infilak etmesi neticesinde yaralanmıştır. Dinamiti dereye bırakan kişi de yakalanmıştır. Ele geçirilen asker firarileri komutanlıklara teslim edilmiştir. Ayrıca ayaklanmaya katılma ihtimali bulunan köylere de müfreze yerleştirilmiştir. Harekât neticesinde ele geçirilen silahların ve bombalarında fotoğrafları Dâhiliye Nezareti'ne gönderilmiştir.²⁰⁷ [EK 8]

Ankara Valisi Mazhar Bey asker mevcudu ve silah yetersiz olduğu için Yozgat'ta çıkan Ermeni ayaklanmalarını bastırmakta zorluk yaşamıştır. Mazhar Bey'in 5 Mayıs 1915/22 Nisan 1331 tarihinde Dersaadet'e çektiği telgrafta Yozgat genelinde Ermenilerin milis çeteler oluşturduğu ve cemiyetler teşkil ettiğini belirtmiştir. şu ana kadar bu milislerin tamamıyla teslim alınamadığı ve mevcut jandarma kuvvetlerinin yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Bu yüzden Dersaadet'ten ya da uygun görülen bir yerden Yozgat'a iki yüz, orum'a ise yüz jandarmanın takviye edilmesini ve yine bu askerlerin kullanması için üç yüz martini hanri tüfeklerinin gönderilmesi istemiştir.²⁰⁸

Yaşanan bir başka olayın sorumlusu da asker kaçağı konumunda olan Ermeni eşkiya Kormanik ve arkadaşlarının kuruduğu etedir. Mayıs 1915/Nisan 1331 tarihinde Yozgat'ın Boğazlıyan ilçesi atkebir Köyü dâhilindeki ormanlarda dolaşan Kormanik ve etesi fırsat buldukça çeşitli yağma ve adam öldürme olaylarına karışmıştır. Bu duruma

²⁰⁷ BOA, DH şFR 470/83.

²⁰⁸ BOA, DH şFR 469/136.

tedbir maksatlı bir jandarma müfrezesi çeteyi takibe çıkmıştır. Müfreme Çatkebir Köyü ormanlarında çeteyle sıcak çatışmaya girmiş ve müfreme kumandanı Rasim şehit olmuştur. Ancak müfrezeyi asıl zor duruma sokan köy ahalisinin tutumudur. Zira köy ahalisi Ermeni çetesinden taraf olmuş ve onlara çeşitli zahire ve cephane yardımında bulunmuştur. Hatta köy ahalisinden bazı gençler silahlanarak bu çeteye dâhil olmuşlardır. Çetenin dağıtılmasının zor olacağına anlaşılması üzerine, Akdağmadeni ilçesinden Çatkebir Köyü'ne müfreme takviyesi yapılmıştır. Kormanik ve çetesi ile yeniden sıcak çatışma meydana gelmiş ve uzun süren çatışmanın sonucunda eşkıya Kormanik dâhil diğer çete üyeleri teslim alınmışlardır. EşkİYaların tamamı tutuklanmış ve önce Boğazlıyan'a ardından da askeri mahkemeye sevk edilmişlerdir. Bu sayede çetenin dağıtılması başarıyla sonuçlanmıştır. Ancak çatışma esnasında, Boğazlıyan müfrezesinden Çerkez Ali namındaki kişi elinden almış olduğu yaradan dolayı bir süre sonra şehit düşmüştür²⁰⁹

Ermeni olaylarının artması ve Müslüman ahalinin can ve mal güvenliğinin tehlikeye girmesi üzerine 27 Mayıs 1915/14 Mayıs 1331 yılında çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu'ndan, Yozgat dâhilinde bulunan Ermeniler de nasibini almıştır. Ankara vilayeti 27 Temmuz 1915/14 Temmuz 1331 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekmiştir. Söz konusu telgraf şu şekildedir:²¹⁰ [EK 9]

“ Hu

Bab-ı Ali

Dâhiliye Nezareti

Yozgat livası dâhilindeki müstakil ermeni köylerinin mevcuduna dair selameti memleketi tehdit eylemekte olup nitekim hadise-i ahire de bu hakikati te'yid eylemiş olduğundan bunlarında Zor havalisene sevkini harbiye nezaretinden müsaade istihsali ma'ruzdur.

Fi 14 Temmuz 1331/27 Temmuz 1915

Vali Vekili Akif(İmza)''

Telgraftan anlaşıldığına göre Yozgat sancağı dâhilinde bulunan Ermeniler Suriye'ye zorunlu göç ettirilecektir. Bu yönde başka bir telgraf da 3 Ağustos 1915/21 Temmuz 1331 tarihinde Dâhiliye Nazırı Talat Paşa tarafından Ankara Vilayetine, oradan da Yozgat Mutasarrıflığı'na gönderilmiştir.

Ermenilerin tamamı tehcire tabi tutulmamıştır. Ermeni memurlar, mebus ve aileleri, asker, zabıt ve sıhhiye memurları ve aileleri, öğrenciler, hasta ve kör Ermeniler ile

²⁰⁹ BOA, DH EUM 3 Şb 5/63.

²¹⁰ BOA, DH EUM 2 Şb 9/11.

Protestan ve Katolik Ermeniler hariç tehcire tabi tutulanlar sevk esnasında üç farklı kabile halinde yola çıkmış, güzergâh olarak Sivas, Kayseri ve Akdağmadeni yolu kullanılmıştır. Yozgat'ta bulunan Ermenilerin ise 3/1'i, yani 10.916 kişi tehcire tabi tutulmuştur. Ancak yapılan tehcir, olayların önünü almak konusunda yetersiz kalmıştır.

Günümüzde Sivas'ın Gemerek ilçesine bağlı olan Dendil Köyü'nde bir ayaklanma çıkmıştır. Bu ayaklanmada hem Müslüman ahaliden hem de Ermeni ahaliden ölen ve yaralananlar olmuştur. Ancak askerlerin müdahalesi ile kısa sürede kargaşa sonlandırılmış ve sorumlular cezalandırılmıştır. Talat Paşa telgrafında; Dendil vakasına cüret edenlerin cezalandırıldığını ancak Akdağmadeni ve Boğazlıyan'ın, Tenos (Şarkışla)'a sınır olduğunu ve buralarda da oldukça yoğun Ermeni nüfusunun olduğunu belirtmiştir. Dolayısı ile Akdağmadeni ve Boğazlıyan Ermenilerinin Dendil vakasında olduğu gibi ayaklanıp isyan çıkarabilecekleri için, mezkûr ilçelerin köylerine yeterli kuvvetlerin gönderilmesini emretmiştir. Bu sayede Ermenilerin olası bir isyanının engellenebileceğini belirttikten sonra Sivas vilayeti ile Ankara vilayetinin bu konuda müşterek hareket etmesini emretmiştir.²¹¹

Osmanlı Devleti'nde her milletin ve her cemaatin kendine özel kıyafetleri vardı. Sokakta yürüyen birinin kıyafetlerine bakarak hangi milletten ya da cemaatten olduğu anlaşılabilirdi. 3 Ağustos 1915/21 Temmuz 1331 tarihinde Ankara vilayeti, Dâhiliye Nezareti'ne bir şifre telgraf göndermiştir. Telgraf, Boğazlıyan ilçesindeki Ermeni çetesi hakkındadır. Ermeni çeteler askerlere yakalanmamak için ya da onları oyalamak için taktik olarak farklı milletlerin kıyafetlerini giymişlerdir. Boğazlıyan'ın Ermenilerle meskûn Çan Köyü civarında yüz kadar Ermeni eşkıya Müslüman kıyafetine girerek çeşitli taşkınlıklar yapmışlardır. Ancak Ermenilerin farklı milletlerin kıyafetleri ile kendilerini gizleme politikası deşifre olduğu için askerler bu konuda tedbirler almışlardır. Bu kişilerin üzerine kuvvetli bir müfreze gönderilmiş, çete ile jandarma arasında vuku bulan çatışmada üç Ermeni ölü, otuz Ermeni de canlı olarak ele geçirilmiştir. Geriye kalan altmış yedi eşkıya çevrede bulunan dağlara kaçmışlar ve buralarda saklanmışlardır. Kaçan Ermeniler geride iki adet fitilli dinamit ve bol miktarda gıda maddesini bırakmışlardır. Dinamit ve gıdalar hemen imha edilmiştir. Öldürülen ve yakalanan Ermenilerin üzerleri aranmış ve bunların tamamının Sivas'a bağlı Tenosi (Şarkışla) ilçesine bağlı Göle Köyü'nden oldukları anlaşılmıştır. Ayrıca yapılan soruşturmada bu çetenin Boğazlıyan'ın Çayırşeyhi

²¹¹ BOA, DH ŞFR 54A/257.

Köyü'nden iki Müslüman vatandaşın birini rovelver tabanca ile diğerini de bıçakla ağır surette yaraladıkları anlaşılmıştır.²¹²

Tüm bunlar olurken, Ermenilerin yapmış olduğu taşkınlıklara rağmen devlet suça karışmamış Ermenileri korumaya gayret etmiştir. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 9 Ağustos 1915/27 Temmuz 1331 tarihinde Ankara vilayetine bir telgraf çekmiştir. Telgrafta haksız yere öldürülen Ermeniler hakkında bilgi istenmiştir. Söylentilere göre Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey vasıtasıyla, Boğazlıyan civarında toplam üç bin yüz altmış Ermeni vatandaşın öldürüldüğü iddia edilmiştir. Bu yüzden ordu kumandanlığı ve mutasarrıflık tarafından derhal soruşturma yapılmasını ve sonucunun acele nezarete bildirilmesi istenmiştir.²¹³

Ermeniler büyük Ermenistan hayali ile terör faaliyetlerine devam etmiş, kurmuş olduğu çeteler ile Müslüman ahalinin canına ve malına kast etmişlerdir. Akdağmadeni, Yozgat'a bağlı olmakla beraber Sivas şehrine de sınır olduğu için, bu çetelerin tenkili için her iki şehrin mutasarrıflıklarıyla irtibat halinde olmuştur. Dâhiliye Nezareti, 15 Ağustos 1915/2 Ağustos 1331 tarihinde Sivas vilayetine bir telgraf çekmiştir. Telgrafta; Akdağmadeni ve Boğazlıyan'da yoğun bir şekilde Ermeni faaliyetlerinin olduğunu ve çeteciliğin arttığını, bu durumun engellenmesi için Ankara vilayeti ile irtibatlı olunmasını ve müşterek hareket edilmesini bir kez daha emretmiştir.²¹⁴

Dikkat edilecek olursa Yozgat genelinde yaşanan Ermeni olayları daha çok Akdağmadeni ve Boğazlıyan civarında görülmüştür. Zira Ermeniler genel olarak buralarda yaşamışlardır. Ayrıca Akdağmadeni, Ermenilerin kurmak istedikleri Büyük Ermenistan'ın sınırları içinde kalan Sivas vilayetine sınırdır. Şubat 1915/Şubat 1330 tarihinde Akdağmadeni'ne bağlı Tandere Köyü civarında bir Ermeni'nin dağlarda dolaştığı istihbaratını alan askerler derhal bölgeye intikal etmiş ve Ermeni şahıs çıkan çatışmada öldürülmüştür. Üzerinde bir tüfek, rovelver marka tabanca ve yüz kadar tüfek fişegi bulunmuştur. Yapılan soruşturmada öldürülen Ermeni teröriste, Tandere Köyü ihtiyar heyetinin yardım ve yataklık yaptığı ve şahsın iâşesi ile silah cephanesini karşıladığı tespit edilmiştir. Durumun tespiti üzerine köy ihtiyar heyeti tutuklanmış ve mahkemeye sevk edilmiştir.²¹⁵

²¹² BOA, DH EUM 2 Şb 9/43.

²¹³ BOA, DH ŞFR 54A/326.

²¹⁴ BOA, DH ŞFR 56/14.

²¹⁵ BOA, DH EUM 2 Şb 18/20.

Mayıs 1916/Mayıs 1332 tarihinde 5. Kolordu asker alma şubesi Ankara vilayetine bir tahrirat göndermiştir. Beş maddeden oluşan tahriratta Yozgat genelinde ve özellikle Akdağmadeni ilçesi civarında meydana gelen Ermenilerin yaptığı eşkıyalıklar ve bunlara yönelik yürütülen operasyonların sonucu bildirilmiştir. Birinci maddede Akdağmadeni ilçesinin bir haritası gönderilmiş, harita üzerinden Ermenilerin taşkınlık yaptığı yerler belirtilmiştir. Bu eşkıyalara yönelik şiddetli takibatın yapıldığı ve etkisiz hale getirilmesi için son derece gayret edildiği bildirilmiştir.

İkinci maddede, 1 Mayıs'ı 2 Mayıs'a bağlayan gecede askerler bir kadın ile bir erkeği ölü olarak ele geçirmiştir. 6 ve 7 Mayıs tarihinde, daha önce Ermeni eşkıyaların taarruz edip, istila ettiği köyleri dolaşan askerler, Ermeni milislerden bir erkek, dört kadın ve üç çocuğu canlı olarak ele geçirmiştir. Ele geçirilen teröristler karakola götürülürken yolda pusuya düşürülmüştür. Esir Ermenileri kurtarmak isteyen diğer Ermenilerle çıkan çatışmada dokuz erkek ve bir kadın ölü olarak ele geçirilmiştir. Dikkat edilecek olursa, Ermeni ayaklanmalarına kadın ve çocuklar da katılmışlardır. 9 Mayıs tarihinde askere gelen bir istihbaratta Akdağmadeni'ne bağlı Ardıç Alanı Köyü civarında bir grup Ermeni eşkıyanın bulunduğu ve bunların iaşelerinin bu köy ahalisi tarafından karşılandığı bildirilmiştir. Bu bilgi üzerine asker derhal harekete geçmiş ve Ardıç Alanı Köyü muhasaraya alınmıştır. Köy ahalisinden Kara Ahmet oğullarından Alaaddin oğlu Hasan adında birinin eşkıyalara un, bulgur ve ekmek götürdüğü bilgisinin alınması üzerine şahsı tutuklamak için evine giden askerler söz konusu kişiyi bulamamıştır. Firar ettiği anlaşılan Hasan fazla uzaklaşmadan yakalanmıştır. Sorgusunda Ermenilere katiyen yardım etmediğini söylemiş ve suçlamaları reddetmiştir. Ancak önüne deliller konulup şahitlerin ifadeleri de söylenince, eşkıya lideri Ohannes ve karısı Güldeste ile henüz görüşmeye başladığını, dolayısı ile kendilerine aslında yardım edemediği şeklinde ifade vermiştir. Ancak tahkikat sonucunda Hasan'ın her daim Ermeni eşkıyaları ile birlikte olduğu ve onlara yardım ettiği kanaati güçlenince, ibreti âlem olması için köy meydanında asılmak suretiyle idam edilmiştir.

Üçüncü maddede, Ermeni eşkıya reislerinden olan ve Akdağmadeni'nde de Müslüman halka saldıran Ohannes, Sivas'ın Şarkışla kazasına bağlı Yurdalanı Köyü'nün yarım saat batısındaki ormanlarda sıkıştırıldığı belirtilmiştir. Çıkan çatışmada bu ünlü Ermeni eşkıya ve çete üyelerinden dokuz kişi öldürülmüştür. Ancak karısı Güldeste kaçıp izini kaybettirmeyi başarmıştır. 18 Mayıs tarihinde o dönemde Rumların yaşadığı,

Akdağmadeni'ne bağlı Dut Deresi Köyü'ne iki Ermeni eşkıya girmiştir. Köyden ihtiyaçları için ekmek ve zahire alan eşkıyalar askerler tarafından fark edilince aralarında çatışma çıkmıştır. Ancak çatışma esnasında şiddetli yağmur ve sis olduğundan bu iki kişi olay yerinden firar etmişler ve izlerini kaybettirmişlerdir.²¹⁶

Dördüncü maddede ise Ermenilerin yaptığı gasp ve yaralama olayından bahsedilmiştir. Yirmi kadar Ermeni eşkıya, gece saatlerinde Karabet Köyü'ne gelerek, muhtarın evine zorla girmişler ve on bin lirasını gasp etmişlerdir. Ayrıca hem muhtarı hem de oğlunu kama ile ağır surette yaralamışlardır. Olayın akabinde, eşkıyaların yakalanması için harekete geçen askerler kısa sürede eşkıyaları bulmuş ve çatışma sonucunda on iki tanesi yakalanmıştır. Geriye kalan sekiz Ermeni için de takip sürdürülmüştür.

Son madde olan beşinci madde, Ermenilerin ve Rumların işbirliklerine dairdir. O dönemde Rum olan Akdağmadeni ilçesine bağlı olan Dut Deresi Köyü ahalisi Ermeni milislere gözcülük ve casusluk yapma, çetecilik faaliyetlerine bizzat iştirak etme, hükümet işlerini ve asayiş sekteye uğratma ve silah kullanma gibi fiillerde bulunmuşlardır. Bu suçlardan dolayı köy muhasaraya alınmış ve suçları işlediğine kesin olarak kanaat getirilen Yani oğlu Lazar muhakeme edilerek, köy meydanında 14 Haziran 1916/1 Haziran 1332 tarihinde idam edilmiştir.²¹⁷

Ermeni hadiselerinde suça iştirak eden birçok kişi tutuklanıp cezalandırılrsa da devlet gerektiği zaman merhamet de göstermiştir. Tekrar suç işlemeyeceğine dair kuvvetli kanaat oluşan bazı kişiler affedilip köylerine dönmelerine müsaade edilmiştir. Yozgat'ta çıkan ayaklanmada tutuklanan üç Ermeni başkent İstanbul'a götürülmüşler ve burada Divan-ı Harp'te yargılanmışlardır. Suçları sabit oldukları için de ceza almışlardır. Ancak ceza alan Sahafyan Nazret, İnazyan Barvet, Berberyman Manail tekrar suç işlemeyeceklerine kanaat getirildiği için affedilmişlerdir.²¹⁸

Boğazlıyan'ın Uzunlu karyesinden Kirkos kızı Meryem, babası ile birlikte bir süre İstanbul'a giderek yaşamışlardır. Burada Patrikhane sokağında on altı numaralı evde üç yıl ikamet ettikten sonra Adliye ve Mezahip Nezareti'ne başvurarak Müslüman olmak istediğini belirtmiştir. Ancak o dönem biraz çalkantılı olduğundan, gayrimüslim tebaadan Müslüman olmak isteyenlere şüphe ile bakılmakta idi. Bu yüzden Dâhiliye Nazırı Talat

²¹⁶ BOA, DH EUM 4 Şb 7/57F.

²¹⁷ BOA, DH EUM 4 Şb 7/57F.

²¹⁸ BOA, ZB 398/48. (Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Zaptiye Nezareti Evrakı. Bundan sonra açıklaması verilmeyip yalnızca kısaltması yazılacaktır.)

Paşa namına müsteşar Ali Bey, Polis Umum Müdürü Ahmet Bey'e bir telgraf çekerek bu kadının neden Müslüman olmak istediğinin araştırılmasını istemiştir.²¹⁹

Sivil Ermeni vatandaşlar, silahlı Ermenilere doğrudan ya da dolaylı yoldan yardım etmiş onlara cephane ve iâşe sağlamışlardır. Örneğin, Temmuz 1916/ Temmuz 1332 tarihinde mağaralarda saklanan Ermeni milisleri yakalamak için yola çıkan jandarma müfrezesine, Boğazlıyan'ın Kumkapı Köyü'nden Sorin ve Erminek adındaki Ermeniler ateş açmışlar ve jandarmalardan birinin şehit olmasına sebebiyet vermişlerdir. Yapılan tahkikatta Sorin ve Ermenik'in dağa çıkmamasına rağmen, dağlarda saklanan Ermeni milislere yardım ettiği tespit edilmiştir. Bunun üzerine Kayseri'ye sevk edilen bu iki kişi Divan-ı Harp'te yargılanarak cezalandırılmışlardır.²²⁰

Kumkapı Köyü'nde o dönemde Ermeniler yaşadığı için, köyde asayiş olayları sıkça meydana gelmiştir. Köy halkından birçok kişi Ermeni olaylarına doğrudan ya da dolaylı destek vermiştir. Kumkapı'dan Horin ve Ermi isimli Ermeni vatandaşlar, jandarma müfrezelerine pusu kurmuştur. Boğazlıyan'da mevcut olan çeşitli mağaralarda saklanan ve olay çıkartan Ermeni milislerini yakalamak için yola çıkan müfrezeye pusu kuran Horin ve Ermi askerlere taciz ateşi açarak kaçmışlardır. Açmış oldukları ateş neticesinde Boğazlıyan'ın Müslüman köylerinden biri olan Güzelli Köyü'nden Mehmet oğlu Hacı şehit düşmüştür. Horin ve Ermi fazla uzaklaşmadan kısa sürede yakalanmışlar ve mahkemeye sevk edilmişlerdir. Divan-ı Harp'te yargılanan bu iki kişi Mülkiye Ceza Kanunu'nun 174. maddesince on beşer sene müddetle küreğe konulmuşlardır. Ancak şehit olan askerin kimin ateşi sonucunda vefat ettiği kesin olarak anlaşılamadığından, Horin ve Ermi'nin cezaları aynı kanunun 180. maddesi mucibince yarı yarıya düşürülmüş ve 7.5 sene olacak şekilde 13 Ağustos 1916/31 Temmuz 1332 tarihinde cezaları Harbiye Nezareti'nce tasdik olunmuştur.²²¹

Okumuş oğlu Harito isimli bir Ermeni şahıs ise, Boğazlıyan'ın Çayırşeyhi nahiyesinin çeşitli mahallelerine dinamit parçaları atmıştır. Bu gibi eylemlerle Müslüman halkı korkutmayı ve insanları birbirlerine karşı kışkırtmak amaçlanmışlardır. Atmış olduğu dinamitlerden bir tanesi Çayırşeyhi nahiyesinden Kuşkera oğlu Sadaret'i ağır bir şekilde yaralamış ve uzuvlarından bir tanesini de kopartmıştır. Aslen Orih Köyü'nden olan Harito yakalanarak mahkemeye sevk edilmiştir. Kayseri Divan-ı Harb-i Örfi'de yargılanan şahıs,

²¹⁹ BOA, DH EUM 2 Şb 26/2.

²²⁰ BOA, BEO 4426/331913.

²²¹ BOA, İ DUİT 172/25.

Mülkiye Ceza Kanunu'nun 58. maddesinin 2. bendinin son fıkrasına binaen üç sene müddetle küreğe konulma cezası almıştır.²²²

Yine Ağustos 1916/Ağustos 1332 tarihinde Akdağmadeni ilçesine bağlı Tanderesi Köyü civarında bir Ermeni çetesi ile çatışma çıkmış ve bir eşkiya öldürülmüştür. Üzerinden yüklü miktarda da bomba çıkmıştır. O dönemde Müslüman ahalide yalnızca tüfek bulunurken, Ermenilerde bomba bulunması dikkat çekicidir. Daha sonra yapılan araştırmada öldürülen bu Ermeni'nin, Çatkebir Köyü'nden Tetikçi Vartor olduğu anlaşılmıştır. Müfreze, cenazeyi de alarak Akdağmadeni merkezine giderken yolda pusuya düşürülmüştür. Ancak askerler kuvvetli mukavemet göstermişler ve tabancaları ile birlikte iki Ermeni'yi daha canlı olarak yakalamıştır.²²³

Ankara vilayetinden Dâhiliye Nezareti'ne 30 Ağustos 1916/17 Ağustos 1332 tarihinde gönderilen bir telgrafta Akdağmadeni'nde öldürülen Ermeni eşkiyalar hakkında bilgi verilmiştir. 20 Ağustos tarihinde Akdağmadeni'ne bağlı Gökhisar Köyü'nde ve 21-22 Ağustos tarihlerinde Yakasık(?) Deresi'nde Ermeni eşkiyalarla çıkan çatışmada 5 erkek ve 1 kadın ölü olarak, 1 erkek canlı olarak ele geçirilmiştir.²²⁴

Ağustos 1916/Ağustos 1332 tarihinde Ermenilerle yine bir çatışma meydana gelmiştir. Ermeniler kalabalık bir grupla Akdağmadeni'ne bağlı Aktaş Köyü'ne taarruz etmişlerdir. Köyü yağmalayan Ermeniler kaçarken peşlerine takip müfrezesi düşmüştür. Kısa sürede yerleri tespit edilen Ermeni çetesi ile takip müfrezesi arasında çıkan çatışmada çete reisi ile bir arkadaşı öldürülmüştür. Diğer çete üyeleri ise kaçmayı başarmıştır. Askerler ilçe merkezinde bulunan karakola dönerken yolda 6 kişilik başka bir Ermeni çetesine tesadüf etmişlerdir. Bu çete ile çıkan çatışmada da 5 tanesi öldürülmüş bir tanesi kaçmayı başarmıştır. Üzerilerinden kimlik çıkmayan 5 kişinin hüviyetleri tespit edilememiştir. Her iki çatışmada da askerlerden şehit olan olmamış ancak birisi ağır olmak üzere iki asker yaralanmıştır.²²⁵

Ankara vilayeti, 14 Ekim 1916/1 Teşrinievvel 1332 tarihinde, Dâhiliye Nezareti'ne bir bilgi telgrafı çekmiştir. Telgrafa göre Mart ayının on üçünde Kara Mağara Mevkii'nde²²⁶ saldırı hazırlığı yapan Ermeni çetesi ile jandarmalar arasında çatışma meydana gelmiştir. Çatışma sonucunda altı Ermeni terörist öldürülmüş ve birçoğu

²²² BOA, İ DÜİT 172/24.

²²³ BOA, DH EUM 2 Şb 18/30.

²²⁴ BOA, DH EUM 2 Şb 27/3.

²²⁵ BOA, DH EUM 4 Şb 7/57A.

²²⁶ Günümüzde Yozgat'ın Saraykent ilçesidir.

silahlarıyla beraber canlı olarak ele geçirilmiştir. Canlı olarak ele geçirilen teröristler mahkeme sevk edilmiştir.²²⁷

14 Mart 1917/14 Mart 1333 tarihinde Çat Köyü'nde Ermenilerle bir dizi çatışma meydana gelmiştir. Çat Köyü Boğazlıyan'a bağlı olup, ilçenin elli beş kilometre doğusunda, Akdağmadeni'nin yirmi beş kilometre güneyinde yer almakta idi. Çat Köyü'nde bulunan ormanlık ve kayalıklarda elleri silahlı 60 kadar Ermeni ve Rum asker firarisi eşkıya bulunmakta, bu eşkıyaların iaşelerini ve her türlü ihtiyaçlarını Çat Köyü ahalisi karşılamakta idi. Bu eşkıyalar Boğazlıyan'ın kırk beş kilometre doğusunda, Eşikli(?) ile Sezir(?) arasında bulunan bölgede, askerler ile çatışmaya girmiş ve çatışma sonucunda üç Ermeni eşkıya öldürülmüştür. Buna mukabil bir asker de yaralanmıştır. Ermeniler kaçarken geride sekiz yüz adet fitili ganimet olarak bırakmıştır. Çatışmadan kurtulup kaçan Ermeniler Kızılcaova'ya bir saat mesafede bulunan Afşaralanı, diğer adı ile Çerçialanı²²⁸, Köyü'ne taarruz etmişlerdir. Ancak köy ahalisi, farklı yerlerde olan Ermeni ayaklanmalarından haberdar oldukları için hazırlıklı idiler. Silahlanmış bir şekilde köylerini korumuşlardır. Ermeni eşkıyaların taarruzları boşa gitmiş, köy ahalisinin şiddetli mukavemeti karşısında bozguna uğramış bir şekilde geri çekilmişlerdir. Ancak her ne kadar geri çekilmişse de yukarıda ismi zikredilen köylerde, yollara pusu kurup yolcuların paralarını gasp eden bu çetenin, yine aynı suçları işleyeceği kanaati güçlü olduğu için, bu yolların güvenliğinin sağlanması zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Hatta bu eşkıyalar Kayseri-Develi cihetlerine de sarkmışlar ve geniş bir sahada saldırganlıklarını sürdürmüşlerdir. Bu sebepten Kayseri takip müfrezeleri tabur kumandanlığı, 5. Kolordu Kumandanlığı'na bir yazı yazarak, ismi geçen köy yollarına 30 kadar piyade ve yeterli cephane gönderilerek güvenliğin sağlanmasını istemiştir.²²⁹ [EK 10]

1918/1334 senesine gelindiğinde Akdağmadeni ve Boğazlıyan civarında Samuel Çetesi adında onlarca kişilik Ermeni'den oluşan bir çete kurulduğu görülmüştür. Hem Müslüman hem gayrimüslim halka zulmeden 36 kişilik çete, 14 Nisan 1918/14 Nisan 1334 tarihinde Aktaş Köyü'ne gelerek köylüleri darp etmiş ve kendi iaşelerini sağlamak için elli teneke buğday ile dört koyunu alarak kaçmışlardır. Akdağmadeni takip müfrezeleri Samuel

²²⁷ BOA, DH EUM 2 Şb 29/16.

²²⁸ Günümüzde Akdağmadeni'ne bağlı olan köy 1840 yılında göçmenler tarafından kurulmuştur. İlk zamanlarından çerçi pazarı kurulduğu için bu ismi almıştır.

²²⁹ BOA, DH EUM 2 Şb 37/22.

Çetesi'nin peşine düşmüştür. Ayrıca Boğazlıyan kazası ile de muhabere edilerek, onlardan da destek kuvvetler istenmiş ve çetenin yeri tespit edilmeye çalışılmıştır.²³⁰

Temmuz 1918/Temmuz 1334 tarihinde Ankara Valiliği'nin, Dâhiliye Nezareti'ne, Yozgat genelinde yaşanan asayiş olayları ile ilgili bir rapor gönderdiği görülmüştür. Raporda yer alan ilk olay bir hırsızlık vakasıdır. 24 Temmuz 1918/24 Temmuz 1334 tarihinde Akdağmadeni'ne bağlı Kılıpınar Köyü'nde Tanas oğlu Matos ile İlki oğlu Yorgi adında iki Ermeni'nin, köylülerin arpa tarlalarına girerek mahsullerini çaldığı tespit edilmiştir. Bunun üzerine ismi zikredilen şahıslar yakalanarak mahkemeye sevk edilmişlerdir.

Raporda yer alan ikinci olay, firari üç Ermeni hakkındadır. Rumdiken Karakolu'nu basıp, askerleri şehit etmek isteyen üç Ermeni ele geçirilmiş ve mahkemede 7.5 sene kürek cezası almışlardır. Cezalarının infazı için Kayseri Hapishanesi'nde tutulan bu üç mahkûm firar etmişlerdir. Firarilerin Akdağmadeni cihetine kaçmaları üzerine durum Akdağmadeni Kaymakamlığı'na bildirilmiştir. Takip müfrezesinin çalışmaları sonucu üç firari Culhalı Köyü'nde yakalanmıştır. Yakalanan Ermeni teröristler Yozgat'a gönderilirken iki tanesi yolda tekrar firar etme teşebbüsünde bulunmuşlardır. Ancak jandarmanın müdahalesi ile her ikisi de vurularak öldürülmüştür. Geriye kalan bir Ermeni ise Yozgat Hapishanesi'ne yerleştirildikten kısa bir süre vefat etmiştir.²³¹

Tanzimat Fermanı ile Osmanlı vatandaşı olan herkesin askerlik yapmasının zorunlu tutulması gayrimüslim askerlerin cepheden firar etmesi, casusluk yapması gibi beraberinde bir takım sorunlar meydana getirmiştir. Bu yüzden Osmanlı Devleti bu uygulamadan vazgeçmiş ve "Bedel-i Nakdi" usulü ile gayrimüslim tebaadan asker almamıştır. Orduda bulunan bedel-i nakdiyi ödemeyen gayrimüslim vatandaşlardan ise "Amele Taburları" oluşturulmuştur. Ekseriyetle gayrimüslimlerden oluşan bu taburlarda Bedel-i Nakdi'yi ödemeyenlerin yanı sıra düşman askerlerinden esir edilen de görevlendirilmişlerdir. Burada bulunan askerler silahsız olup, ordunun yük taşımacılığı, yol ve kanal yapımı ve onarımında çalışmışlardır. Raporda yer alan üçüncü olay ise 30. Amele Taburu'nda yaşanan bir firar olayıdır. Akdağmadeni'nde gelen Ermeni ve Rumlar işte bu 30. Amele Taburu'na gönderilmişlerdir. Ancak bu kişilerden Körmüli Mahallesi'nden Yani oğlu Nikola, Hamaloğlu Mahallesi'nden İstanyosi oğlu Yorgi ve Kiryako oğlu Haralim cepheye gönderilirken Yahşihan civarında firar etmişlerdir. Firar eden Ermeniler, Bala ilçesinin

²³⁰ BOA, DH EUM 2 Şb 52/23.

²³¹ BOA, DH EUM 6 Şb 44/32.

Yeğın Köyü'ne kaçmışlardır. Bunun  zerine jandarmalar tarafından köy muhasara altına alınmış ve Akdağmadenli   Ermeni'nin dışında yedi firari daha yakalanarak cepheye gönderilmişlerdir.²³²

Ermeni olayları Yozgat genelinde tüm şiddeti ile yaşanırken devlet bu duruma çare olması için, ihtilal çalışmalarına katılanları ve Hınçak, Taşnak gibi cemiyetlere  ye olanları tutuklamıştır. Tutuklananlardan suçları sabit olanlar çeşitli cezalara arpıtılmışlardır. Bu bağlamda örnek olarak Boğazlıyan'da da tutuklamalar ve cezalandırmalar yaşanmıştır. Boğazlıyan'da Taşnak ihtilal cemiyetini kurup, cemiyet binasını cephaneye eviren ve çeşitli olaylara sebebiyet veren Katib oğlu Matyos, Veled-i Simon, Eleki oğlu Mihran, Veled-i Karabet, Murat oğlu Mığırdı ve Veled-i Mardiros, Kayseri Divan-ı Harbi  rfi'de yargılanmışlar ve 18 Ağustos tarihinde Mülkiye Ceza Kanunu'nun 58. maddesinin 1. bendine göre onar sene müddetle küreğe konulma cezası almışlardır. Firar halinde bulunan Semakyan, Nodon, Karakeryan, Karabet oğlu Misak ise gıyaben yargılanmışlar ve on ikişer sene müddetle küreğe konulma cezası almışlardır. Alınan cezalar Harbiye Nezareti tarafından onaylanmıştır.²³³

Ermenilerin yapmış olduğu taşkınlıklar halk arasında da paniğe sebep olmuştur. Müslüman halkın can ve mal güvenliği kalmadığı için halk bu sebepten kendi güvenliklerini sağlamak için silahlanmıştır. Ayrıca yetkili mercilere telgraflar çekerek güvenliklerinin sağlanmalarını talep etmişlerdir. Bu konuda 4 Mart 1919/4 Mart 1335 tarihinde Boğazlıyan eşrafından İbrahim şevki, Ali, İbrahim, Seyyid Cemil, Hasan, Mahmut, Sami, Hacı Ömer, Osman, Hüseyin,  mer imzasıyla Dâhiliye Nezaretine bir telgraf çekilmiştir. Telgraf şu şekildedir:

“Sad ret-i Uzm 'ya

H k met-i h zirenin Ermeni millet-i mazl mesinin te'min-i ref h ve sa'adetlerine ma't f olan mes 'isine iştir kle bunların birer s retle terakkisine alışmakda iken at'lı Hayet(?), Menteş'li Sogomon(?), Uzunlu'dan Markar(?), Rumdigin'li Ohannes, Boğazlıyan'da Serkis n m n eşh s Merkez kaz da yerleşerek men fi-i şahsiyelerini te'min kasdıyla burada hergün mill  bir ictim ' teşk l ve bu cem'iyette bir takım ermenileri millet-i İslâmiye aleyhine tahr k ve izh r-ı infi' l etdirerek teh ir ve takt lde kat'iyen medhald r oldukları sekene-i kaz ca dahi ba'zı ermenilerde de ma'l m olan eşraf-ı memleketle ash b-ı servet ve me'm r n-i h k met haklarında fis li kâbil-i tert b ve

²³² BOA, DH EUM 6 şb 44/32.

²³³ BOA, İ D İT 173/28.

isnâdla fîdye-i necât talep eylemekte ve nihâyet beş ermeniden akârât-ı kadîme-i şahsiyesiyle isnâdât-ı mezkûre vâsıl-ı mertebe-i şehvet(?) olmakda ve bu sebeble bir çok ma'sûmînin dûçâr-ı felâket oldukları kemâl-i te'essür ve ta'accüble görülmekte ve İslâmiyet aleyhindeki cereyân ve iftiralar her gün birbiri veliyy(?) ve ta'kîb etmekte olduğundan muhâfaza-i hukûkumuzun hükûmet-i âdilemizden bekler ve men'-i mazarriyâtını icrâât-ı sâyelerinden istirhâm eyleriz fermân.”²³⁴ [EK 11]

Telgrafî çekenlerin ifadesinden anlaşıldığı kadarıyla hükümetin Ermenilerin ferah ve mutluluğu için her türlü gayreti göstermesine rağmen Çat'lı Hayet(?), Menteş'li Sogomon(?), Uzunlu'dan Markar(?), Rumdiken'li Ohannes, Boğazlıyan'da Serkis isimindeki şahıslar cemiyetler ve propaganda vesilesiyle Ermenileri, Müslümanlar aleyhinde kışkırtmışlardır. Hatta bu kişiler bir takım cinayet işlerine karışmış ve buna ilçede oturan Ermeniler de şahit olmuştur. Bu isimler ilçede hükümet adına para toplamaya teşebbüs etmişler ve bunda başarılı da olmuşlardır. Yapmış oldukları fiillerden dolayı birçok masum insan zor durumda kalmış ve perişan olmuştur. İslam ahalisi aleyhindeki hareketler ve fiiller birbirini takip etmiş, bu yüzden insanların can ve mal güvenlikleri tehlikeye girmiştir. Bu sebepten telgrafta isimleri yazılan kişiler ilçe ahalisi adına, hükümetten bu duruma çare bulmalarını ve can ile mal güvenliklerinin sağlanmasını istemiştir. Telgraf hükümet tarafından dikkate alınmış ve Dâhiliye Nazırı, telgrafın bir suretini Ankara Valisi Muhyiddin Paşa'ya göndererek gereğinin yapılmasını emretmiştir.

Bu kez Ankara Vilayeti Polis Müdüriyeti 5 Şubat 1919/5 Şubat 1335 tarihinde, Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti'ne vilayet dâhilinde olan asayiş olayları ile ilgili bir rapor göndermiştir. Bu raporda Yozgat'ı ilgilendiren ilk olay, düğünlerde silah atılması meselesidir. Günümüzde hala birçok ölüme sebep olan bu duruma dolayısı ile o dönemlerde devlet müdahale etmek zorunda kalmıştır. Ankara valiliğinin mutasarrıflıklara gönderdiği emirle, düğünlerde silah kullananlar silahlarıyla beraber tutuklanması salık verilmiştir.

Raporda yer alan ikinci olay Nefs-i Kasaba'da geçmektedir. Günümüzde Kızılcaova Köyü olarak bilinen Nefs-i Kasaba o dönemlerde dahi oldukça eski ve tarihi kabul edilen bir yerleşim yeridir. Evler ve dükkânlar ahşap ve dağınık olduğu için asma kilitleri kolay bir şekilde kırılmakta, bu da köyü hırsızların uğrak yeri yapmıştır. Bu yüzden evlerden ve dükkânlardan çeşitli eşyalar çalınmıştır. Sonunda bu olaya çare olarak,

²³⁴ BOA, DH EUM AYŞ 73/44.

kasabada bekçi teşkilatının kurulmasına karar verilmiştir. Bekçi teşkilatı kısa sürede kasabada kurulmuş ve hırsızlık olayları hatırı sayılır seviyede azalmıştır.

Raporda yer alan son olayda Kırşehir, Yozgat, Çorum kentlerinde basit hırsızlık, darp, yaralama ve silah atma gibi olayların yaşandığı, bunun dışında önemli sayılabilecek herhangi bir vukuatın olmadığı bildirilmiştir.²³⁵

31 Mart 1919/31 Mart 1335 tarihinde Boğazlıyan halkı eşrafından Feyzi oğlu Ömer ile Yakup oğlu Ali, Dâhiliye Nezareti'ne bir telgraf çekmiştir. Telgrafta I. Dünya Savaşı'nda yaşadıkları türlü sıkıntı ve perişanlıklar yetmezmiş gibi bir de Balkan kumandanı namıyla Samuel adında bir Ermeni'nin liderlik yaptığı eşkıya çetesinden duydukları rahatsızlığı belirtmişlerdir. Samuel çetesi, başta küçükbaş hayvanlar olmak üzere büyük baş hayvanları gasp etmiş, Müslüman ve gayrimüslim ahaliden birçok kişiyi katletmiştir. Bu çete özellikle Boğazlıyan'ın Habbaz Köyü ile Akdağmadeni'nin Aktaş ve Başçatak köylerinde mevzilenmiştir. Sıklıkla mevzilendikleri yerden çıkarak, yolcuların önlerini kesmek suretiyle ya öldürmüş ya da herhangi bir uzvunu kesmişlerdir. Samuel, Boğazlıyan'ın Ortanca Köyü'nden olup, aynı köyden Canlı İsmetoğlu Mihran liderliğindeki başka bir çete ile işbirliği yapmıştır. Samuel çetesinden 80 kişi ile Mihran ve çetesinden 18 kişi, Habbaz Köyü'ne saldırmışlar ve Feyzi oğlu Ömer'in evine zorla girmişlerdir. Evden beş yüz lira değerinde nakit para ile çeşitli eşyaları gasp etmişlerdir. Ayrıca Ömer'i tüfek ve kama ile ağır bir şekilde yaralamışlar ve kolunu kopartmışlardır. Ömer baygın bir şekilde yerde yatarken, çete üyeleri Ömer'in öldüğüne kanaat getirdikleri için evden çıkmışlardır. Ömer ve Ali'nin iddialarına göre, ismi zikredilen çete hakkında herhangi bir takibat yapılmamıştır. Çete üyeleri de bu durumdan cesaret alarak, rahat bir şekilde eşkıyalıklarına devam etmişlerdir. Bu yüzden ırz, mal ve can güvenliklerini gözyaşlarıyla beklediklerini belirtmişlerdir.²³⁶ Ömer ve Ali'nin anlattıklarını mezkûr çete hakkında başka belgeler de doğrulamaktadır.

Samuel ve Mihran çetelerinin yaptığı eşkıyalıkların artması üzerine Dâhiliye Nezareti, Ankara vilayetine 17 Nisan 1919/17 Nisan 1335 tarihinde bir telgraf çekmiştir. Telgrafta Boğazlıyan'ın Yahyasaray Köyü'nde Berber oğlu Derviş Mehmet isminde bir şahsın beş yüzden daha fazla koyununun Samuel çetesi tarafından gasp edildiği ve adamlarından birinin de öldürüldüğü bildirilmiştir. Bu yetmezmiş gibi mezkûr çete sıklıkla Mehmet'e tehdit mektupları yollamıştır. Dâhiliye Nezareti Ankara Valiliği'ne bu çetenin

²³⁵ BOA, DH EUM AYŞ 1/37.

²³⁶ BOA, DH EUM AYŞ 6/8.

ne olursa olsun en kısa zamanda ortadan kaldırılmasını ve gasp edilen beş yüz koyunun bulunarak Derviş Mehmet'e teslim edilmesini emretmiştir.²³⁷

Samuel ve Mihran çeteleri Nisan ayı içerisinde Akdağmadeni'nin Aktaş ve Başçatak köylerine taarruz ettikten sonra bu sefer de Sivas'ın Şehr-i Kışla Kazası'nın Şerir Köyü'ne saldırmıştır. Köyden Hayrettin isminde bir vatandaşın 22 Nisan 1919/22 Nisan 1335 tarihinde çekmiş olduğu telgraftan anlaşıldığına göre, çeşitli gasp ve yağma olayına karışan çete tekrar ormanlara çekilmiştir. Samuel çetesinin giderek tehlikeli bir hal alması ve Yozgat'ın yanı sıra Sivas civarında da olaylara karışması üzerine Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey, Sivas Valisi Kemal Bey'e bir telgraf çekerek, çete hakkında gerekenin yapılmasını ve sonucunun kendilerine bildirilmesini istemiştir.²³⁸

Bu çete genel itibariyle Ermenilerden oluşmuş olsa da Rum, Türk ve Kürtlerden de çeteye katılanlar olmuş ve sadece Müslüman ahaliye değil Ermenilerle Rumlara da zulmetmiştir. Yaşananlar Akdağmadeni halkı arasında büyük korku uyandırmıştır. Ancak tüm bunlara rağmen devlet bu çete hakkında ciddi bir teşebbüste bulunmamıştır. Bu durum ise çeteyi daha da cesaretlendirmiş ve halka karşı baskılarını artırmalarına sebep olmuştur. Devletin duruma çözüm üretmemesi üzerine Akdağmadeni ilçe müftüsü, Rum metropolit vekili, Meclis-i İdare üyeleri, belediye azaları, Müslüman, Ermeni ve Rum tüccarlar kendi aralarında imza toplayarak Dâhiliye Nezareti'ne ve Bab-ı Ali'ye telgraf çekmişlerdir. Telgrafta, Samuel ve Mihran çetelerinin çeşitli milletlerden oluştuğunu, ilçe merkezine ve köylere devamlı surette saldırdığını ancak hükümetin bu durumun engellenmesinde ciddi bir teşebbüs göstermediklerini belirtmişlerdir. Çetenin saldırıları yüzünden, köylerde yaşayan insanların evlerini bırakıp güvenli yerlere çekildiklerinden şikayet edilmiştir. Bölge eşrafına göre, ahali köyden köye bile gitmeye korkar olmuştur. Zira yolu kesilen köylünün her türlü malı gasp edilmekte, üstelik öldürülmekte yahut sakat bırakılmaktadır. Ayrıca Ermeni köylerinde propagandalar yapılarak köylülerin çeteye katılması için baskıya maruz kalmışlardır. Bu yüzden Ermeni köyleri boşalmaya başlamıştır. İlçe merkezinde asayişten eser kalmadığı gibi çetenin tenkili şöyle dursun, herhangi bir tahkikat bile yapılmamıştır. İnsanların ellerinde bulunan mahsul gasp edildiği gibi, diğer seneye ekmek için sakladığı tohumluk ürünlere bile el konulmaktadır. İnsanlar parasız ve yiyeceksiz kaldıklarından evdeki eşyalarını satmaya başlamışlardır. Zira eşyaları satılmasa da çete evlere zorla girerek eşyaları da gasp etmektedir. Çete üyeleri hiçbir şekilde nasihat kabul

²³⁷ BOA, DH ŞFR 98/207.

²³⁸ BOA, DH EUM AYŞ 6/8.

etmemektedir. İslam ve Hıristiyan köylerinden birkaç tanesi harap halindedir. Bu yüzden acilen ilçeye kuvvet gönderilmesi ve çetenin izale edilmesi istenmiştir.²³⁹ [EK 12]

Telgrafta yazanlardan anlaşıldığına göre durum oldukça ciddi boyutlara ulaşmıştır. Telgrafa imza atanlar farklı milletlerden ilçenin ileri gelenleri olduğu için durum daha da önem kazanmaktadır. Bu yüzden vilayet işi sıkı tutmuş ve kuvvetli bir müfrezeyi Akdağmadeni ilçesine göndermiştir. Askerler ile çete arasında şiddetli çarpışmalar meydana gelmiş ve Ankara vilayetinin 31 Mayıs 1919/31 Mayıs 1335 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu telgrafta çetenin izale edildiği ve asayişin temin edildiği bildirilmiştir.²⁴⁰ Üç sene boyunca bölgede terör estiren bu çetenin varlığı böylece sona ermiştir.

Belgelerden görüldüğü üzere Ermeniler, Yozgat'ta, özellikle Akdağmadeni ve Boğazlıyan civarında ciddi karışıklıklar çıkarmışlar ve birçok kişinin ölümüne sebep olmuşlardır. Yozgat'ta yaşananlar tüm ülke genelinde yaşananların bir örneğini teşkil ettiği için çıkarılan Tehcir Kanunu'ndan Yozgat'taki Ermeniler de nasibini almış ve Zor civarına zorunlu göç ettirilmiştir. Ermenilerin iddialarına göre göç esnasında eziyet görmüşler, malları yağma edilmiş ve hatta öldürülmüşlerdir.

Tehcir başlamadan önce Ermeniler hakkında şikâyetler yapılırken, tehcirden sonra durum tersine dönmüş ve şikâyetler genel olarak Müslüman ahali için yapılmıştır. Boğazlıyan merkezden Rinbor oğlu Kirkor, Serkes Ternolyan ve arkadaşları, Kayseri'ye ve Dâhiliye Nezareti'ne uğradıkları haksızlıklarla alakalı Mart 1919/Mart 1335 tarihinde telgraf çekmişlerdir. Telgrafa göre, Boğazlıyan'daki Rumdiken Köyü'nün Müslüman ahalisi, üç yüzden fazla Ermeni çocuğu kaçırmıştır. Bu çocuklar civar köylere tanesi yirmi kuruşa satılmaktadır. Ermeniler bu durumu Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey'e bildirmişler, çocuklarını ve hemşerilerini geri istemişlerdir. Ancak iddialarına göre Kemal Bey, çocuklarını isteyen Ermenileri kovduğu gibi tehdit de etmiştir. Ayrıca nezarete çekmiş oldukları telgraflar ve yazılı talepleri de dikkate alınmamıştır. Rumdiken eşrafından Çerkez Hasan Beyzadeler, Torunzadeler, Topal Hacı, Koca Necip Abdi gibi kişiler ve çevresindeki adamları, Ermeni köylerinde zorbalık ve yağma yapmaktadır. Bu kişiler yüzünden Ermeniler köylerine dahi gidememektedir. Köylerinde bulunan mallar bu

²³⁹ BOA, DH EUM AYŞ 11/33.

²⁴⁰ BOA, DH EUM AYŞ 11/38.

şahıslar tarafından yağma edilmiştir. Bu durumun devletin nezdinde caiz görülmeyeceği ifade edilerek, can ve mallarının korunmasını nezaretten talep etmişlerdir.²⁴¹

Dâhiliye Nazırı Cemal Paşa, Ermenilerin iddialarını dikkate almış ve Kayseri Mutasarrıfı Kemal Bey'e bu iddiaları araştırmasını, doğru olup olmadığını öğrenmesini istemiştir. Soruşturmanın ciddi bir şekilde yapılmasını ve sonucunun en kısa zamanda taraflarına iletilmesini istemiştir. Ankara vilayeti ve Kayseri Mutasarrıflığı iddiaları titizlikle incelemiş, 23 Nisan tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne cevap yazmıştır. Cevapta Ermenilerin iddialarının asılsız olduğu, herhangi bir gasp, yağma ve esaret olayı yaşanmadığı belirtilmiştir. 300 çocuğun kaçırılıp yirmi kuruşa satıldığı söylentisinin tamamen uydurma olduğu, ancak on iki yaşında bir Ermeni kız çocuğunun ailesi ile birlikte Kayseri'ye giderken yolda baskına uğrayarak kaçırıldığı belirtilmiştir. Ancak olayın jandarmaya haber verilmesinin akabinde, takip müfrezeleri aracılığıyla, kız çocuğu kurtarılmış ve ailesine teslim edilmiştir. Ayrıca kaçırma olayının faileri tutuklanarak mahkemeye sevk edilmişlerdir.²⁴²

Ermenilerin yapmış olduğu başka bir şikâyet de yolda eşkıyalar tarafından soyulduklarına dairdir. Boğazlıyan'dan Mıgırdıç Muradyan imzasıyla Dâhiliye Nezareti'ne çekilen telgrafta, Çağamard ve Boğazlıyan'dan Kayseri'ye giderken yollarında az sayıda jandarma olmasından dolayı baskına uğradıklarını ve eşyalarının gasp edildiğini bildirmişlerdir. Üstelik ellerinde bulunan hayvanlar alındığı gibi, Kayseri'ye gitmelerine izin verilmemiş ve geri dönmeleri konusunda kendilerine baskı yapılmıştır. Bu yüzden yol üzerinde güvenliğin sağlanmasını istemişlerdir. Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti 5 Temmuz 1919/5 Temmuz 1335 tarihinde Ankara vilayetine telgraf çekerek, iddiaların soruşturulmasını ve soruşturma sonucunun acele kendilerine bildirilmesini istemiştir.²⁴³

Yine Boğazlıyan'dan Ermeni Sogomoni isminde bir şahıs, 14 Temmuz 1919/14 Temmuz 1335 tarihinde Dâhiliye Nezareti'ne göndermiş olduğu telgrafta memlekette asayişin yokluğundan dolayı can ve mal güvenliklerinin kalmadığını, bu yüzden en kısa zamanda asayişi sağlayacak kuvvetlerin gönderilmesini istemiştir. Ayrıca asayişi bozan insanlar hakkında soruşturma başlatılmasını ve suçluların cezalandırılmasını istirham etmiştir.²⁴⁴

²⁴¹ BOA, DH EUM AYŞ 12/90.

²⁴² BOA, DH EUM AYŞ 12/90.

²⁴³ BOA, DH ŞFR 101/15.

²⁴⁴ BOA, İ DUİT 118/90.

Dikkat edilecek olursa 1919/1335 tarihi itibariyle, şikâyetler Müslüman ahalden değil Ermenilerden gelmeye başlamıştır. Zira Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'nda yenilgiye uğraması ve Ermenilerin tehcir edildiği yerlerden geri dönmesi Ermenileri cesaretlendirmiştir. I. Dünya Savaşı öncesi uğramış oldukları katliam iddialarını yeniden dillendirmeye başlamışlardır. Yozgat kilise heyeti Haziran 1919/Haziran 1335 tarihinde, Ermeni Patrikhanesine bir mektup yazmıştır. Mektupta, Boğazlıyan ilçe müftüsünün Ulu Cami'de binlerce Müslüman'ı topladığı, icra ettiği vaaz ve nasihat ile bunları Hıristiyan ahaliye karşı düşmanca bir tavır içine soktuğu belirtilmiştir. Müslümanların, Hıristiyanlara karşı kin ve nefret ile dolduğu ve en ufak bir kıvılcımda büyük bir katliama sebebiyet verebileceği uyarısı yapılmıştır. Bir de Mustafa Kemal Paşa adında bir eşkıyanın teşkil ettiği çetenin Boğazlıyan civarında fiiliyatta bulunduğu ve Çakmaklı Mıgırdıç Kocayan isiminde bir Ermeni'yi kendi değirmeninde katlettiği ifade edilmiştir. Ayrıca Boğazlıyan'ın Gövdecili Köyü'nden yedi Ermeni kız kaçırılarak ırzına geçilmiştir.

Mektupta görüldüğü gibi Ermeniler hakkında mezalim yapıldığı intibası uyandırılmak istenmiştir. Üstelik Milli Mücadele'ye katılan Türk milletine çete, Milli Mücadele lideri Mustafa Kemal Paşa'ya da çete reisi deme cüretinde bulunmuşlardır.

Dâhiliye Nezareti, işgalci devletlerin iç işlerimize müdahale etmelerini önlemek için, bu tarz iddiaları her zaman ciddiye almış ve gereğini yapmaya çalışmıştır. Nezaret 19 Temmuz 1919/19 Temmuz 1335 tarihinde, Ankara vilayetine bir telgraf çekmiştir. Telgrafta Yozgat kilise heyetinin iddialarının ne kadar gerçek olduğu, söylendiği gibi bir çetenin var olup olmadığı ve var ise kaç kişiden müteşekkil olduğunun en kısa zamanda nezarete bildirilmesini ve böyle münasebetsiz olaylara kesinlikle müsaade edilmemesini istemiştir.²⁴⁵ [EK 13]

Ermeniler, özellikle tehcir esnasında mallarının gasp edildiğini ve geri döndüklerinde mallarının sahiplenildiğini iddia etmişlerdir. Mallarını yeni sahiplerinden istemişlerse de yeni mal sahipleri buna yanaşmamışlardır. Bu yüzden 1 Ocak 1919/1 Kanunisani 1335 tarihinde Boğazlıyan Ermenileri namına Artin ve Arakil isimindeki şahıslar hem Sadaret'e hem de Dâhiliye Nezareti'ne birer telgraf çekmişler ve mallarının kendilerine teslim edilmediğini iddia etmişlerdir. Üstelik Müslümanlar tarafından tehdit edildiklerini ve tecavüzata uğradıklarını öne sürmüşlerdir. Bu yüzden mallarının en kısa zamanda kendilerine teslimini ve tehditlerin son bularak ilgili kişiler hakkında soruşturma

²⁴⁵ BOA, DH ŞFR 101/19.

yapılmasını talep etmişlerdir. Talebi değerlendiren nezaret 18 Ocak 1919/18 Kanunisi 1335 tarihinde Ankara vilayetine telgraf çekmiştir. Telgrafta Ermenilere ait malların kendilerine teslim edilmesi istemiştir. İddia ettikleri gibi tehdit ve tecavüz vakaları var ise bunların derhal men edilmesi ve suçlular hakkında ilgili kanunların icra edilmesi emredilmiştir.²⁴⁶

Yozgat'ta Ermeni meselesi çerçevesinde yaşanan asayiş sorunlarının önemli bir kısmının Boğazlıyan'da meydana geldiği görülmüştür. Yine Ermeni tehciri sebebiyle idam edilen kişilerden ilki de Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey olmuştur. Mehmet Kemal Bey, 1 Mart 1884 tarihinde Beyrut'ta dünyaya gelmiştir. İlk ve ortaöğrenimini Rodos'ta, lise öğrenimini ise Antalya ve İzmir'de tamamlamıştır. 24 Temmuz 1908 tarihinde Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'den pekiyi derecede mezun olmuştur. Kemal Bey, Boğazlıyan Kaymakamı olana kadar birçok farklı görevde bulunmuştur. Türkçe, tarih ve coğrafya öğretmenliği gibi eğitim görevlerinin yanı sıra Doyran, Gebze ve Karamürsel kaymakamlıkları gibi idari görevlerde bulunmuştur.²⁴⁷

11 Haziran 1915 tarihinde Boğazlıyan Kazası kaymakamlığına tayin edilen Kemal Bey 23 Nisan 1916 tarihine kadar bu görevini sürdürmüştür. Kaymakamlığı esnasında yaklaşık iki ay Yozgat Mutasarrıf Vekilliği de yapmıştır. 23 Nisan 1916 yılında terfi eden Kemal Bey, önce Suriye vilayetinin Havran Sancağı'na bağlı Basra-i Eskişam Kazası'na, sonra İzmit Sancağı Muhacirin Müdüriyeti'ne tayin edilmiştir. Bu görevini ifa ederken Şura-yı Devlet'in 12 Nisan 1917 tarihinde almış olduğu kararla, Boğazlıyan Kaymakamlığı esnasında terk edilmiş mallardan eşya satın aldığı ve çeşitli usulsüzlükler yaptığı gerekçesiyle görevden alınmış ve Boğazlıyan İstinaf Mahkemesi'nde yargılanarak üç ay hapis cezası ile dört ay memuriyetten uzaklaştırma cezası almıştır. Ancak Kemal Bey'in itirazları neticesinde Konya İstinaf Mahkemesi tarafından suçsuz bulunarak beraat ettirilmiştir.²⁴⁸

Suçlamalardan beraat eden Kemal Bey, Konya'ya müfettiş olarak tayin edilmiştir. Konya son görev yeri olmuştur. Zira Boğazlıyan Kaymakamlığı esnasında Ermeni tehciri ile alakalı yaşanan olaylardan sorumlu tutulmuş ve 1918 yılının Aralık ayında tutuklanarak İstanbul'a getirilmiştir. Kemal Bey'in yanı sıra Yozgat Evkaf Memuru Feyyaz Ali Bey ve

²⁴⁶ BOA, DH ŞFR 95/150.

²⁴⁷ Nejdet Bilgi, "Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmed Kemal Bey'in Yargılanması", *Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Serisi*, Sayı: 16, Ankara, 1999, s. 85.

²⁴⁸ Bilgi, *a.g.e.*, s. 86.

Yozgat Jandarma Kumandanı Tevfik Bey de tutuklanmıştır. Tutuklanan Kemal Bey, Bekirağa Bölüğü'nde hapse konulmuştur.²⁴⁹

Savaş sırasında suçluların yargılanması için 16 Aralık 1918 tarihinde İstanbul Divan-ı Harb-i Örfi kurulmuştur. Kurulan bu mahkemenin başkanlığına ise Mahmut Hayret Paşa getirilmiştir. Mahmut Hayret Paşa, mahkemeyi bir süre yönetmiş ancak kabinenin değişmesiyle beraber, mevcut harp divanı lağvedilerek yeniden kurulmuş ve başkanlığına Mustafa Nazım Paşa getirilmiştir. Yeni kurulan Divan-ı Harb-i Örfi, 11 Mart 1919 tarihi itibarıyla görevine başlamıştır. 5 Şubat 1919 tarihinde Kemal Bey'in yargılanmasına başlanmıştır. İddianamede Kemal Bey hakkında; Ermenileri öldürmek, mallarını gasp etmek, ırz ve namuslarına tasallut etmek şeklinde suçlamalar yer almıştır. Mahkemede 28 kişi Kemal Bey hakkında şahitlik yapmış ve açıklamalarda bulunmuştur. Mahkeme heyeti, Ermeniler lehine şahitlik yapacak olanların yol masraflarını karşılamayı taahhüt ettiği için, Kemal Bey aleyhinde yirmi beş şahit gelmesine rağmen Kemal Bey lehine yalnızca üç şahit gelmiştir. Dolayısıyla henüz mahkemenin başlangıcında adaletsiz bir durum ortaya çıkmıştır.²⁵⁰

Mahkeme heyeti 5 Şubat 1919 tarihinden itibaren yargılama işlemine başlamış,²⁵¹ toplam 12 duruşma boyunca, şahitler dinlenmiş ve ilgili kişiler yüzleştirilmiştir. Ermeni tehcirinden dolayı suçluların derhal cezalandırılmasını isteyen birtakım çevreler, mahkeme heyetini gevşek davranmakla suçlamış ve Tevfik Paşa hükümetini hedef almıştır. Tevfik Paşa, mahkeme sürecini hızlandırmak için Divan-ı Harb-i Örfi'nin yetkilerinin artırılmasını isteyen bir kararnameyi padişaha sunmuş ancak padişah tarafından reddedilince istifa etmiştir. İstifanın ardından yeni kabineyi Damat Ferit Paşa kurmuş ve Divan-ı Harb-i Örfi'nin yetkilerini artıran bir kararname hazırlayarak padişaha sunmuş ve onaylatmıştır. Bu gelişme üzerine mevcut mahkeme lağvedilerek yerine yeni bir Divan-ı Harb-i Örf-i kurulmuştur. Yeni kurulan mahkemenin başkanlığına Mustafa Nazım Paşa getirilmiştir.²⁵²

11 Mart tarihinde kesintiye uğrayan duruşmalar 24 Mart 1919 tarihinde 13. Duruşmadan başlamış ve 7 Nisan 1919 tarihindeki 18. duruşma ile sona ermiştir. Kemal ve Tevfik Beyler son savunmalarını yapmış ve çeşitli gerekçelerle suçsuz olduklarını söyleyerek beraatlarını istemişlerdir. Mahkeme heyeti 8 Nisan 1919 tarihinde kararını

²⁴⁹ Bilgi, *a.g.e*, s. 86,87.

²⁵⁰ Bilgi, *a.g.e*, s. 103.

²⁵¹ Esüntimur, *a.g.e*, s.64.

²⁵² Bilgi, *a.g.e*, s. 124-128.

vermiştir. Kararda; Kemal ve Tefvik Beylerin tehcir esnasında kadın ve çocukları istisna tutmadan sevke tabi tuttuklarını, eşya mal ve mülklerine haksız yere el koyduklarını, kötü niyetli kişilerin yağma yapmalarına müsaade ettikleri gibi sebeplerden dolayı Kemal Bey'in idam edilmesine, Tefvik Bey'in ise 15 yıl kürek cezasına çarptırılmasına karar vermiştir.²⁵³ İdam cezası onaylanması için Sultan Vahdettin'e gönderilmiş ancak Sultan idam cezasının onayı için Şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi'den fetva istemiştir. Mustafa Sabri Efendi biraz dirense de fetva vereceğini padişaha bildirmiştir. Padişah ise hazırlanacak fetvayı beklemeden kararı 9 Nisan 1919 tarihinde onaylamıştır.²⁵⁴

İdam cezasının infazı için 10 Nisan tarihinde Kemal Bey Beyazıt Meydanı'na getirilmiştir. İdam hükmü okunmuş, Kemal Bey hakkındaki hükmü sükûnet içerisinde dinlemiştir. Hüküm okunduktan sonra kendisine son sözü sorulduğunda önceden hazırlamış olduğu vasiyetini okumuş ve meydanda bulunan kalabalığa hitap etmiştir. Sözlerini bitirdikten sonra infaz gerçekleşmiştir. Cenazesi 11 Nisan tarihinde Türk bayrağına sarılı olarak, kalabalık bir halk tarafından Kadıköy'de Kuşdili Çayırı'nda bulunan küçük oğlu Adnan'ın yanına defnedilmiştir.²⁵⁵

Suçu Ermeni çeteleri ile mücadele olan Kemal Bey, Türk milleti ve Büyük Millet Meclisi tarafından unutulmamış, kendisine 14 Ekim 1922 tarihinde "Milli Şehit" unvanı verilmiş ve ailesine maaş bağlanmıştır.²⁵⁶

²⁵³ Bilgi, *a.g.e*, s. 151.

²⁵⁴ Esüntimur, *a.g.e*, s. 69.

²⁵⁵ Esüntimur, *a.g.e*, s.70.

²⁵⁶ Bilgi, *a.g.e*, s. 185.

SONUÇ

Yozgat, tarihi ilk tunç çağına kadar giden Anadolu'nun en eski yerleşimlerinden biridir. Ancak 16. yüzyıla kadar bir mezra olarak kalmış, Çapanoğullarının bölgeyi imar etmesine kadar bu durum böyle devam etmiştir. Çapanoğulları ile birlikte Yozgat bir kent olarak hızla yükselmiş ve mamur hale gelmiştir.

Çapanoğullarının şehirde mütesellim olduğu dönemde mamur ve güvenli bir yer olan Yozgat'ta, güçlü ayanların yönetimden uzaklaşmasıyla beraber sorunlar ortaya çıkmaya başlamıştır. Türk, Kürt, Rum ve Ermeni gibi milletlerin bir arada bulunduğu Yozgat, I. Dünya Savaşı'na kadar nispeten güvenli olmakla beraber savaşın başlamasıyla güvenliğin bozulduğu ve asayişin oldukça azaldığı bir şehir haline gelmiştir.

Şehir genelinde yaşanan olaylardan en sık olanı hırsızlık ve yağmadır. Devletin savaş için erkekleri cepheye çağırması, taşrada bulunan jandarma birliklerinden dahi yararlanmış olması eşkıya ve haydutları cesaretlenmiştir. Çeşitli milletlerden oluşan çeteler, posta arabalarını vurmuş, köylere ve kasabalara saldırarak yağma girişimlerinde bulunmuşlardır. Hırsızlık ve yağma teşebbüslerinde yaralanma hatta ölümler meydana gelmiştir.

Çeşitli suçlara karışanların, cezalandırılması için hapisanelere gönderilmesi ayrı bir sorun ortaya çıkarmıştır. Zira Anadolu genelinde modern ve tam teşekküllü hapisane sayısı yok denecek kadar azdır. Bu durumda mahkûmlar, sayı bakımından yetersiz hapisanelerde zor koşullar altında yaşamaya çalışmışlardır. Hapisanelerde mahkûmlara yeterli gıda verilmemesi, ısıtma ve havalandırma sistemlerinin olmaması yüzünden, onlarca mahkûm hayatını kaybetmiştir. Bu yüzden suçlular hapisanede zor şartlarda yaşamaktansa cepheye savaşmayı tercih etmişlerdir. Bu vesile ile gerek Dâhiliye Nezareti'ne ve gerekse Adliye Nezareti'ne çeşitli mektuplar yazarak ve telgraflar çekerek cepheye sevk edilmek istediklerini bildirmişlerdir. Devlet, bu taleplere olumlu yaklaşmıştır. Zira cepheye asker ihtiyacının bulunması bu durumu zorunlu kılmıştır. Ancak hapisaneden kurtulan mahkûmlar, cepheye gitmek yerine, sevk esnasında ellerindeki silahlarla beraber birliklerinden firar etmişlerdir. Firardan sonra aralarından çeteler kurmuşlar ve çeşitli olaylara karışmışlardır. Devlet bu durumun farkında olmakla beraber dönemin getirmiş olduğu şartlardan dolayı, hapisanelerden cepheye asker sevkine devam etmiştir.

Hapishanelerde yaşanan diğer bir sorun ise mahkûmlar arasındaki husumettir. Hapishane duvarlarının yüksek olmaması ve duvarların üzerinden atılan kesici ve delici aletler ile mahkûm yakınlarının getirmiş olduğu aletler, yaralanmaları ve ölümleri beraberinde getirmiştir. Ayrıca hapishane duvarlarının güçsüz olması ve gardiyanların eğitimsiz olması gibi sebeplerden dolayı firar olayları sıklıkla yaşanmıştır. Hatta bazı firar olaylarında mahkûmlar ile gardiyanların rüşvet karşılığında iş birliği yapığı olmuştur.

I. Dünya Savaşı yıllarında Yozgat'taki bir diğer asayiş problemi de gizli Hıristiyan bir topluluk olan İstavrilerdir. Bu topluluk Yozgat'ın Akdağmadeni ilçesinde kurşun ve çinko gibi madenlerin çıkmasıyla Gümüşhane civarından çalışmak için buraya göç etmişlerdir. Ortodoks Hıristiyan olan bu topluluk, gittiği yerde halk tarafından tecrit edilmemek, Müslüman olmanın vermiş olduğu avantajları kullanmak ve diğer çeşitli sebeplerden dolayı kendilerini Müslüman olarak tanıtmışlar ve yıllarca Müslüman ismi ile yaşamışlardır. Yani gerçek kimliklerini ve dinlerini yıllarca saklamışlardır. Ancak Tanzimat ve Islahat fermanlarının gayrimüslim vatandaşlara getirmiş olduğu imtiyazlar ve Osmanlı Devleti'nin Rusya karşısında 93 Harbi'nde yenilmesi, gizli Hıristiyanların dinlerini aleni bir şekilde dillendirmesine sebep olmuştur. Kendilerinin Müslüman değil Hıristiyan olduğunu resmi kanallardan devlete iletmişlerdir. Osmanlı Devleti ise bu topluluğun yıllarca nüfus defterlerine Müslüman olarak yazıldığını, yıllarca bu yönde işlem yapıldığını ve askerlikten kurtulmak için bu yola başvurduklarını düşünmüş ve bu durumu kabul etmemiştir. Zira kabul edilmesi durumunda memleketin genelinde buna benzer olaylar yayılabileceğinden çekinilmiştir. Avrupalı devletler ve patrikhane ise İstavri topluluğuna dini baskı yapıldığını iddia etmiş ve hükümete bu topluluğun dini konuda serbest bırakılmasını talep etmiştir. İstavriler boş durmamış ve yeni doğan çocuklarını nüfusa kaydetmemişlerdir. Kendi dinlerini açıkça yaşamaya başladıkları gibi, yapmış oldukları misyonerlik faaliyetleri ile Müslüman ahaliyi de Hıristiyan yapmaya çalışmışlardır. Yunanistan için para toplamışlar, dinen ve kanunen yasak olmasına rağmen gayrimüslimlere kız vermişlerdir. Osmanlı Devleti sorunu çözmek için gayret etmiş ve otuz seneden fazla bu topluluk ile uğraşmak zorunda kalmıştır.

Savaş yıllarında eşi cephede olan kadınlar hırsızların hedefi olmuştur. Zayıf ve korumasız olan bu kadınların evlerine özellikle gece yarısı giren kişiler bazen sadece eşya çalmış bazen de evdeki kadına tecavüz etmiştir. Bu vakaların bir kısmı ölümle sonuçlanmıştır. Yine eşkıyalar tarafından kocası olmayan ya da ailesi zengin olan kadınlar

dağa kaldırılmıştır. Bu gibi kişilerin üzerlerine müfrezeler gönderilmiş ve genelde askerler başarılı bir şekilde faileri yakalamışlar ya da çatışmada öldürmüşlerdir.

Yozgat'ta savaş yıllarında yaşanan en sık olaylardan bir diğeri ise Ermeni meselesidir. Yüzyıllarca Osmanlı Devleti'nin genelinde olduğu gibi Yozgat'ta da huzur içerisinde yaşayan Ermeniler, milliyetçilik duyguları ve yabancı devletlerin etkisiyle isyan etmişler ve ayaklanma çıkartmışlardır.

Yozgat'ta meydana gelen hadiseler genel itibariyle Akdağmadeni ve Boğazlıyan civarında yaşanmıştır. Ermeni milisler buralarda Kormanik, Mihran ve Samuel gibi isimler altında çeteler oluşturmuşlardır. Bu çetelerle, köy yollarında pusu kurmuşlar, sadece sivil vatandaşlara değil, silahlı jandarma birliklerine de saldırmışlar, çeşitli soygunculuk ve gasp olaylarına karışmışlardır. Devlet bu duruma çare olarak, Ermeni milislerin üzerine müfrezeler göndermiş, karakollar tesis etmiştir. Ermeni ahali de bu çetelere iaşelerini temin etmek, dağlarda saklanan milislere silah ve gıda yardımında bulunmak şeklinde destek vermiştir. Ayaklanmaların çözümüne yönelik operasyon düzenleyen jandarma birlikleri, muhasaraya aldıkları Ermeni köylerinde yüklü miktarda cephane ele geçirmiştir. Çete üyeleri ile ilişkisi olduğu anlaşılan Ermeni vatandaşlar cezalandırılmıştır. Tüm bunlara rağmen olayların önüne geçilemeyince çıkarılan Sevk ve İskân Kanunu'na Yozgat'ta bulunan Ermeniler de dâhil edilmiştir. 14 Temmuz 1331 tarihinde verilen emirle Yozgat genelinde bulunan Ermeniler, Zor şehri civarına zorunlu göçe tabi tutulmuştur. Savaşın ilerleyen zamanlarında tehcir durdurulmuş, daha sonrada tehcire tabi tutulan Ermeniler tekrar geri dönmüşlerdir. Geri dönmeleriyle beraber farklı sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu sorunların başında tehcir başladığında, Ermenilerin el konulan mallarının geri iadesi ile Ermenilerin uğradığı iddia edilen çeşitli haksızlıklar yer almıştır. Osmanlı Devleti'nin Mondros Mütarekesi'ni imzalamasıyla, yabancı devletler Ermeni sorununa daha fazla dâhil olmuşlardır. İtilaf devletlerinin baskısıyla, Ermenilere karşı katliam yaptığı iddiasıyla Boğazlıyan Kaymakamı Kemal Bey idam edilmiştir.

Belgelerden de anlaşıldığı üzere Yozgat, I. Dünya Savaşı yıllarında başta Ermeni olayları olmak üzere asayiş problemlerinin yoğun olarak yaşandığı şehirlerden biri olmuştur. Bu olaylarda şehir genelinde yaşayan insanlardan ölenler ve yaralananlar olmuş, evleri, hayvanları ve malları zarara uğramıştır. Tehcir ve İskân Kanunu Ermenilerden kaynaklanan asayiş sorununu çözememiş, bilakis daha da derinleştirmiştir. Savaşın sona

ermesi, ÷lke genelinde asayişin sağlanması ve yeni T÷rk devletinin kurulmasından sonra oluşan otorite ile Yozgat genelinde yaşanan Ermeni olayları da son bulmuştur.

KAYNAKÇA

1. Başbakanlık Osmanlı Arşivi

Babiâli Evrak Odası Evrakı (Dosya no/Gömlek No): 4345/3258, 4426/331913.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye İkinci Şube Belgeleri (Dosya no/Gömlek No): No):
20/40, 22/16, 10/80, 9/11, 9/43, 18/20, 18/30, 27/3, 29/16, 37/22, 52/23, 44/32,
26/2.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Üçüncü Şube Belgeleri (Dosya no/Gömlek No):
8/62, 5/63.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Dördüncü Şube Belgeleri (Dosya no/Gömlek No):
7/57F, 7/57A.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Beşinci Şube Belgeleri (Dosya no/Gömlek No):
24/35, 28/42.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Altıncı Şube Belgeleri (Dosya no/Gömlek No):
11/6, 47/56, 26/31, 55/20, 55/14, 25/21, 11/2, 55/19, 55/9, 31/45, 32/56, 34/24,
33/47, 32/34, 42/45, 45/40, 28/53, 18/11, 34/35, 44/32, 33/9, 11/49, 25/37, 38/24.

Dâhiliye Nezareti Şifre Evrakı (Dosya no/Gömlek No): 90/132, 56/66, 93/193, 102/104,
574/111, 101/19085, 470/83, 469/136, 54A/257, 54A/326, 56/14, 98/207, 101/15,
101/19, 95/150.

Dâhiliye Nezareti Mektubi Kalemî (Dosya no/Gömlek No): 494/18.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Asayiş Kalemî Evrakı (Dosya no/Gömlek No): 12/62, 12/3,
9/56, 13/23, 3/56, 7/80, 14/32, 9/15, 10/55, 14/33, 6/46, 9/15, 10/55, 11/27, 11/95,
15/72, 21/33, 73/44, 1/37, 6/8, 11/33, 11/38, 12/90.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Takibat-ı Adliye Kalemî Evrakı (Dosya no/Gömlek No):
20/52, 21/22, 36/1, 48/31, 40/1, 48/29, 48/48, 48/52, 48/51.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Polis Mecmuası (Dosya no/Gömlek No): 4/45,
4/47.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Emniyet Şubesi Evrakı (Dosya no/Gömlek No): 86/27.

Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye-Hapishaneler Müdüriyeti Evrakı (Dosya no/Gömlek
No): 73/6, 8/63, 97/8.

Dâhiliye Emniyet-i Umumiye Evrak Odası Kalemî Evrakı (Dosya no/Gömlek No): 13/84,
23/88, 29/36.

Dâhiliye Nezareti Hukuk Evrakı (Dosya no/Gömlek No): 11/90, 11/88.

Dâhiliye Nezareti İrade-i Umumiye Evrakı Ermeniler Kataloğu (Dosya no/Gömlek No):
82/16, 32/19.

Dâhiliye Nezareti İrade-i Umumiye Evrakı (Dosya no/Gömlek No): 3/1.

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Ecanib Kalemi (Dosya no/Gömlek No): 25/37.

İrade Dosya Usulü (Dosya no/Gömlek No): 170/76, 70/95, 105/7, 170/16, 170/38, 109/17,
109/88, 173/29, 172/25, 173/28, 118/90.

Zabtiye Nezareti Evrakı (Dosya no/Gömlek No): 398/48.

2. Kitaplar

AKGÜNDÜZ Ahmet, *Yozgat Temettuat Defterleri*, İstanbul, Yimpaş Holding Yayınları,
2000.

Ankara Vilayet Salnamesi (1325/1907), Ankara, Ankara Enstitüsü Vakfı Yayınları, 1995.

BARAN Tülay, *Birinci Dünya Savaşı ve Milli Mücadele Yıllarında Keşan'da Asayiş,
Keşan Sempozyumu*, 15-16 Mayıs 2003, Keşan Belediye Başkanlığı Yayınları,
2006.

BİLGİ Nejdet, *Ermeni Tehciri ve Boğazlıyan Kaymakamı Mehmet Kemal Bey'in
Yargılanması*, Ankara, Kök Sosyal ve Stratejik Araştırmalar Vakfı Yayınları, 1999.

BİLGİ Nejdet, *Yozgat Ermeni Tehciri Davası*, İstanbul, Kitabevi Yayınları, 2006.

ÇELEBİ Katip, *Cihannüma*, İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür A.Ş. Yayınları,
İstanbul, 2010.

ÇOKER Fahri, *Türk Parlamento Tarihi Milli Mücadele ve T.B.M.M. I. dönem III. cilt*,
Ankara, TBMM Vakfı Yayınları, 1999.

DEMİRBAŞ Timur, *Hürriyeti Bağlayıcı Cezaların Evrimi, Hapishane Kitabı*, İstanbul,
2010.

DUYGU Süleyman, *Yozgat tarihi ve Çapanoğulları*, İstanbul, Sayar Matbaası, 1953.

Geçmişten Günümüze Posta, PTT Genel Müdürlüğü, Ankara, 2007.

GÜRÜN Kamuran, *Ermeni dosyası*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1983.

HALAÇOĞLU Yusuf, *Ermeni Tehciri*, Babıali Kültür Yayıncılığı, İstanbul, 2004.

KARACA Ali, *Anadolu ıslahatı ve Ahmet Şakir Paşa (1838-1899)*, İstanbul, Eren
Yayıncılık, 1993.

KARACA Taha Niyazi, *Ermeni sorunun gelişim sürecinde Yozgat'ta Türk Ermeni
ilişkileri*, Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2005.

- KOÇ Ahmet Fevzi, *Bütün yönleriyle Yozgat*. Ankara: Kardeş Matbaası, 1963.
- MERT Özcan, *XVIII. ve XIX. Yüzyıllarda Çapanoğulları*, Ankara, Kültür Bakanlığı Yayınları, 1980.
- SAKİN Orhan, *Tarihten günümüze Bozok sancağı ve Yozgat*. İstanbul, Doğu Kütüphanesi, 2012.
- SAMİ Şemsettin, *Kâmûs-ı Türkî*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2013.
- SANER Yasemin , *Osmanlı'da Asayiş, Suç ve Ceza 18.-20. Yüzyıllar*, Osmanlının Yüzlerce Yıl Süren Cezalandırma ve Korkutma Refleksi: Prangaya Vurma, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TAŞ Necati Fahri, *Milli Mücadele Döneminde Yozgat*, Ankara, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- URAS Esat, *Tarihte Ermeniler ve Ermeni meselesi*. İstanbul, Belge Yayınları, 1987.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi II*. Ankara, Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1988.

3. Tezler

- AKBEY Nazmiye, *XIX. Yüzyılın Sonları ve XX. Yüzyılın Başlarında Sinop Hapishanesi*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Celal Bayar Üniversitesi, Manisa, 2015.
- AKGÜMÜŞ Dilek, *Arşiv Belgelerine Göre I. Dünya Savaşında Van ve Çevresinde asayiş problemleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) İstanbul Üniversitesi, İstanbul, 2011.
- ARSLAN Gürbüz, *Milli Mücadele Yıllarında Yozgat*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2007.
- ARTAN Mihriban, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devletinde Eşkyaçlık Hareketleri (1626-1631)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Mardin Artuklu Üniversitesi, Mardin, 2016
- BAĞDATLI Z. Ahmet, *Tanzimat Dönemi Yozgat Kasabasının Sosyo-Ekonomik Yapısı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisan Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2001.
- CEYLAN (Cavcav) Fadime, *Vilayet salnamelerinde Yozgat (H.1290-H.1325) (M.1873-M.1907)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Afyon Kocatepe Üniversitesi, Afyonkarahisar, 2013.

- ÇABUK Mustafa, *1875-1925 Yılları Arasında Adana, Antakya, Antep, Maraş ve Mersin Bölgelerinde Misyonerlik Faaliyetleri ve Ermeni Olayları*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş, 2013.
- ESÜNTİMUR Nigar, *Yozgat ve Çevresinden Yapılan Ermeni Tehciri ve Yargulamaları (1914-1923)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2001.
- HÜSEYİNKLİOĞLU Ayşegül, *Mühimme Defterlerine Göre Osmanlı Devleti'nde Eşkiyalık Olayları*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Fırat Üniversitesi, Elazığ, 2001.
- İĞDİ Özlem Gülenç, *Tanzimat'tan Sonra İdari Yapılanmada Ankara Örneği (1842-1908)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi, Ankara, 2009.
- METİN Rafet, *XVI. Yüzyılda Orta Anadolu'da Nüfus ve Yerleşme (Bozok, Kırşehir, Niğde, Nevşehir, ve Keskin Örneği)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi, Ankara, 2007.
- TAYLAR Banu, *Türk Ceza Kanunu'nda Hırsızlık Suçu*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir, 2010.
- TERZİOĞLU Ayşe, *Vilayat-ı Sitte'de Ermeniler (1878-1914)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Trakya Üniversitesi, Tekirdağ, 2005.
- YILDIZ Gültekin, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi, İstanbul, 2002.
- YILMAZ İsmail, *Ermeni Meselesini Hazırlayan Sebepler*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Van, 2010.

4. Makaleler

- ALPAR Güray, "Güvenliğin sağlanmasında bir kolluk kuvveti olan jandarmanın geçmişten günümüze rolü ve dünyadaki konumu", *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2 (1), 2013.
- ATNUR İbrahim Ethem, "Sevk ve İskan Sırasında Kadın ve Çocuklar", <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr> erişim tarihi: 30.01.2018.
- BEYOĞLU Süleyman, "Osmanlı Devleti'nde Ermeni Nüfusu", *Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 25.
- ÇELİK Hacer, "Ermeni tehciri ve tehcirden dönen Ermenilerin iskan sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, 7 (16-17), 2008.

- ELİAÇIK Muhittin, "Ermeni isyanları karşısında bölge ahalisi ve Diyarbakır ahalisinin tavrı", *Yeni Türkiye*, (60), 2014.
- GÜNDÜZ, Ahmet, "1893 Yozgat Ermeni İsyanı ve 1915 Tehcirinin Olacağına Dair İpuçları", *Sosyal Tarih Araştırmalar Dergisi*, 16(3), 2012.
- KARACAKAYA Recep, "İttihat ve Terekki Cemiyeti ve Ermeniler (1908-1914)", <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr> Erişim Tarihi: 20.12.2017
- MERT Özcan, "Osmanlı Türkleri idaresinde Ermeniler", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, (3), 143-174, 2003.
- MERT Özcan, "Çapanoğulları", *İslam Ansiklopedisi*, ss. 221-224, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1993.
- MUTLU Servet, "Osmanlı Nüfus Sayımı ve Ermeniler", <http://turksandarmenians.marmara.edu.tr> Erişim Tarihi: 30.01.2018
- TÜRKKAN Ahmet, "Tanzimattan sonra Osmanlı devleti'nde Tanassur olayları ve Akdağmadeni'ndeki gizli Hristiyan İstavriler", *Türk İslam Medeniyeti Akademik Araştırmalar Dergisi*, (10), 141-174, 2010.
- UZUNÇARŞILI İsmail Hakkı, "Çapanoğulları", *Belleten*, XXXVIII (150), 215-261, 1974.

5. Web Siteleri

<http://www.tdk.gov.tr>

<http://turksandarmenians.marmara.edu.tr>

<http://www.yozgat.bel.tr>

<http://www.yozgatkulturturizm.gov.tr>

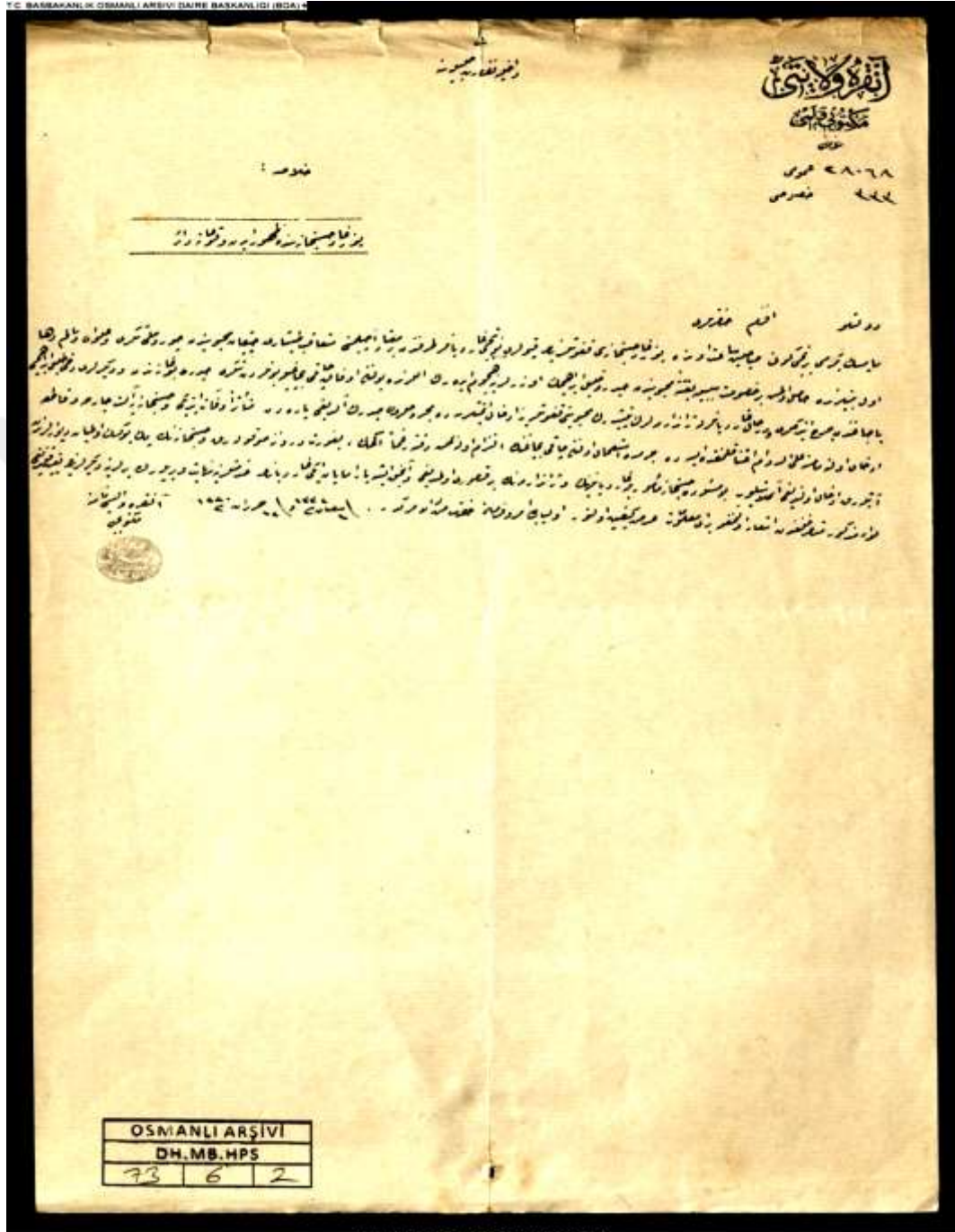

EKLER

EK 1: (BOA, DH EUM AYŞ 3/56.) Yozgatlı Mustafa Çavuş'un, Yozgat'tan Haymana'ya giderken yolda eşkıyalar tarafından soyulması ve Haymana Kaymakamlığına başvurusu.

EK 2: (BOA, DH MB HPS 73/6.) Yozgat hapisanesinde çıkan kavgada meydana gelen ölüm ve yaralanmalar.

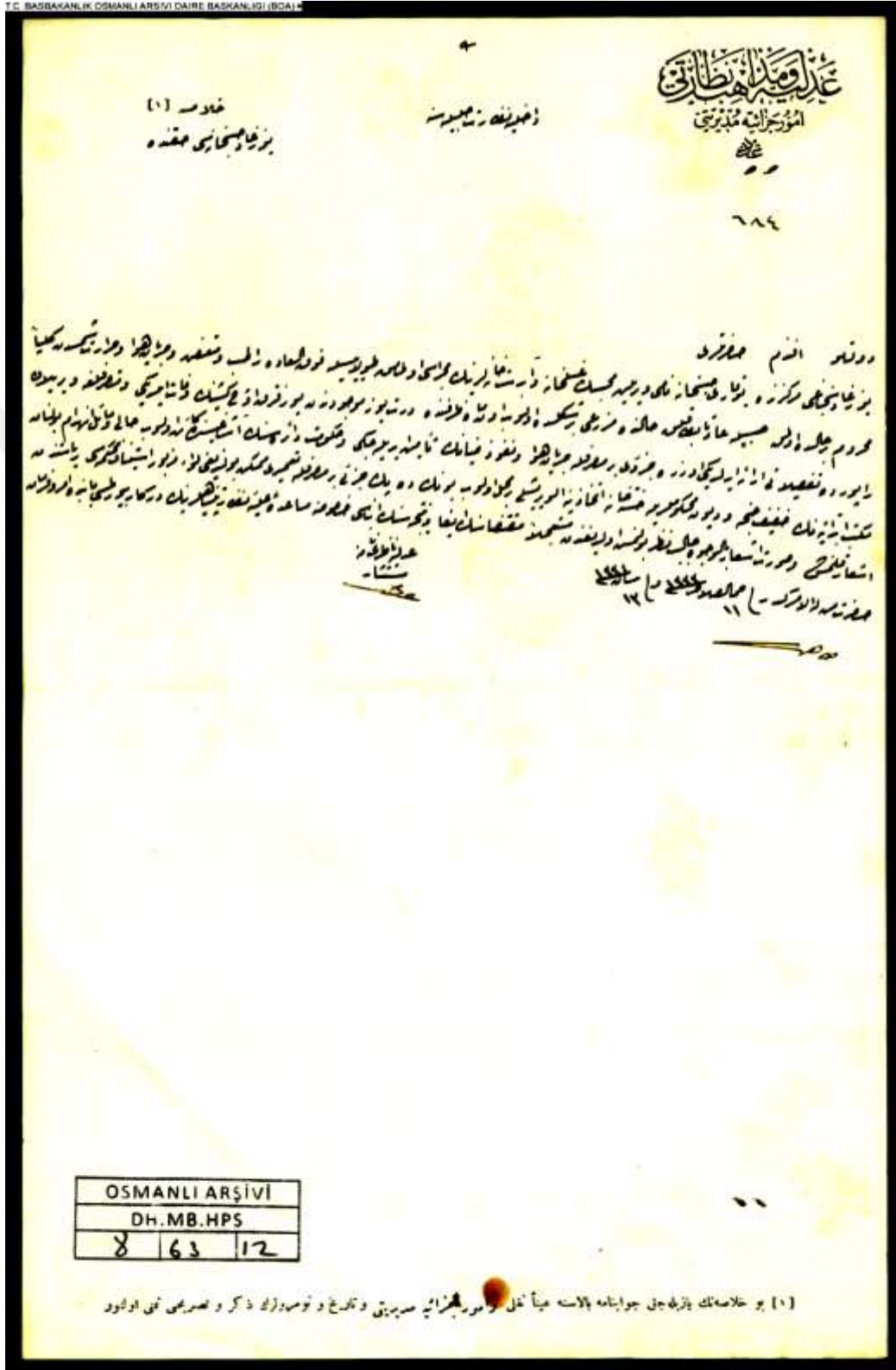

DH.MB.HPS.00073.00006.002

EK 3: (BOA, DH EUM VRK 13/84.) Yozgat hapisanesinde kalmakta olan bazı mahkûmların, savaşa katılmak istediklerine dair telgrafı.

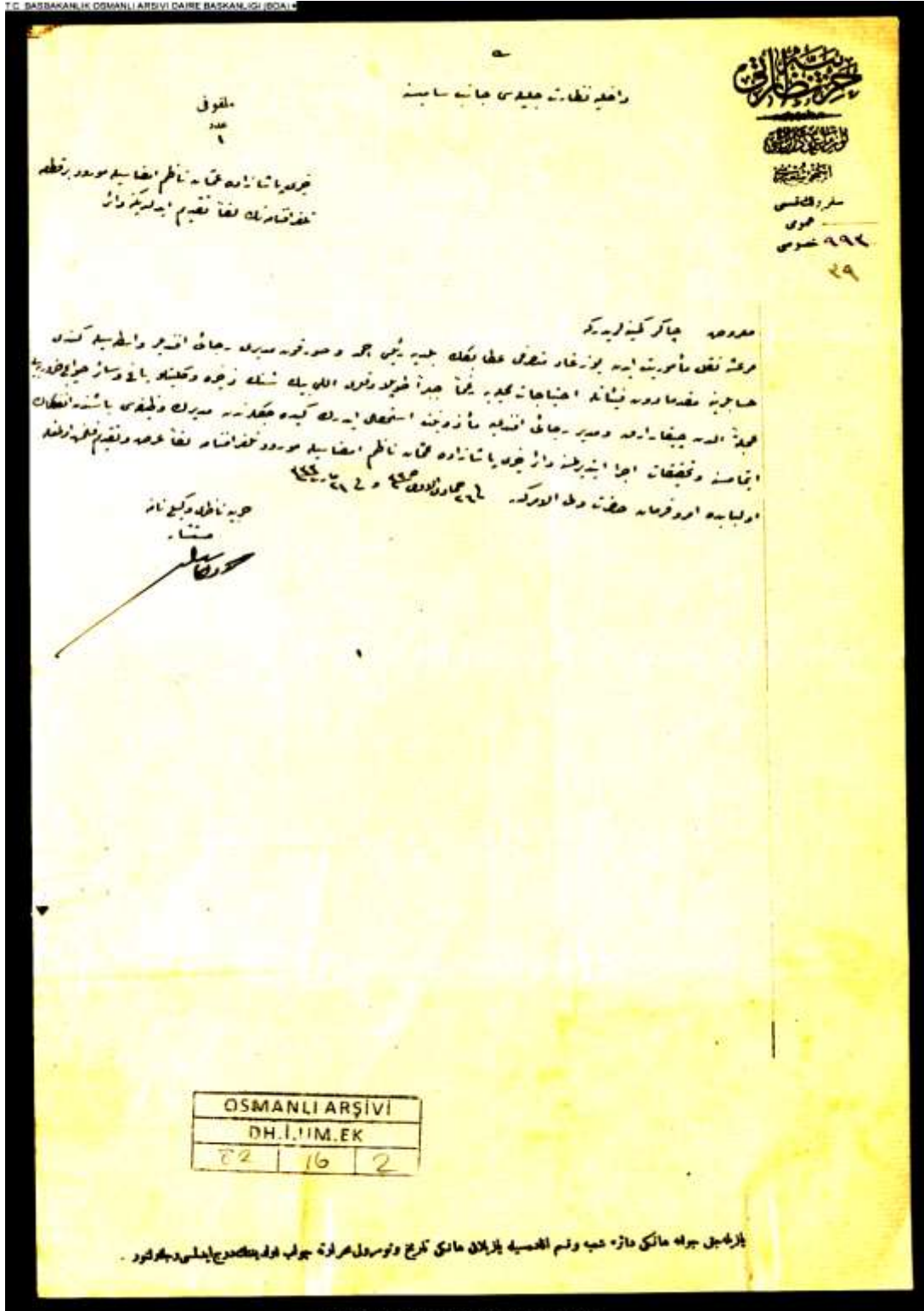

EK 4: (BOA, DH MB HPS 8/63) Yozgat hapishanesinin içinde bulunduğu kötü şartlardan dolayı, mahkûmlardan yüz kırk üç kişinin öldüğü.

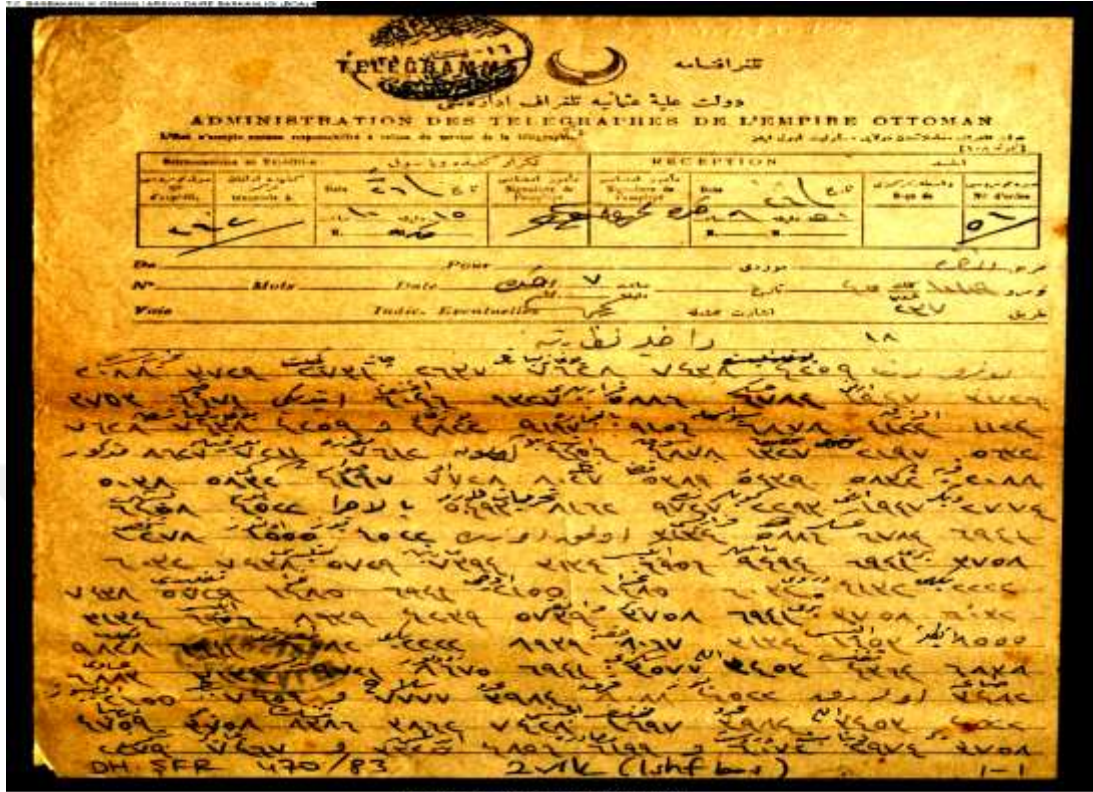
DH.MB.HPS.00008.00063.012

EK 5: (BOA, DH İ UM EK 82/16) Yozgat mutasarrıfı Ata ve Sorgun Müdürü Recai Beylerin halktan zorla yağ ve zahire toplattırıldığı.

DH.İ.UM.EK.00082.00016.002

EK 8: (BOA, DH ŞFR 470/83) Boğazlıyan'da yapılan askeri harekât neticesinde yakalanan Ermeniler ve ele geçirilen askeri mühimmatlar hakkında şifre telgraf.

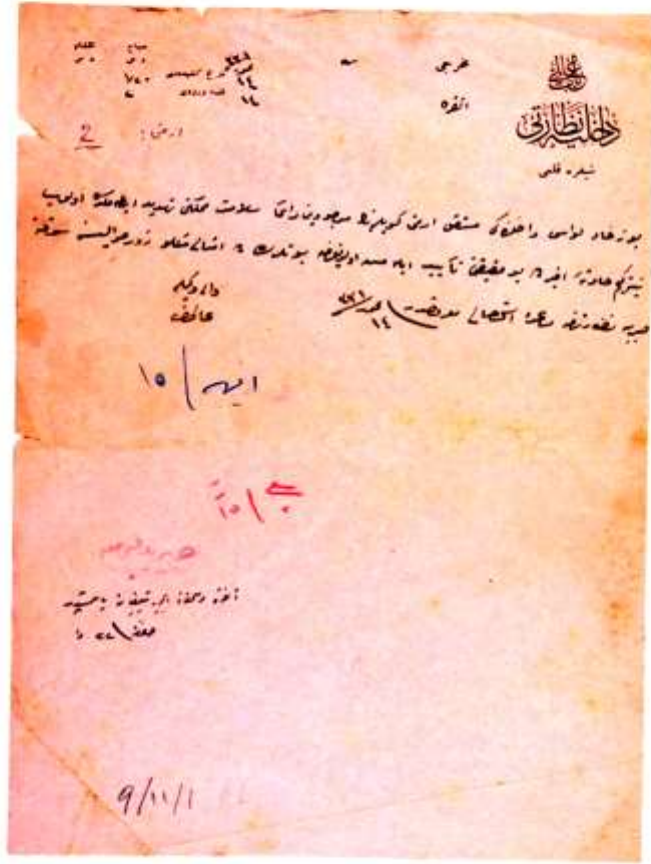

DH ŞFR.00470.00083.001

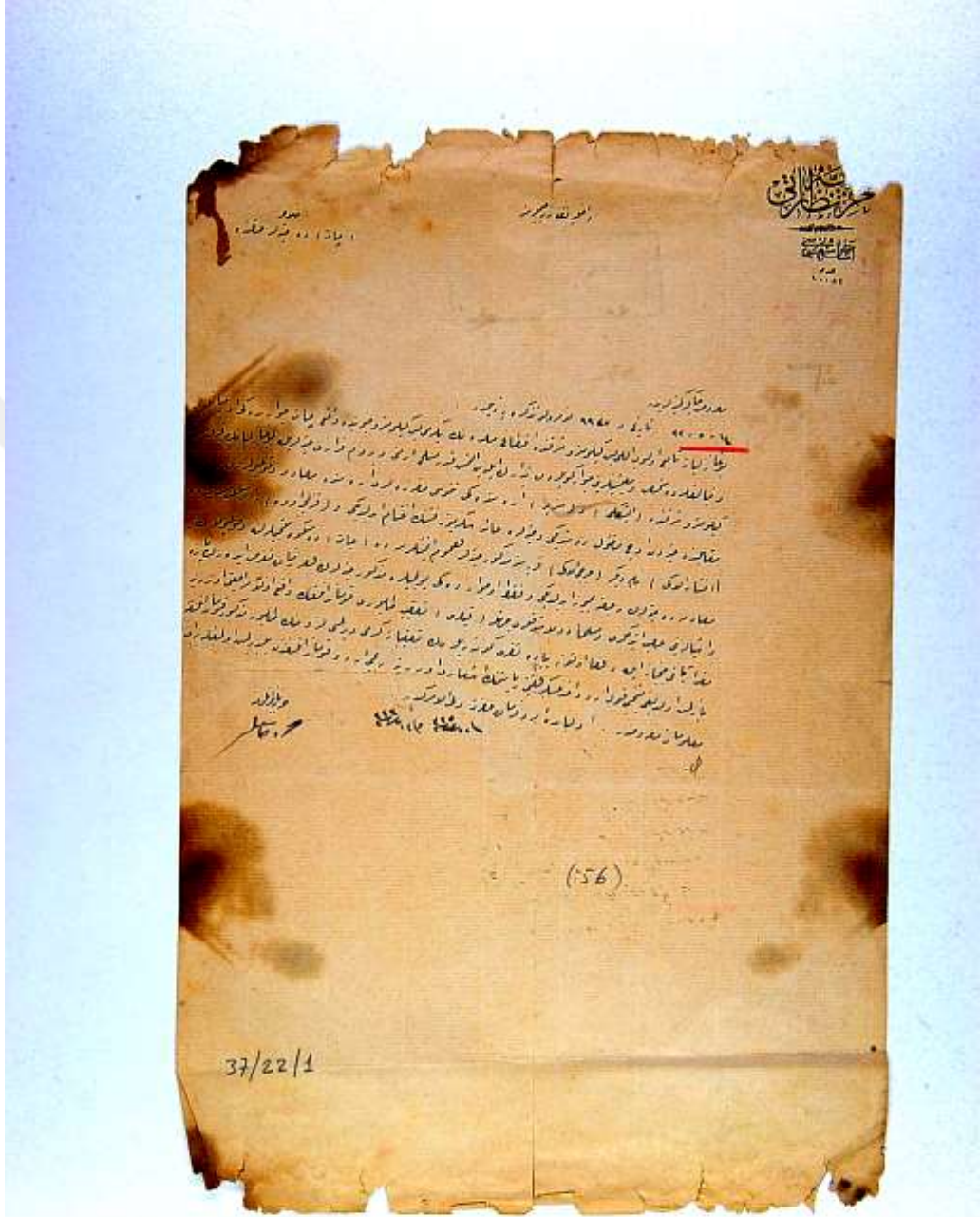

DH ŞFR.00470.00083.001

EK 9: (BOA, DH EUM 2 Şb 9/11) Yozgat'ta bulunan Ermenilerin Zor civarına zorunlu göç ettirilmesine müsaade edilmesine dair Ankara vilayetinin yazısı.

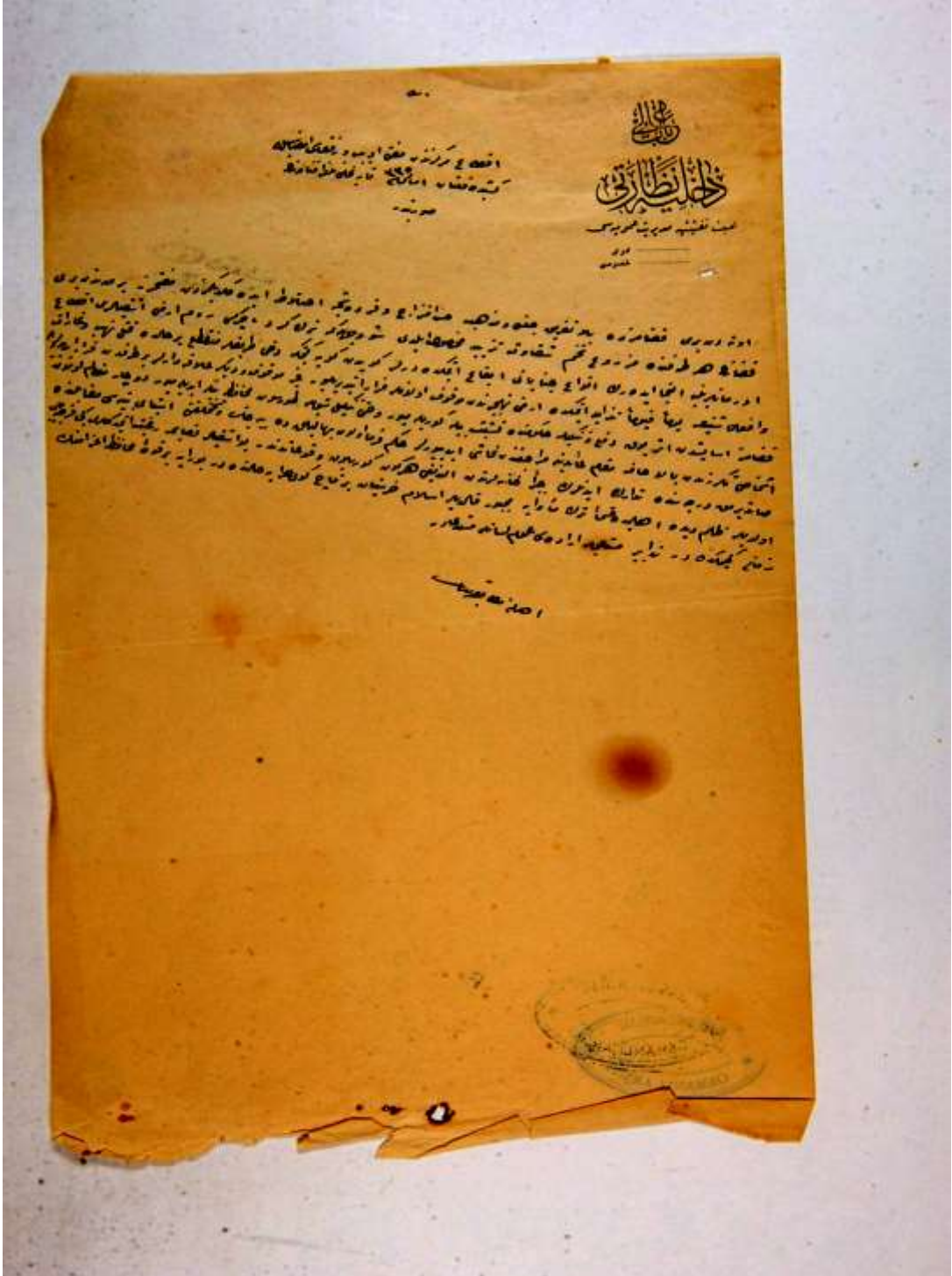
EK 10: (BOA, DH EUM 2 Şb 37/22) Boğazlıyan'ın Çat köyü ve civarında Ermenilerle jandarmalar arasında meydana gelen çatışmalar ve durum ile alakalı alınan tedbirler.

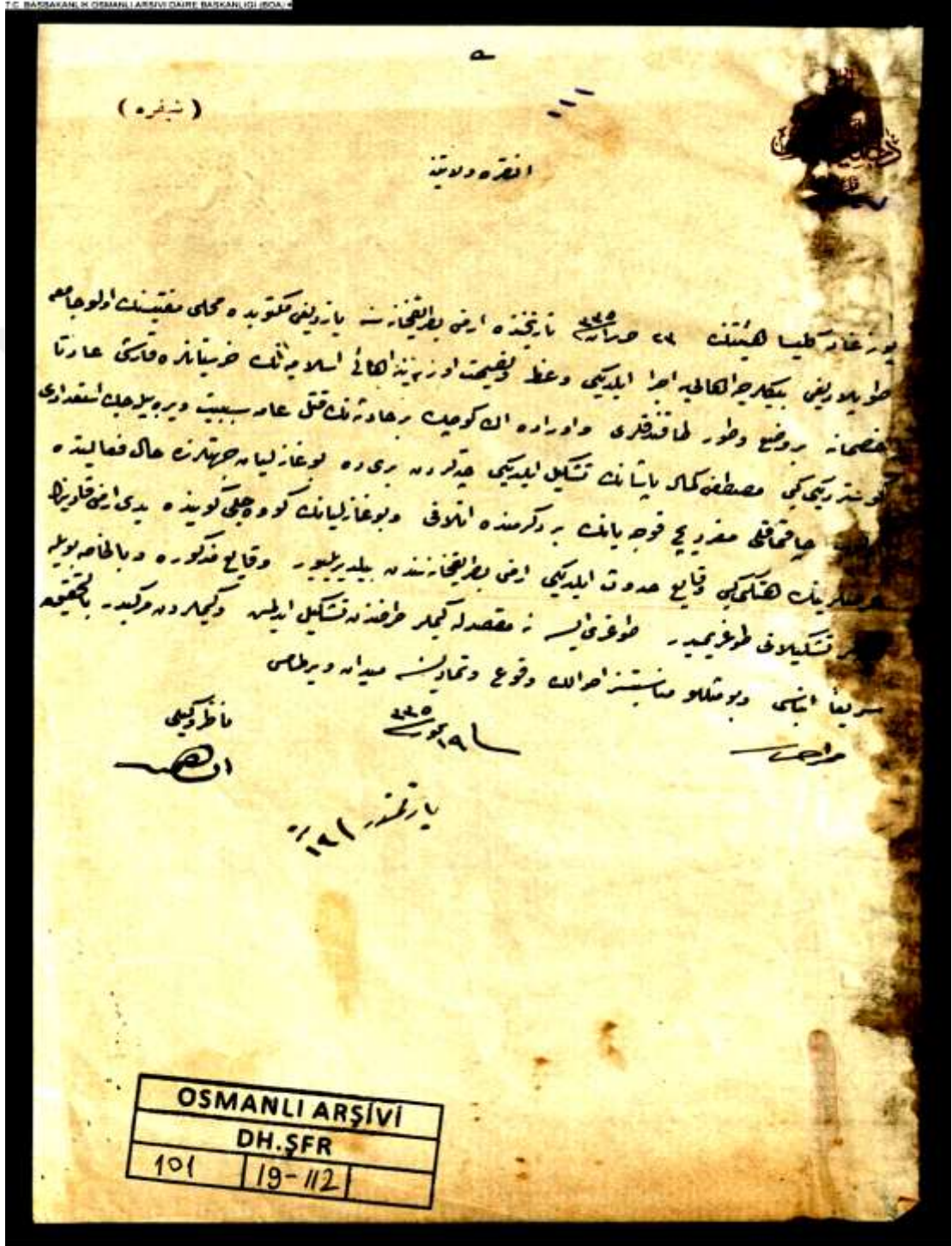
EK 11: (BOA, DH EUM AYŞ 73/44) Boğazlıyan’da bulunan Ermenilerden bir takım kişilerin diğer Ermenileri ayaklanma konusunda kışkırttıklarına dair eşraftan bazı kişilerin çektiği telgraf.

EK 12: (BOA, DH EUM AYŞ 11/33) Ermeni Samuel Çetesi'nin izale edilmesi için Akdağmadeni ilçesinden müftülük ve metropolitlik dâhil bazı eşrafın Dâhiliye Nezareti'nden talebi.

EK 13: (BOA, DH ŞFR 101/19) Yozgat Ulu Camisinde binlerce Müslüman'ın müftülük tarafından toplanarak Ermenilere karşı kışkırtıldığına dair, Yozgat kilise heyetinin iddiaları.

DH.ŞFR.00101.00019.112.001

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler :

Doğum Tarihi : 14.07.1989

Medeni Durumu :Evli

Eğitim :

Lise	2003-2007	Yozgat/Akdağmadeni Yabancı Dil Ağırlıklı Lise
Lisans	2008-2012	Necmettin Erbakan Üniversitesi/Sosyal Bilgiler Öğrt.
Yüksek Lisans	2014-2018	Yeditepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü

Çalıştığı Kurumlar :

2012- Konya Lale Koleji

2013- İstanbul/Sultanbeyli Ahmet Yesevi Ortaokulu (Öğretmen)

2014- İstanbul/Sultanbeyli Mareşal Fevzi Çakmak Ortaokulu (Öğretmen)

2015- İstanbul/Sultanbeyli İBB Orhangazi İmam Hatip Ortaokulu (Müdür Yardımcısı)

2016- İstanbul/Sultanbeyli Namık Kemal Ortaokulu (Müdür Yardımcısı)

2017- İstanbul/Sultanbeyli Şehit Vahit Kaşçıoğlu İmam Hatip Ortaokulu (Öğretmen)